

2021-01

jaargang 52
nummer 01
februari 2021

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Staatskerk Polen	De geest uit de fles
Indirecte vaccinatieplicht	Religie, Ziekte en Dood
Hoe kun je in godsnaam god beledigen	Minder mensen minder problemen

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2514 JH Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20.00 - 22.00 u., inloop gratis
i.v.m. de coronamaatregelen
€ 3,00
drankjes voor eigen rekening

Tijdelijk helaas geen Verlichtingsborrels

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: Bibliotheek van het Victoria and Albert Museum in Londen, foto van Francesca Grima op Unsplash

Achter: Twee van de mooiste boekwinkels ter wereld:
1 Livraria Lello, Porto, Portugal, foto van Ivo Rainha op Unsplash

2 Boekhandel El Ateneo Grand Splendid in Buenos Aires, foto van Jeiso Higueta op Unsplash

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 01 • februari 2021

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Terug in de tijd: Russell's geboden	<i>Redactie</i>	3
Minder mensen, minder problemen	<i>Floris van den Berg</i>	4
Misvattingen over religie	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	7
Moraal toen, nu en straks	<i>Enno Nuy</i>	9
Verslag online vergadering AV en DVG 19 december 2020	<i>Jaap van Dijk</i>	13
Staatskerk Polen	<i>Kenneth van Oost</i>	14
Crypto-ongelovigen, kom te voorschijn (4)	<i>Anton Mullink</i>	18
Indirecte vaccinatieplicht	<i>Sicco Polders</i>	22
Angst voor een no-go-area?	<i>Enno Nuy</i>	24
Europees Hof van Justitie staat verbod op onverdoofd slachten toe	<i>Maarten Gorter</i>	25
Religie, ziekte en dood	<i>Jan Voerman</i>	26
Eervolle vermelding, eeuwige roem en € 100,-	<i>René van Elst</i>	29
Aan de wandel met Etienne Vermeersch	<i>Floris van den Berg</i>	30
Lezing Vrijheid van meningsuiting (AC-lezing/Atheïsmedag 2020)	<i>Sjef Wester</i>	32
Lezing De geest is uit de fles (AC-lezing/Atheïsmedag 2020)	<i>Floris van den Berg</i>	33
Het rijke geloofsleven in Amerika: goed nieuws	<i>Redactie</i>	35
Lezing Hoe kun je in godsnaam god beledigen? (AC-lezing/Atheïsmedag 2020)	<i>Anton van Hooff</i>	36
Lezing Het is uitgevoerd! (AC-lezing/Atheïsmedag 2020)	<i>Hans de Vries</i>	38
Terug in de tijd: Godsdienst en politiek	<i>Anton Constandse</i>	41
Terug in de tijd - In de media gevonden	<i>Redactie</i>	43
Terzijde: Het einde der tijden	<i>Sicco Polders</i>	43
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	44

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar
verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de
vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Raymond van Es
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl

Website: devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven.
De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

INFORMATIE De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad.**

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: info@devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:*
devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:*
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.
Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen
€ 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!
Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te
vermelden.

Voorwoord

Het goede nieuws is dat een megalomane narcist met dictatoriale trekken van het wereldpodium is verdwenen. Niet zonder slag of stoot, maar toch. Hopelijk taant nu ook de invloed van religie op de Amerikaanse politiek, maar met de vrome katholiek Biden is die kans niet groot. Van een president die altijd een rozenkrans meedraagt, de mis op zondag niet overslaat en nog steeds gelooft in de kracht van bidden - ook tijdens zijn (indrukwekkende) inauguratie riep hij op tot gebed - valt wat dat betreft weinig te verwachten.

Het slechte nieuws is - niet verrassend - een pandemie die geen einde lijkt te kennen. Onze lezers en ook de redactie blijven zich ermee bezighouden. Lezer Jan Voerman schrijft over onze omgang met ziekte toen en nu en bekritiseert de huidige aanpak van de overheid. Ondergetekende pleit voor een indirecte vaccinatieplicht.

Naast het thema corona verder in deze editie: de Anton Constandse lezingen van de meest recente Atheïsmedag, een stuk over de machtige kerk in Polen van Van Oost, en redacteur Maarten Gorter heeft goed nieuws over onverdoofde slacht. Verder deelt Enno Nuy zijn ideeën over de moraal en schrijft Anton Mullink in deel 4 van zijn crypto-ongelovigen onder meer over schijnheilige nonnen. En er is vanzelfsprekend lof voor Jan Willem Nienhuys die de prijs voor het beste artikel van 2020 heeft gewonnen en ook nu weer een lezenswaardige bijdrage levert.

Al met al een voortvarend begin van het nieuwe jaar. Laten we hopen dat corona snel oud nieuws is en Joe Biden niet te veel op zijn religieuze kompas vertrouwt.

Sicco Polders - hoofdredacteur

TERUG IN DE TIJD

BERTRAND RUSSELL geeft «GEBODEN»

De bekende filosoof Bertrand Russell publiceert in de "New Zealand Rationalist and Humanist" de volgende geboden.

- * Meen nooit, absoluut zeker van iets te zijn.
- * Denk niet, dat men anderen iets kan doen geloven door de klaarblijkelijkheid te verbergen, want deze zal onherroepelijk voor de dag komen.
- * Ontmoedig nooit het denken; dan bent u zeker te slagen.
- * Wanneer u op tegenstand stuit, zelfs bij uw kinderen, tracht dan de anderen met argumenten te overtuigen en niet door uw gezag te laten gelden want een overwinning door dit gezag is ijdel en illusoir.
- * Heb geen enkel respect voor de autoriteit van anderen, want men kan altijd een autoriteit met tegenovergestelde mening vinden.
- * Probeer niet met geweld opvattingen, die u schadelijk acht tot zwijgen te brengen; wanneer u dit doet zullen deze opvattingen u onder de voet lopen.
- * Heb geen angst non-conformist of excentriek in uw opvattingen te zijn; alle opvattingen, die nu gemeengoed zijn, waren eerst ook non-conformistisch en excentriek.
- * Vind meer plezier in een intelligent verschil van mening dan in een passief meelopen; wanneer u het denken op de juiste waarde schat is het eerste van grotere waarde dan het tweede.
- * Zeg zonder omwegen de waarheid, zelfs wanneer deze waarheid pijnlijk is, het is veel pijnlijker wanneer u de waarheid geweld aandoet.
- * Wees niet jaloers op het geluk van diegenen, die in een paradijs van dwazen leven, want alleen deze dwazen menen, dat daar het geluk is.

(vert. J.J.deKl.)

Uit het maandblad *De Vrije Gedachte* van oktober 1971 (de 2e jaargang van ons blad). De vertaler was Job Jacobus de Klepper (1914-ca. 2007, bestuurs-/redactielid).

Minder mensen, minder problemen

Pleidooi voor humane vermindering van de wereldbevolking

Floris van den Berg

Je kunt een huis betrekken, het volkomen uitwonen en op het moment dat er geen raam meer in zit, de waterleiding gebroken is en het plafond naar beneden dreigt te komen, verkassen naar een ander huis. Wat je daarbij dan achterlaat is ander-mans zorg. Je zou dat kunnen doen, met een huis. Maar niet met de aarde. Er is, in alle nuchterheid, geen planeet B. Jelle Reumer

‘De wereld is vol problemen. Maar geen van de problemen kan los worden gezien van de overbevolking.’ (p. 21) We zijn met teveel en het worden er nog meer teveel. Paleontoloog Jelle Reumer (1953) schuwt de controverse niet, door met één woord duidelijk te maken wat hij wil betogen: *Teveel* (2020). Het bondige essay met als ondertitel *Overbevolking, biodiversiteit, stads-vossen en de pandemie* zoomt uit van het nieuws dat sinds bijna een jaar wordt gedomineerd door corona, en vat de koe bij de hoorns door overbevolking aan de orde te stellen. Hij stelt dat overbevolking het onderliggend probleem is van vele andere problemen van klimaatverandering, ontbossing, vervuiling, migratie en wat dies meer zij. Hij lardeert zijn betoog met cijfers. Schokkende cijfers. Neem dit: ‘Sinds 1978 is 750.000 vierkante kilometer Amazonegebied ontbost. [...] Dat oppervlak is twee keer zo groot als Duitsland, met Nederland daar nog bij opgeteld. [...] Driekwart van dat oppervlak wordt benut voor veeteelt. Runderen.’ (p. 22) Reumer combineert het grote perspectief met terzijdes en anecdotes en dat alles met een soort Engelse droge humor.

Teveel is een corona-essay. Reumer plaatst het nieuws uit de kranten in een breder perspectief en ook corona past in dat perspectief. Doordat we met veel mensen zijn, die een gevaarlijke relatie hebben met dieren en dieren eten met kans op zö-nosen en ook nog eens hypermobiel

zijn in deze tijd van globalisering, is corona een symptoom dat samenhangt met het onderliggende probleem van overbevolking, aldus Reumer. Hij stelt expliciet wat hij met zijn essay wil bewerkstelligen, namelijk: ‘het besef dat de mensheid als geheel bezig is met het kapotmaken van de eigen leefomgeving en dat je daar als individu op je eigen zeer bescheiden manier iets aan kunt doen.’ (p. 11) Zijn essay is niet alleen een beschouwing maar een moreel appèl om overbevolking aan te pakken.

Als paleontoloog gebruikt Reumer het ‘Big History perspectief’ en hij begint bij het leven op planeet Aarde. Dat is een verhelderend perspectief. Op de manier waarop Reumer behendig zijpaden bewandelt doet hij denken aan historicus Maarten van Rossem. Zo slaat Reumer een zijpad in naar Mars. Hij weerlegt de onzin van het plan om naar Mars te verkassen. Het ‘dan gaan we wel naar Mars!’ argument is borrelpraat. Het erge vind ik dat mensen dit blijkbaar zo serieus nemen dat er concrete plannen voor worden gemaakt en dat er zelfs vrijwilligers voor te vinden zijn. Het plan is bedoeld om menselijk leven te continueren als de Aarde onleefbaar wordt, maar het klimaat is daar niet geschikt voor mensen – of enig ander leven – om zonder beschermen-de omhulling te kunnen overleven. ‘De enige manier om er langer dan

één seconde levend door te brengen, is opgesloten te zitten in een kunstmatige constructie waar de aardse omstandigheden qua temperatuur, luchtdruk en -samenstelling en zo nog wat randvoorwaarden permanent moeten worden nagebootst.’ (p.19)

Reumer wijst er op dat er sprake is van een zesde massa-extinctie: we zitten er middenin. Er verdwijnen in zo’n hoog tempo plant- en diersoorten als alleen voorkomt bij massa-extincties. De vorige vijf massa-extincties hadden natuurlijke oorzaken: reusachtige vulkaanuitbarstingen of een meteorietinslag. Deze zesde massa-extinctie wijkt van dat patroon af omdat het een door mensen veroorzaakte uitstervingsgolf is. De mens veruïneert planeet Aarde. De vernieling is de afgelopen decennia exponentieel toegenomen. Maar nog steeds voelen we de massa-extinctie en de klimaatverandering niet direct. Vanwege de ingrijpende beïnvloeding van de Aarde door de mens wordt er wel gesproken van het antropoceen. De mens, zo schrijft Reumer ‘is paradoxaal genoeg ook bezig met een langzame zelfmoord. De oorzaak van alle ellende brengt dus uiteindelijk zichzelf om zeep, een interessant terugkoppelingsmechanisme dat, als het niet zo dramatisch zou zijn, vooral van onbedoelde humor en sarcasme getuigt.’ (p.31)

Overbevolking gaat niet alleen over teveel mensen, maar ook over teveel door mensen gehouden dieren in de intensieve veehouderij. Zo wonen er in Nederland niet alleen 17 miljoen mensen, maar ook nog een zo'n 300 miljoen landbouwhuisdieren. 'Het agro-industrieel complex is een dolgedraaide en voor de burger nauwelijks meer te vermijden machinerie van boeren, banken, supermarkten, overheden, transportondernemingen, zaadveredelaars, biocideproducten en lobbyisten waar uiteindelijk de wereld aan ten onder gaat.' (p. 46)

Op weg naar de ondergang

Reumer stelt dat er vier cognitieve obstakels zijn die maken dat wij de gigantische problemen van ecocide niet serieus nemen en gestadig onze eigen ondergang tegemoet treden. Ten eerste wat hij noemt de afstandsparadox: 'Dichtbij is bijna altijd erger dan veraf.' (p. 47). Op zich is het natuurlijk wel te begrijpen dat empathie sterker is voor de mensen in onze nabijheid. Maar in deze tijd van hypermobilisme kunnen problemen als COVID-19 en terrorisme zich razendsnel over de wereld verspreiden. Bovendien hebben zelfs zaken die in Verweggistan plaatsvinden, zoals teerzandwinning in Canada of de bouw van kolen centrales in China, invloed op de leefbaarheid in Nederland. Maar van de grootschalige ontbossing in de Amazone of het smelten van de permafrost waardoor het broeikas-effect nog wordt versterkt, ligt bijna niemand wakker. Dit in tegenstelling tot de stijgende inbraakcijfers in de eigen woonplaats.

De tweede paradox is het tijdsframe. Op een geologische tijdschaal is er niets vreemds aan een hoger CO₂-percentage, er zijn tijden geweest met een nog veel hoger CO₂ percentage. Het probleem met deze geologische relativisering van de klimaatysterie is dat op de menselijke tijdschaal en vanuit het menselijk perspectief een toename van CO₂ leidt tot een voor mensen (en veel andere soorten) slecht leefbaar klimaat.

Een derde paradox wordt aangeduid als het *shifting baseline syndrome*: wat wij als normaal beschouwen, is tijdsgebonden. De criteria voor normaal zijn aan verandering onderhevig. Van die verandering van wat normaal is zijn we ons echter, zeker in het geval van langzame veranderingen, niet bewust. Reumer noemt als voorbeeld dat in zijn jeugd de kuifleeuwerik een veel voorkomende vogel in Nederland was die en dat die nu verdwenen is. 'Weinig dingen zijn zo veranderlijk als de dingen die we normaal vinden.' (p. 53) Toegepast op overbevolking levert dat op: 'Toen ik in het begin van de jaren zestig overal kuifleeuweriken zag, telde de aarde nog geen vier miljard bewoners. Dat was toen normaal. Maar echt normaal was het natuurlijk niet, ook toen niet. En nu zijn het er al bijna twee keer zoveel.' (p. 53)

Ten vierde is er de onzichtbaarheidsparadox: 'Veel zaken die invloed op ons hebben, op onze toe-

komst, onze gezondheid en ons welbevinden, zijn onzichtbaar.' (p. 52) Je kunt klimaatverandering niet zien. Ons kenvermogen is evolutionair ingesteld op *clear and present danger*. Als we het acuut voor lijf en leden dreigende gevaar met eigen ogen zien, dan werken onze systemen: we vluchten of vechten: er wordt actie ondernomen. Maar als we het gevaar niet direct kunnen zien, als het abstract is en ook nog eens pas op de lange termijn effect heeft, dan werkt ons cerebraal systeem niet. Door de elkaar in toeneemende mate versterkende technologische mogelijkheden is onze invloed op systeem Aarde zo groot geworden dat wij dat mentaal niet aankunnen. Door reflectie en wetenschappelijk onderzoek zijn wij in staat om de door mensen veroorzaakte problemen te zien en te begrijpen. Maar we handelen niet rationeel wanneer de noodklok wordt geluid. Sterker nog: '[...] juist die onzichtbaarheid, die onwaarneembaarheid, maakt dat er twijfel kan worden gezaaid door lieden die daar een belang bij (denken te) hebben.' (p. 54) En dat is waar de virus- en klimaatseptica op de proppen komen. Vooral als er dan ook nog maatregelen genomen (moeten) worden die tegen ons korte termijn eigenbelang ingaan, zoals coronamaatregelen. 'Een op je afstormende auto valt niet te ontkennen. Virussen, klimaatverandering en het overbevolkingsprobleem wel.' (p. 56)

Discrepantie

Terzijde: waar ik me mateloos over verbaas, is de voortvarende en radicale actie die wordt ondernomen in veel landen, waaronder Nederland, om de corona-pandemie te lijf te gaan, terwijl dit voor de ecologische crisis niet mogelijk is. De verschil-

lende varianten van de lock down hebben grote economische gevolgen en de vrijheid van individuen wordt danig ingeperkt. En het zijn de politici van de gevestigde orde die het doen. Misschien heeft het ermee te maken dat het risico van een pandemie op korte termijn zichtbaar is en duidelijk zichtbaar is: er gaan mensen dood die aantoonbaar aan het corona-virus zijn overleden. We zijn bereid om verre-gaande en ingrijpende maatregelen te nemen. Waarom is die bereidheid om zo snel en zo radicaal maatregelen te nemen voor het bestrijden van de coronapandemie er wel en waarom is die er to-taal niet wanneer het gaat om het be-strijden van de eco-logische crisis die onomkeerbare en catastrofale gevolgen heeft waarbij de coronapandemie verbleekt? De te-genwerpingen dat het slecht is voor de economie en dat mensen niet in hun persoonlijke vrijheid beperkt mogen worden, blijken in het coronatijdperk plotseling terzijde geschoven te kun-nen worden.

Geboortebeperking

Reumer reflecteert over de gruwel-en van de afgelopen eeuw: 'Geen van de afgrijselijke pandemieën, hongersnoden, oorlogen en genoci-des heeft kunnen voorkomen dat we momenteel met 7,8 miljard mensen op een overbevolkte planeet leven. Zulke rampen helpen niet – en dat is maar goed ook, want het is het laatste dat je moet willen.' (p. 70) Hoe kunnen we die bevolkingsgroei op humane wijze stoppen? 'Het eni-ge dat helpt, is geboortebeperking.' (p.70) 'Maar de weerstand tegen geboortebeperking is enorm.' (p.70). Die weerstand is het funda-mentele probleem. Er is genoeg kennis en kunde om op een humane wijze aan gezinsplanning te doen en het kindertal zoveel mogelijk be-perkt te houden – volgens mij twee per stel (drie als de tweede een tweeling is) en liever minder.

De weerstand tegen gezinsplanning komt vanuit verschillende hoeken. Er is natuurlijk religie die te allen tijde bij een moreel dilemma de foute keuze maakt. Daarnaast zijn er economen die menen dat bevol-kingsgroei nodig is om meer consu-menten te hebben voor economi-sche groei en meer arbeidskrachten om het gammele (piramidespel) pensioensysteem overeind te hou-den. En er zijn de liberalen die me-nen dat het niemand iets aangaat hoeveel kinderen mensen nemen. Deze liberalen veronachtzamen het probleem van de *tragedy of the commons* waarbij de uitoefening

dat hun kleinkinderen zo oud zijn als zij nu zelf.' (p. 83)

Omdat ongecijferdheid veel voorkomt, legt Reumer nog maar weer eens uit wat exponentiële groei is aan de hand van graankor-rels op een schaakbord. Een koning liet de uitvinder van het schaakspel een wens doen. Die zei: ik wil zo-veel graankorrels als komen te lig-gen op een schaakbord, wanneer op het eerste vakje begonnen wordt met één en het aantal bij elk vol-gend vakje wordt verdubbeld. De koning dacht dat hij er met een koopje vanaf was. Maar het aantal is meer dan 18 triljoen en zou de

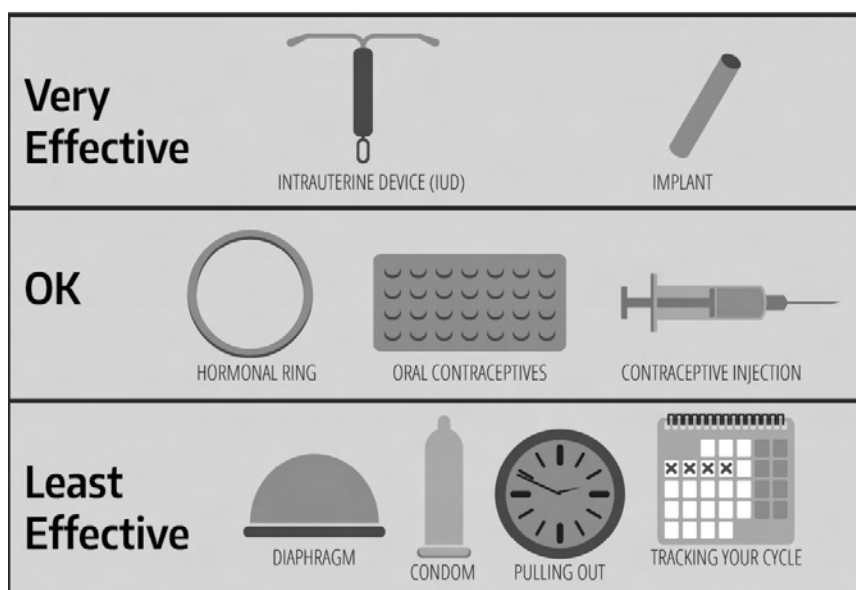
hele Aarde met een laag van 9 mm graan kunnen bedekken. Exponentiële groei gaat ons bevatting-vermogen te boven.

Olifant

Volgens Reumer is overbevolking de olifant in de kamer. Deze uitdrukking verwijst echter naar een probleem waar-van iedereen zich bewust is, maar dat iedereen krampach-tig negeert of niet aan de orde durft te stellen. Het klimaat-probleem waarover in de media dage-

lijks wordt bericht, is een olifant in de kamer, maar overbevolking wordt in het hedendaagse publieke debat slechts zelden gezien als pro-bleem. Overbevolking is eerder een onzichtbare olifant in de kamer: een onzichtbaar maar ontstellend groot probleem. En als het onderwerp wel eens ter discussie wordt gesteld, loopt die stuk op taboes zodat het probleem immuun wordt voor ratio-nele discussie. Het boek van Reu-mer is daarom een vreemde eend in de bijt. Hoewel ik het van harte hoop, verwacht ik niet dat de steen die hij in de vijver van het maatschappelijk debat heeft geworpen, een rimpeling zal veroorzaken. Hooguit zal het verontwaardiging oproepen. Wij gaan immers heen en vervenigvuldigen ons tot we erbij neervallen.

Reumer pleit voor voorkómen in plaats van genezen: we moeten voorkómen dat er nog meer mensen

van de individuele vrijheid tot een collectieve *tragedy* leidt, in dit ge-val dus overpopulatie. Tot slot nog de doorsneeburger die niet nadenkt over het aantal kinderen. Trouwens, ik ken genoeg hoogopgeleide men-sen die bewust meer dan twee kin-deren hebben. Het hele probleem van overbevolking is niet aan hen besteed. En het zijn aardige men-sen. (Dat is ook nog een paradox, de aardigheidsparadox: aardige mensen kunnen immorele dingen doen, zoals bijdragen aan de vernie-tiging van de Aarde of participeren aan de wrede dierindustrie door op leren schoenen te lopen of kaas te eten.). 'De meeste mensen, zo vrees ik, zal het een zorg zijn; ze hebben wel wat anders aan hun hoofd of zitten vast in hun *shifting baseline*. Ze leiden hun leven van dag tot dag, maken zich meer zorgen over de dag van morgen dan over de toe-stand van de wereld tegen de tijd

bij komen, maar als iemand eenmaal op de wereld is dan moeten we er ook voor zorgen: '[...] ieder mens die geboren wordt, ook al is hij of zij de 8.000.000.000ste, het recht heeft op een gelukkig leven zonder onnodig toegebracht leed en zonder zinloos lijden.' (p. 81)

De tekst van Reumer leest prettig en is interessant. Je zou er haast door vergeten hoe afschuwelijk de

diagnose is die hij stelt: 'De aarde zit in de zesde massa-uitsterving, de biodiversiteit staat enorm onder druk. Het klimaat warmt op en bijgevolg nemen het aantal en de intensiteit van extreme weersomstandigheden toe: hittegolven, bosbranden, orkanen, plensbuien, overstromingen, modderlawines. De permafrost smelt. Gletsjers verdwijnen. Het landoppervlak dat in gebruik is

voor landbouw en stedelijke infrastructuur groeit maar door.' [...] Sapiens is bezig de aarde definitief, grondig en aantoonbaar te veranderen en meestal niet ten goede. Dat mag wel meer van de daken geschreeuwd, luid en duidelijk liefst [...]'. (p. 88).

Gaat heen en vermenigvuldigt u niet!

Misvattingen over religie

Jan Willem Nienhuys

De populairste verklaringen van het fenomeen religie zijn: de wereld verklaren, angst bestrijden en de moraal bevorderen. Maar kloppen die verklaringen wel?

Het is niet moeilijk om zelfs in kritische geschriften fabeltjes over het ontstaan van religie te vinden. Scott Atran somt in zijn boek *In Gods we trust* (2002) een stuk of zestig evolutionaire verklaringen op, waarvan 'opium van de massa's' er maar een is en die elkaar zowat allemaal paarsgewijs tegenspreken.

Uit een boek dat ik – uit respect voor de auteur – niet zal noemen, pluk ik dat religie evolutionair gezien ontstaan zou zijn om drie problemen het hoofd te bieden. Dat zijn achtereenvolgens het probleem van het verklaren van de wereld, het probleem van angst voor rampen, ziekte en dood en het probleem van het bevorderen van saamhorigheid en het bevorderen van de naleving van normen.

Lang geleden, toen we nog in stammen leefden, zouden wij mensen behoefte gehad hebben om te weten waar alle dieren vandaan gekomen zijn en hoe de wereld ontstaan is en hoe onweer en ander ongemak ontstaat. In het afgelopen millennium zijn nogal wat godsbewijzen gefabriceerd op basis van het idee dat alles wat we niet snappen toch een reden moet hebben – behalve als het om God zelf gaat natuurlijk. Over dat filosofische goochelwerk valt heel wat te zeggen, maar ik vind het een tamelijk boude veronderstelling dat het veel langer geleden iemand ook maar een sikkepit kon schelen hoe de wereld ontstaan was. Als 'de mens' van nature zo nieuwsgierig is om te weten hoe de wereld in elkaar steekt, waarom is er dan zo weinig belangstelling voor natuurwetenschap? Waarom zijn voor de meesten Baudet, Van Basten, Brigitte Bardot en de Beatles oneindig veel belangrijker dan Betelgeuze, de wet van Bernoulli, de aard van bosonen of het reukvermogen van *Bombyx mori*?

Leest men boeken waarin atheïsten hun visie verkondigen, dan zetten die zich doorgaans af tegen allerlei vormen van creationisme. Die zijn als het ware in de val gelopen: de theïsten doen alsof dat belangrijk is, en de atheïsten doen braaf mee.

Maar neem nou eens iets eenvoudigs. Hoeveel mensen interesseert het wie het huis gebouwd heeft waarin ze zelf wonen? Wie zelf de architect en de aannemer heeft ingehuurd, zal het nog wel weten, maar volgens mij interesseert dat de meeste mensen niks, laat staan dat ze een behoefte voelen om wekelijks herdenkingsbijeenkomsten voor die architect bij te wonen of dat ze zich door de desbetreffende aannemer willen laten vertellen hoe ze hun leven moeten inrichten. Evenzo, als u toevallig onder

NAP woont, dan gaat u geen eredienssten houden voor de onbekende dijkbouwers die voorkomen hebben dat u natte voeten krijgt. Datzelfde geldt ook voor de wereld als geheel. Zelfs al zou je weten hoe die ontstaan is, dan nog volgt daar geen serieuze betrokkenheid uit voor de Oorzaak van de wereld.

Het eerste probleem waarop religie zogenaamd een antwoord had, was er dus helemaal niet. Merk trouwens op dat hindoeïsme en boeddhisme helemaal niet zo gefocust zijn op het 'probleem' van de oorzaak van de wereld. Trouwens, de populaire goden van weleer waren ook geen scheppers van de wereld: Zeus was kleinzoon van oermoeder Gaia, die zelf weer voortkwam uit de oerchaos.

Quack spot

De volgende twee problemen kloppen beide maar half. Angst voor rampen, dood en ziekte heeft waarschijnlijk wel iets met religie te maken. Als ons iets akelig overkomt, zijn we tamelijk makkelijk geneigd te denken dat daar een andere persoon achter zit. Onze hele maatschappij is ingericht op wederzijdse gedragsbeïnvloeding. Elke

betaling en elke beloning, in welke vorm dan ook, is een aanmoediging voor de ontvanger om door te gaan met het leveren van de goederen of diensten. En voor wie zich níét aan de regels houdt, is er een uitgebreid systeem om dat te ontmoedigen, zeg maar betaald te zetten. Dus bij tegenslag denken we: 'Is er iemand die van mij wil profiteren, of is dit een soort straf? Wat heb ik verkeerd gedaan? Hoe kan ik me verdedigen tegen die schurk?' Mensen kan het niet zoveel schelen waarom de hemel blauw is en de wolken wit, en wat water en vuur is zal ze worst wezen, maar waar persoonlijk ongeluk vandaan komt, dat interesseert de mensen wel.

Op dit punt begint de religie. Een zelfbenoemd deskundige verklaart de ellende: de vooroudergeesten zijn

ontevreden of de vulkaan of de rivier is een grillige tiran. En de deskundige, eigenlijk een handige oplichter, zegt dan wat je moet doen om die mensachtige wezens gunstig te stemmen. Bijvoorbeeld door een offer (waarna de **sjamaan** de geofferde kip opeet ...). De gelovige wordt vaak extra bang gemaakt. Dus in zoverre gaan angst en religie wel samen. Uitleg over de oorzaak van ellende gaat hand in hand – denk ik – met een uitleg waarom deze ongrijpbare machten het op iemand of misschien wel op de hele stam (droogte zal iedereen wel treffen) voorzien hebben, namelijk omdat er bepaalde normen zijn geschonden. Ik vermoed dat moderne mediums nog steeds graag voor zedenmeester spelen. Na grote natuurrampen zijn er altijd geestelijken die verkondigen dat het gaat om een straf van God. Maar na regen komt zonneschijn, en als de 'gelovige' doet wat de sjamaan adviseert, gaat het na een tijdje toch weer beter. Dan lijkt het of het advies geholpen heeft, dat is het basisrecept voor succesvolle kwakzalverij.

De neiging tot religie lijkt in veel opzichten op de gewoonte kwakzalvers te raadplegen, ook al iets dat sinds mensenheugenis bestaat. Vreemd genoeg hoor je nooit iets over de *quack spot* in het brein, en beweert ook niemand dat kwakzalverij ontstaat uit de behoeften van de zieke mens. Wel verneemt men dat kwakzalvers – pardon, alternatieve genezers – toch wel veel goeds doen, maar die inlichtingen komen meestal van de kwakzalvers zelf. In veel religies maakt men zich niet zo druk over hoe het de doden vergaat. Hun zielen verblijven in een schimmenrijk of worden hergebruikt of kwelen de levenden als ze daar nog appeltje mee te schillen hebben. 'Liever een dagloner op aarde dan koning in de onderwereld,' lezen

we in de Odyssee. Als het meezit, lossen de zielen op in het niets, althans in hindoeïsme en boeddhisme. Je zou je kunnen voorstellen dat de sjamaan een concurrent heeft met totaal andere adviezen. Bijvoorbeeld: 'Wat naar voor je. Maar aan domme pech is niets te doen en je hoeft jezelf niets te verwijten. Probeer gelijkmoedig te blijven en het je niet aan te trekken. Vroeg of later gaat het misschien beter.' Ooit was deze 'leer van de Stoa' (ik hoop dat ik hem niet te veel versimpel) behoorlijk populair in Europa, maar ze is weggevaagd door een kleurrijk geloof over het op handen zijnde Hemelrijk. De concurrentiekracht van de toverdokter zit hem erin dat een mensachtige oorzaak voor wat dan ook zo ontzettend goed voorstelbaar is.

Antivax

Een modern voorbeeld van hoe een sjamaan veel volgelingen kan krijgen, zien we in de antivaccinatiebeweging. Sommige ouders hebben kinderen die heel jong een ontwikkelingsstoornis krijgen. Ze gaan achteruit en worden zwaar autistisch. Zulke ouders zijn wanhopig en ze willen weten wie verantwoordelijk is of wat ze zelf verkeerd hebben gedaan.

Een Britse arts, **Andrew Wakefield**, poneerde dat dit kwam door de BMR-vaccinatie. Dat had hij deels van een moeder van een zo'n kind, en dat had hij gecombineerd met zijn eigen uit de lucht gegrepen idee dat darmontsteking eigenlijk een soort mazelen van de darm was. Wakefield was een charismatische man die een bewijs voor zijn fantasieën bij elkaar wist te liegen (geholpen door collega's die zich in de luren lieten leggen door zijn zelfverzekerdheid) en er tegelijk tonnen aan verdiende – ook typisch voor goeroes. Elke goeroe heeft zijn giro (1).

De beklagenswaardige ouders hadden toen iemand die ze konden aanklagen (de misdadige farmaceutische industrie), maar ook een schuldgevoel: hun kindje zou niet zo geworden zijn als zij het niet hadden laten prikken. De veel rationeler opvatting dat autisme een aangeboren afwijking is waarvan de precieze oorzaak niet bekend is en dat het net zo zeldzaam en toevallig is als blikseminslag, vinden veel mensen maar gevoelloze logica.

De leer dat 'iemand' het gedaan heeft en impliciet dat men zelf medeschuldig is als men vaccineert, wordt hartstochtelijk beleden, vooral in de VS, waar Wakefield een grote schare toegewijde volgelingen heeft. Zouden die volgelingen zo gemotiveerd zijn omdat ze hun schuld willen delgen? Dat door deze beweging bijna uitgeroeide kinderziekten weer om zich heen grepen, soms met veel slachtoffers (bijvoorbeeld 83 door mazelen in Samoa sinds 2019) maakt op de gelovigen net zo min indruk als het feit dat Wakefield in het VK te kijk gezet is als fraudeur. Meer hierover in een nieuw boek *The doctor who fooled the world* van Brian Deer.

Hout sprokkelen

Ik vermoed dat vanaf het allereerste begin van religie, dus van de nepadviezen van plaatselijke toverdokters aan mensen met serieuze privéproblemen, deze kwakzalvers

het tot hun taak rekenden om de normen en waarden van de stam bij hun klanten in te peperen. Niet omdat die normen en waarden ze wat konden schelen (knollen voor citroenen verkopen past in geen enkel systeem van normen en waarden) maar om meer greep op de klanten te krijgen. Zedenprediken verhoogt het aanzien van de prediker zo effectief dat het tot het standaardrepertoire is gaan behoren van veel religies.

Je zou zeggen dat religie dan toch wel iets goed doet. Mensen aansporen zich fatsoenlijk te gedragen is toch niet slecht? Maar in de handen van religiefanaten komen er dan snel allerlei religieuze zonden bij, variërende van belediging van het totemdier van de stam en hout sprokelen op zaterdag, weigeren tienden te betalen aan de tempeldienaars, tot weigeren van vaccinatie, omdat dit laatste twijfel zou inhouden aan de almachtige voorzienigheid van God. U kunt zelf vast nog veel meer voorbeelden bedenken. Als de normen alleen kunnen worden getoetst aan de tekst van een oud boek, of aan een traditie van godsdienstbedienaars die eeuwenlang hun eigen sta-

tus vooropstelden, dan is dat ongewenst. Het leidt tot religieuze tirannie.

Die twee laatste problemen die religie heet op te lossen, kunnen veel beter worden aangepakt met rationeel burgerlijk bestuur. Daarmee is de burgerlijke overheid de concurrent van religie. De geschiedenis van christendom en islam gaat voor een groot deel over een behoorlijk geslaagde poging om deze concurrent in hun macht te krijgen. In het officieel seculiere India zijn de hindoes bezig de macht te grijpen. Het enige grote land waar religie vrijwel altijd de tweede toon moest zingen is China.

Samenvattend: mensen willen wel verklaringen, niet over hoe de wereld in elkaar zit, maar alleen van eigen ongeluk. Religieuze leiders spelen daarop in met nepverklaringen die ze handig koppelen aan morele lessen.

Noot

1. Wie deze kwinkslag bedacht, heeft weet ik niet. Naar verluidt placht de Brabantse dominee Nico van den Akker dit al rond 1995 te zeggen.

Moraal toen, nu en straks

Enno Nuy

Moreel handelen of goed doen

In de Vrijdenker van december 2020 stond een interessant artikel van René van Elst over de vraag waarom wij het goede zouden moeten doen. Hij benadert deze vraag aan de hand van een wat ouder geschrift van de Australische filosoof Peter Singer. Uiteindelijk stelt Singer vast dat de rede niet per definitie tot de conclusie leidt dat onder alle omstandigheden gekozen zou moeten worden voor moreel handelen.

Van Elst gaat ervan uit dat moreel handelen aantrekkelijk is omdat het in je eigenbelang is, juist omdat je door moreel te handelen positief bijdraagt aan de samenleving, omdat je daarmee represailles voor niet-moreel handelen voorkomt, omdat goed handelen goed handelen van derden uitlokt en omdat je door moreel te handelen gewetensnood vermijdt.

Singer voegt daar nog een extra aspect aan toe, dat van de onpartijdigheid: een handeling is niet moreel wanneer die berust op een voorkeur voor een of meer bepaalde personen. Hiermee beoogt Singer te bereiken dat zelfzuchtig handelen niet

verenigbaar is met moreel handelen. Niet iedereen denkt hier zo over en ik kom daar nog uitgebreid op terug.

Samenleven en samenwerken

Naar mijn stellige overtuiging is moreel handelen gedrag dat onmiddellijk voortvloeit uit leven in groepen. Zodra dieren in groepsverband optrekken en samenwerken om het voortbestaan van de groep veilig te stellen, moeten de leden van zo'n groep in hun gedrag rekening houden met de andere groepsleden. Frans de Waal heeft ons in extenso laten zien dat altruïsme ook bij dieren, niet zijnde mensen, voorkomt; veel wijder verspreid ook dan wij lang aannamen. Menselijke dieren zijn na de agrarische revolutie in steeds grotere gemeenschappen gaan leven en samenwerken waardoor het leven an sich aanmerkelijk complexer is geworden.

Stabiele en rustige, vredelievende samenlevingen leveren het grootste voordeel voor een zo groot mogelijk aantal leden van de groep. Het is in het voordeel van alle groepsleden om het individuele gedrag ook af te stemmen op de be-

hoeften en wensen van de andere groepsleden. Dat dit tot een continue strijd leidt, is evident. Kijk naar hoe de mens zich organiseert, tot het inzicht is gekomen dat het wel handig en ook noodzakelijk is dat er bestuurd wordt, dat een bestuur of bestuurder erop toeziet dat bepaalde uitgangspunten in acht worden genomen om anarchie te vermijden en dat dat bestuur kan worden uitbesteed aan een gekozen groep vertegenwoordigers of aan een sterke man, en alle denkbare varianten hierop komen in de praktijk van vandaag wel ergens ter wereld voor.

Nu zult u zeggen dat er ook vele niet menselijke dieren zijn die in groepsverband leven en dat we bij hen nooit iets van een moraal kunnen ontwaren. Het grote verschil echter tussen een kudde dieren en een groep mensen is dat de dieren weliswaar samen optrekken maar geen arbeidsstratificatie kennen. De samenwerkingsrelaties beperken zich tot relatief simpele taken die door het instinct geregeld kunnen worden. Dieren ontwikkelen geen extra vaardigheden om zich beter binnen hun groep te kunnen handha-

ven. Ze concentreren zich op het individuele voortbestaan maar maken wel gebruik van de voordelen van het leven in groeps-, school- of kuddeverband. Met name Piet J. van den Hout heeft hierover in *Gevaarlijk spel* zeer interessante waarnemingen vastgelegd. Leven in roedels, kuddes, vluchten of scholen biedt dieren optimale bescherming tegen roofdieren. Het samenspel van roof- en prooidieren is buitengewoon interessant en, zoals van den Hout laat zien, veel ingewikkelder dan wij doorgaans denken. Waar de mens zich afvraagt of het moreel aanvaardbaar is dat zoveel dieren massaal en op industriële schaal voor voedsel worden omgebracht, kan een roofdier zich daaromtrent geen morele afwegingen permitteren. Het zou zijn zekere dood betekenen.

Muskusossen in verdedigingsopstelling

Universeel?

Sommigen menen dat morele afspraken universeel en eeuwig geldend zouden moeten zijn, maar dat is naar mijn mening een hardnekkig misverstand. We zien in het individualistische westen een duidelijke focus op de bescherming van individuele rechten. Die rechten zijn vastgelegd in grondwetten van afzonderlijke staten en in een aantal wetten van een overstijgende institutie als de Verenigde Naties, denk aan de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Tegelijkertijd moeten we vaststellen dat in een aantal samenlevingen, zoals de Chinese gemeenschap, het individu volstrekt ondergeschikt is aan de groep. De indruk bestaat dat de Chinese bevolking dat uitgangspunt lijkt te onderschrijven. Er zijn buiten Hong

Kong in ieder geval weinig of geen signalen dat de Chinezen een nadrukkelijk andere oriëntatie zouden nastreven. Hoe afschuwelijk wij de behandeling van de Oeigoeren ook vinden, voor de Chinese bevolking lijkt het geen thema om warm voor te lopen.

Moraal en religie

Nog hardnekkiger is het misverstand dat moraal afkomstig zou zijn uit religie, meer specifiek uit de monotheïstische religies. In zijn *Zeven vormen van atheïsme* gaat de Britse filosoof John Gray hier nadrukkelijk op in. En hij vliegt gierend uit de bocht. Waar Gray volledig aan voorbijgaat, is dat Confucius, Lao Tse, Boeddha en Mahavira al de grondvesten voor 'universele' ethische codes legden toen er van Paulus en Jezus nog lang geen sprake was. En waar de joden dierenoffers brachten, eisten Boeddha en Mahavira ook voor de dieren, inclusief de insecten, respect! Toch beweert Gray: de gedachte dat wij in een door natuurwetten bepaalde kosmos leven, is misschien niet veel meer dan een wegstervende nagalm van het geloof in een goddelijke

schepper. Hoe komt hij daar toch bij? Hij doet geen enkele moeite die aanname te onderbouwen. En zo stelt hij doodleuk: "Opgevat als een reeks onvoorwaardelijke principes die alle mensen verbindt, is de 'de moraal' eveneens een overblijfsel van het monotheïsme, en mogelijk het belangrijkste". Merk op dat ook Gray ervan uitgaat dat moraal een universele geldigheid zou moeten hebben. Gray gaat nog een stap verder en concludeert: "Tenzij men een goddelijke wetgever vooronderstelt, bestaat er geen reden om ethiek op te vatten als gehoorzaamheid aan enige wet."

Terug naar de rede

Singer stelt dus dat de rede niet het meest voor de hand liggende instrument is om tot morele codes te komen. Een buitengewoon indringende en vooral ook interessante bijdrage aan dit debat is geleverd door Jo-

nathan Littell in zijn schitterende roman *De welwillenden*. Deze roman bevat de overpeinzingen van de Duitse Wehrmachtofficier Max Aue, zoveel jaar na de Tweede Wereldoorlog. Een uiterst intrigerende passage is die waarin Max Aue met Eichmann discussieert over de *categorische imperatief* van Kant: "Zoals ik het begrijp, zegt Eichmann, is dit de strekking van de imperatief: het principe dat ten grondslag ligt aan mijn individuele wil, moet van dien aard zijn dat het kan dienen tot principe van de algemene morele wet. Al handelend stelt de mens de wet.". Op de vraag van Aue of Eichmann zich afvraagt of het handelen van de nazi's in overeenstemming is met die imperatief, antwoordt Eichmann: "Dat is het niet helemaal. Maar een van mijn vrienden (–) beweert dat de Kantiaanse imperatief in oorlogstijd, vanwege de, laten we zeggen, uitzonderlijke toestand als gevolg van het heersende gevaar, is opgeheven, want we willen natuurlijk niet dat de vijand ons aandoet wat wij de vijand willen aandoen, en derhalve kan hetgeen wij doen niet de grondslag vormen van een algemene wet". Aue reageert hierop door te zeggen: "We zijn het er allemaal over eens dat in een nationaal-socialistische staat de laatste grondslag van het positieve recht wordt gevormd door de wil van de Führer. Conform het welbekende principe *Führerworte haben Gesetzeskraft*. (–) Zo heeft bijvoorbeeld Dr. Frank in zijn verhandeling over het constitutionele recht, de definitie van het *Führerprinzip* als volgt uitgebreid: *Handel zodanig dat de Führer, als hij uw handeling zou kennen, deze zou goedkeuren*. Tussen dit uitgangspunt en de imperatief van Kant bestaat geen tegenstrijdigheid". Natuurlijk is dit een fictief gesprek maar tegelijkertijd een boeiende vondst van Littell om de jammerlijke hoofdpersonen van deze navrante geschiedenis in al hun dwalingen te laten zien als gewone mensen die op zoek zijn naar een morele verdedigingslinie voor hun collectief en individueel zo verwerpelijk gedrag. In zijn algemeenheid moet men wellicht zeggen dat de individuele Duitser uit de periode van de Weimarer Republiek niet bij machte is gebleken zich te onttrekken aan dat bizarre complex van een behoefte aan grandeur, het ongedaan

maken van de schande van Versailles, de dolkstootlegende en het duistere gedachtegoed waarin de eeuwige jood als de moordenaar van Jezus Christus alle schuld te dragen kreeg en zich diende te schikken in een ongekend wreed lot, dat uitsluitend nog het perspectief van slachtofferschap bood.

Zelfzucht

Wat er in een moderne samenleving fout kan gaan wordt momenteel nadrukkelijk gedemonstreerd in de Verenigde Staten. De rede speelt hier geen enkele rol meer. Het is een wereld van 'fake news' en 'alternative facts' geworden. Grofweg de helft van de stemgerechtigde bevolking, 80 miljoen mensen, schaart zich achter een president die uitsluitend en alleen aan zijn eigen belangen denkt en niets opheeft met de mensen die hij zegt te vertegenwoordigen. Hij slaagt erin zijn electoraat ervan te overtuigen dat de andere partij alleen dankzij fraude aan de macht wist te komen. Dit ondanks het gegeven dat alle aangespannen rechtszaken, inclusief een zaak die voor het Supreme Court diende, op niets uitliepen omdat de president er niet in slaagde ook maar een flintertje bewijs aan te dragen voor zijn stelling dat de verkiezingen werden gemanipuleerd. En morele overwegingen spelen hier al helemaal geen enkele rol meer. De president heeft geen respect voor de wetten van het land, niet voor de Constitution, niet voor de rechters van laag tot hoog, niet voor de media en voor zijn kiezers heeft hij uitsluitend respect voor zover ze hem in staat stellen in het zadel te blijven.

De (ultra)rechtse en per definitie orthodox gelovige Amerikaan moet niets hebben van een federale overheid die hem vertelt waar hij zich als burger van de samenleving aan te houden heeft. Deze Amerikaan heeft voldoende aan een tot de verbeelding sprekend leger en het Second Amendment*). Voor de rest dient te overheid uit te blinken in afwezigheid. Deze burger wenst zelfs geen wettelijke zorgverzekering en accepteert ook geen maatregelen om een pandemie tot stilstand te brengen. Daarom zijn er op dit moment in de VS al meer dan driehonderd-duizend Corona-doden te betreuren. De ultrarechtse Amerikaan sterft lie-

ver dan dat hij zich laat voorschrijven een mondkapje te dragen en anderhalve meter afstand te houden.

Er loopt een directe lijn van David Henry Thoreau via Ayn Rand naar Steve Bannon en Donald Trump en het is de moeite waard even bij deze spelers stil te staan om te kunnen begrijpen waarom de werkelijkheid van vandaag eruit ziet zoals ze doet.

David Henry Thoreau

Thoreau leerde de mensen wandelen waarbij hijzelf bij voorkeur westwaarts ging: "Zoals de plant voor het dier is gemaakt, zoals de plantenwereld voor de dierenwereld is gemaakt, zo is Amerika voor de mens van de Oude Wereld gemaakt". Thoreau zag echter over het hoofd dat als je maar westwaarts blijft lopen, je vanzelf in het Oosten aan zult komen. Aan de oorspronkelijke bewoners van het Amerikaanse continent had hij geen boodschap, omdat de indianen het land niet bewerkten. De indiaan beschikte slechts over een strandgaper**), de Europese boer ging gewapend met ploeg en spade. Zo werd de indiaan achteloos opzij geschoven. Thoreau legde de kiem voor het Amerikaanse superioriteitsdenken, dat tot de dag van vandaag in dat merkwaardige land beleden en gekoesterd wordt.

Ayn Rand

De Amerikaanse schrijfster en filosofe **Ayn Rand** is in 1905 geboren in een Russisch-joodse familie. Al op heel jonge leeftijd begon zij literatuur te lezen en filosofen te bestuderen. Aanvankelijk had zij grote bewondering voor Nietzsche, met

name vanwege diens verheerlijking van het heroïsche en onafhankelijke individu. Later zou zij zich meer en meer storen aan het subjectivisme in het denken van Nietzsche. In interviews op latere leeftijd zou Rand vooral blijk geven van bewondering voor Victor Hugo en Aristoteles. Zij had de Russische revolutie van nabij meegemaakt en waargenomen en werd vrolijk noch gelukkig van wat ze voor zich zag gebeuren. Toen zij in 1926 een visum voor de Verenigde Staten wist te bemachtigen besloot zij zich definitief in dat land te vestigen, het land waar zij als individu maximale mogelijkheden zag om zichzelf te ontwikkelen.

In haar filosofisch denken legde zij de basis voor het objectivisme. Volgens Rand dienden mensen op basis van objectieve maatstaven hun handelen vorm en richting te geven. Van emoties hield zij niet, emoties waren geen argumenten. Dat zij trouwde met een man omdat ze van hem hield, was voor haar niet in tegenspraak met haar filosofisch denken. Rand was van mening dat mensen maximaal hun eigen wensen en behoeften dienden te bevredigen en dat het volstrekt onzinnig was wanneer mensen zichzelf opofferden voor anderen. Het zelfzuchtig handelen vertegenwoordigde in haar ogen het hoogste goed. Om te voorkomen dat het zelfzuchtige handelen zou ontaarden in moord en doodslag moet de moderne mens afzien van het initiatief tot geweld. Iedereen heeft de vrijheid te doen en laten wat hij wil, zolang hij geen geweld gebruikt om iemands persoon of eigendom aan te tasten (je kunt wel geweld gebruiken als verdediging tegen iemand die deze regel overtreedt). Voor Rand was het ongereguleerde kapitalisme de economische ideologie bij uitstek. Ze was tegenstander van sociale voorzieningen maar zou er later zelf wel gebruik van maken. Ayn Rand wordt wel beschouwd als de grote voorloper van het libertarisme in de Verenigde Staten. Zelf wees zij het libertarisme overigens af omdat ze die stroming als een vorm van anarchie beschouwde.

In haar ethiek pleitte Rand voor rationeel en ethisch egoïsme (rationeel eigenbelang), als leidend moreel principe. Ze zei dat het individu "voor zijn eigen bestwil moet bestaan, noch zichzelf aan anderen

dient op te offeren, noch anderen aan zichzelf dient op te offeren". Ze noemde egoïsme "de deugd van het zelfzuchtige" als ze haar oplossing voor het is-zou probleem presenteerde door een meta-ethische theorie te beschrijven die de moraal baseerde op de behoeften van "het voortbestaan van de mens qua mens". Ze veroordeelde ethisch altruïsme als onverenigbaar met de eisen van het menselijk leven en geluk, en stelde dat initiatie van geweld kwaadaardig en irrationeel was, en schreef in *Atlas Shrugged* dat "kracht en geest tegengestelden zijn".

In de wereld van Ayn Rand kon dus, heel anders dan bij Singer het geval is, zelfzucht wel degelijk verenigd worden met moreel denken. De enige morele propositie die mensen in de ogen van Rand dienden te aanvaarden en respecteren was het afzien van geweld. Hoe dat dan weer verenigbaar kan zijn met het Second Amendment is en blijft een raadsel. Ayn Rand overleed in 1982.

Trumpisme

Ofschoon ik van mening ben dat Trump zijn aanhang grotelijks bedriegt en belazert en hen alleen misbruikt (en geld aftroegelt) voor zijn eigen belang, is hij voor een groot deel van het Amerikaanse electoraat de exponent bij uitstek van het libertarisme dat erop uit is de impact van de federale staat zo ver mogelijk terug te dringen, "to drain the swamp". Is dit 'the pursuit of happiness', die Ayn Rand voor ogen had? Het lijkt mij niet waarschijnlijk dat 'alternative facts' voor haar aanvaardbaar zouden zijn geweest. Ook vraag ik me af of zij nu nog zo enthousiast zou zijn over het ongereguleerde kapitalisme wanneer zij met ons had kunnen vaststellen hoe dat ongereguleerde hyperkapitalisme per definitie leidt tot een ongekende ongelijkheid en de concentratie van vermogen en politieke macht bij een kleine elite, hooguit één procent van de totale bevolking uitmakend.

Natuurlijk spelen veel meer factoren een rol bij het ontstaan van het Trumpisme dat, god verhoede het, in 2024 wellicht een nieuwe greep naar de macht zal doen. Het merkwaardige feit doet zich voor dat met name de Amerikaanse evangelicals

en dan met name de Pro Life beweging, een grote rol spelen in de populariteit van Trump, terwijl feitelijk alle andere beleidsterreinen van de Trump administration worden gekenmerkt door volstrekte amoraliteit (denk aan het scheiden van ouders en kinderen bij transmigratie of aan de wijze waarop Trump een pandemie tegemoet treedt, denk aan het second amendment en de bijna absolute onwil van de Amerikanen om het wapenbezit aan banden te leggen, denk ook aan de wijze waarop Trump met de Black Lives Matter beweging omgaat)

Waar de Founding Fathers hun best hebben gedaan om religie buiten het bestuur te houden en kerk en staat zoveel mogelijk te scheiden, is de praktijk vanaf het begin deze geweest: een atheïst zal nooit president van de Verenigde Staten kunnen worden. Om die lange weg vanaf het ontstaan van de Constitution tot het Amerika van vandaag te kunnen begrijpen, wijs ik graag op *Deze waarheden* van Jill Lepore. Een verontrustende maar even zo fascinerende geschiedenis van de Verenigde Staten, die laat zien hoe de opkomst van iemand als Trump bijna logisch past in de lange weg die de Europese en Latino-migranten – geheel ten koste van de oorspronkelijk bewoners – achter de rug hebben. En die laat zien hoe de tegenstellingen die ooit eens tot de 'civil war' leidden, tot de dag van vandaag tot de Amerikaanse werkelijkheid behoren.

Terug naar moraal, toen, nu en straks

Natuurlijk staat religie bol van moraal. Het goed doen wordt op moreel-ethische gronden afgedwongen door een boven de mens staande god die het leven van de mens reduceerde tot aards geploeter waarin een deugdzaam leven de belofte van de hemel inhoudt. Het gaat niet om het aards bestaan, het gaat om wat daarop volgt. Hoe je dat hierna maals ook wilt noemen: hemel, walhalla, nirwana, de eeuwige jachtvelden.

Dat religie de baarmoeder van de moraal zou zijn, zoals John Gray ons wil doen geloven, is een geschiedkundige vervalsing, niets is minder waar. Mensen zijn dieren, dieren kennen bewustzijn en zelfbewustzijn en dieren vertonen veel va-

ker altruïstisch gedrag dan wij ons realiseren en we kunnen er vrij zeker van zijn dat dieren niet bekend zijn met de godsidee. De claim van religies dat zij de bakermat voor moraal zijn is hooghartig en buitengewoon misplaatst. Waar was religie, waar was de religieuze moraal toen het erom ging slavernij te veroordelen? Waar was de religie toen misbruik van kinderen, mannen en vrouwen door priesters aan de kaak gesteld moest worden?

Er is geen logische constructie te bedenken welke voorschrijft dat moraal universeel zou moeten zijn en dat morele regels zeggingskracht voor eeuwen zouden moeten hebben. Moreel handelen of goed doen biedt evolutionair voordeel en is een onmisbaar instrument om in te zetten bij samenwerkingsrelaties. De menselijke gemeenschap is een complex van samenwerkingsrelaties bij uitstek. Dus is de kans dat veel leden van de menselijke gemeenschap voor moreel handelen kiezen statistisch gezien redelijk groot. Afdwingbaar is het niet, maar wie moreel handelen afwijst, moet rekenen met afkeuring en sancties. Wie een geweten heeft, is vatbaarder voor goed doen, wie gewetenloos is, heeft er maling aan. Zo eenvoudig is het. Goed doen is een must, we hebben altijd de keuze.

Exoleven

Tot nog toe hebben we vooral achterom gekeken. Laten we tot slot eens een blik in de verdere toekomst werpen en voor dit gedachte-experiment ga ik te rade bij *Reisbureau Einstein* van Vincent Icke. Het thema is hier de vraag of wij de enige levende wezens in ons universum zijn, of er ook medebewoners zijn, ergens in de lege ijle. Het ligt voor de hand, aldus Icke, dat exoburen intelligent zijn omdat intelligentie duidelijk evolutionair voordeel biedt. En exoburen die over interstellaire afstanden communiceren of reizen moeten ook over wetenschap beschikken want de kans dat ruimtevoertuigen spontaan uit biologische evolutie voortkomen is nul. Ook is het aannemelijk dat exoleven op aards leven lijkt, gegeven de universele eigenschappen van natuur- en scheikundige processen. Ruimte-reizen vergen tijd en dus een stabiele samenleving op een tijdschaal van tenminste honderdduizend jaar.

Uit *Star Trek*: Captain Kirk heeft het aan de stok met een 'alien', de Gorn

Dan ligt het voor de hand, stelt Icke, dat zo'n exobuur in en van zichzelf vredelievend is. Een gewelddadige cultuur kan nooit een stabiliteit van honderdduizend jaar bereiken want voor techniek moet men samenwerken en samenwerking vereist een stabiele en vreedzame samenleving. Ook lijkt het Icke aannemelijk dat de ruimtereizende exobuur geen belangstelling heeft voor religie of geloof in bovennatuurlijke krachten.

exobeschaving ruim is voorzien van verstand, rede en gevoel. Ik ben geneigd het met hem eens te zijn.

Cruciaal is hier de eis van een stabiele en vredelievende samenleving. Denkt u dat het mogelijk is zo'n samenleving te doen ontstaan zonder morele gedragsregels? En nog een interessante vraag op de weg daarnaartoe: denkt u dat het immoreel is klimaatscepticus te zijn?

Relativistisch reizen immers vereist zo'n diepgaand begrip en beheersing van fysieke verschijnselen dat geloof daarbij ernstig zou storen. Stephen Hawking vreest dat buitenaards leven ons wel eens uitermate onwelwillend gezind zou kunnen zijn maar Icke vindt het veel aannemelijker dat een

Geraadpleegde bronnen

Gray, John – *Zeven vormen van atheïsme*

Harari, Yuval Noah – *Sapiens*

Hout, Piet J. van den – *Gevaarlijk spel*

Icke, Vincent – *Reisbureau Einstein*

Lepore, Jill – *Deze waarheden*

Rand, Ayn – *De kracht van Atlantis*

Rand, Ayn – video's YouTube (interviews Ayn Rand met James Day, Phil Donahue, Mike Wallace, Blank on Blank, James McConnell etc)

*) Het tweede amendement van de Grondwet van de Verenigde Staten is een onderdeel van de Bill of Rights, dat op 15 december 1791 werd toegevoegd aan de grondwet. Het luidt „Aangezien een goed geregelde milizie nodig is voor de veiligheid van een vrije staat, zal geen inbreuk worden gemaakt op het recht van het volk om wapens te bezitten en te dragen.“ (uit Wikipedia – noot van de Redactie)

**) Volgens Thoreau gebruikten de indianen alleen strandgapers om wat grond weg te krabben, of je die schelpen ook in de binnenlanden van de VS kon vinden vertelt hij er niet bij. Het gaat hem erom dat de indianen geen cultuur hadden waarin de grond systematisch bewerkt werd. Zij leefden kennelijk van wat ze vonden en van wat ze met de jacht buit maakten.

Vergadering AV en DVG, 19 dec. 2020

Gebruikmaken van ZOOM hadden we al eerder gedaan met de ledenvergadering. Dank aan Jacques, Stanley en Fabian voor hun inspanning om het voor veel mensen mogelijk te maken om dit via internet bij te wonen.

Het Atheïstisch Verbond had zijn Atheïsmedag te vieren en wij onze Anton Constandse lezing. Beide niet mogelijk om fysiek te houden en ziedaar, als je met elkaar in gesprek bent, komt het snel tot een uitvoerbare oplossing. Wel jammer dat niet meer leden hebben ingelogd. Heb je vragen hoe dit in de toekomst wel voor jou mogelijk is, stel die dan aan info@devrijegedachte.nl.

Mooi ook dat vier sprekers, Sjef Wester, Anton van Hoof, Floris van den Berg en Hans de Vries bereid waren hun visie te geven op het thema: 'Vrijheid van meningsuiting'. We hebben hun lezingen verderop in dit blad geplaatst.

Sjef Wester sprak over zijn ervaring in de werkgroep Onderwijs met kennisoverdracht aan o.a. scholieren en vrouwenverenigingen. Zie blz. 32.

Anton van Hooff vroeg of een god te beledigen is, blz. 38.

Floris van den Berg sprak over de gevaren van vrijheid van meningsuiting. De combinatie van sociale media en vrijheid van expressie heeft geleid tot een explosief mengsel van desinformatie, leugens, onwaarheden een ondermijning van de liberale democratie waar de vrijheid van expressie juist deel van uitmaakt, blz. 33.

Hans de Vries begon bij de onthoofding van de Franse geschiedenisleraar Samuel Paty en ging verder in zijn betoog via identiteitspolitiek naar de tegenstellingen progressief en regressief en tolerantie en intolerantie, blz. 39.

Interessant was dat we als DVG-bestuur ook vooraf mede konden beraadslagen over de keuze van de **Atheïst van 2020**. De keuze viel hierbij op **Hans de Vries** die naast zijn betrokkenheid bij beide verenigingen ook al een aantal jaren actief is in de politiek met de Atheïstisch Seculiere Partij.

De keuze van de Vrijdenker van het jaar schuiven we door naar 2021 als we weer met elkaar samen kunnen komen. We hopen voor dit jaar op een verbetering van uw aller omstandigheden en gezondheid.

Jaap van Dijk, secretaris DVG

Staatskerk Polen

Kenneth van Oost

Geen enkele Pool maakt bezwaar tegen de aanwezigheid van kruisbeelden in ieder overheidsgebouw, want men ziet deze doorgaans als onderdeel van de eigen en van de nationale identiteit. Polen voelen zich met elkaar verbonden door hun gemeenschappelijke achtergrond, cultuur, taal en de katholieke kerk. De kerk is er in geslaagd door te dringen tot in het mensbeeld en dit vormt in het huidige Europees kader het voorwerp van ernstige controverses. We zullen het dus hier hebben over religieus nationalisme, het begrip 'Polak – Katolik' als hoeksteen van de Poolse samenleving, de angst voor islamisering en de katholieke gehechtheid aan kind en gezin.

Religieus Nationalisme

In elke omschrijving van het huidige Polen komen twee aspecten naar voren die zo belangrijk zijn dat ze bijzondere aandacht vragen, ten eerste dat het katholicisme tot een denksysteem is geworden dat over taal, cultuur, onderwijs en recht waakt, en ten tweede dat het nationalistische sentiment een geheel aan vrijheidsgedachten en -gevoelens bevat. Polen meent met de combinatie Kerk – Nationalistische Religieuze Ideologie een definitieve wereldbeschouwing gevonden te hebben. Het land heeft, net als vroeger, rond 1830, zichzelf, net als Christus, een messiaanse missie toebedeeld: Polen vecht niet alleen voor ei-

gen vrijheid en soevereiniteit maar voor alle onderdrukten en alle onderdrukte naties. Met name de verwachting dat door *de natuurlijke orde der dingen, door de goddelijke macht vastgelegd*, aan te houden, traditie, geloof en zingeving zich in ere zullen kunnen herstellen, vormt de ruggengraat van Polen. Maar Polen blijkt ook bijna dwingend te zeggen dat als men slordig omgaat met wat diep in de christelijke wereld is ingebed – verlossing, schepping en heiliging – zulks wel moet ontaarden in een maatschappij die fataal aan ontworteling, vervreemding en lijden ten offer moet vallen. Willen we nog ergens betekenis en waarde aan ontlenuen, dan moeten wij met ons allen nogmaals door het slijk! Geen wonder dus dat het ideaal van religie, geloof en religieuze ethiek niet alleen voor Polen maar voor iedereen de verlossing zal betekenen!

Het kan bij deze sympathieke bezorgdheid om ons aller welzijn en welbevinden niettemin moeilijk ontkend worden dat de kerk in Polen oppermachtig is en, gekoppeld aan het nationalistische bewustzijn van de Polen, min of meer aanspraak maakt op zekere morele eeuwigheidswaarden. De drang om het absoluut morele op te eisen vertaalt zich in de houding van de aan de macht zijnde rechtse partij PiS (Prawo i Sprawiedliwość – Recht en Rechtvaardigheid)[1] die een wet om abortus in alle gevallen te verbieden heeft doorgedrukt, traditionele gezinswaarden (wettelijk) beschermt en het progressief-liberale discours van Europa over morele kwesties afwijst. De gevolgen van dit beleid laten zich raden... massale straatprotesten, betogingen, stakingen, teleurstelling en ongenoegen bij een groot deel van de Poolse bevolking.

Dat is, althans volgens mij, waar het in Polen op ontspoort en waar het tweede belangrijke element binnen de Poolse cultuur naar voren treedt. De aan het begin vermelde nationalistische sentimenten worden ingegeven door de steeds wederkerende angst van de Polen het land opnieuw te verliezen. [2] Maar eigenlijk zijn de Polen hun grondgebied al sinds lang kwijtgeraakt. Kerk en regering verdelen immers het Poolse territorium onder elkaar en proberen bisdommen en priester- en kloosterordes het naar de zin te maken door deze te bevoorrechten en hen het recht toe te kennen om wetwijzigingen en aanbevelingen inzake andere samenlevingsvormen dan het traditionele gezin weg te stemmen. In dit verband kan de nadruk niet genoeg gelegd worden op het feit dat de katholieke kerk in deze situatie de plaats inneemt van de burgermaatschappij ... de kerk neemt het geheel van particuliere organisaties die groepen en denkbeelden vertegenwoordigen over. Daardoor kan zij nu verschillende sociale groepen, meningen en belangen aan zich onderwerpen; de symbolen en rituelen van elke sociale klasse manipuleren en bedoelingen, plannen en rechten verketteren, uitdrijven en corrumperen. De kerk (ver)vormt op die manier de basis van het Poolse gemeenschapsgevoel en tegelijkertijd versmelten de waarden van de kerk en de Poolse cultuur met elkaar.

Binnen de contouren van dit hallucinant systeem hebben kerk en staat, natuurlijk ruimte genoeg gelaten om zich waar nodig aan te passen aan veranderingen binnen

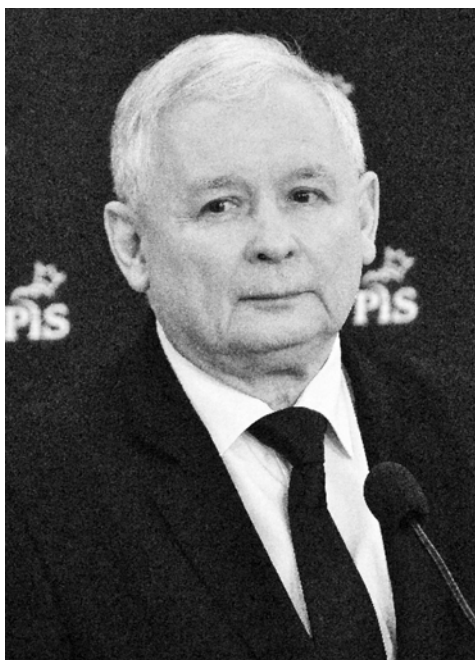
Kruis in Lublin voor door de Russen vermoorde Poolse officieren (Bloedbad van Katyn) (foto Anton van Hooff)

het systeem zélf en aan de stijgende complexiteit van de wereld. Met andere woorden, terwijl in klassieke religieuze samenlevingen het denken, doen en handelen werden bepaald door dogmatiek, geloofsleer en een heel complex van geopenbaarde waarheden, droegen in Polen, met morbide zelfingenomenheid, kerk en staat bij tot de vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid, net zoals het mogelijk was een gedoogbeleid op te vatten ten aanzien van abortus, homoseksualiteit en euthanasie. Tevens werd sterk benadrukt dat tolerantie, anti-discriminatievoorstellen en het strijden voor gelijke rechten voor man en vrouw hoog op de politieke agenda staan maar daarmee is overigens niet gezegd dat typische patriarchale en vrouwenonvriendelijke excessen definitief tot het verleden zouden behoren. Maar er is sindsdien veel veranderd!

Nu is het overigens zo dat de geschiedenis Polen, ondanks twee wereldoorlogen die het land niet hebben ontzien en de jarenlange communistische starheid, nog lief heeft gehad: de macht van de katholieke kerk werd in die periodes grotendeels aan banden gelegd maar bleef, helaas misschien voor velen, een belangrijke (f)actor binnen de Poolse cultuur. Tijdens de jaren zeventig werd een fase bereikt waarin de kerk protesten en stakingen kanaliseerde wat uiteindelijk in het najaar van '89 leidde tot de omverwerping van tal van communistische regimes in Oost-Europa.

Polak–Katolik

Polen is nu een vrije democratie. Geenszins ontbreekt het daarin de katholieke kerk aan macht. De combinatie van etniciteit en religie (polak – katolik) was voor de oprichters van de rechtse nationalistische partij "Endecja" (1895-1919) [3] (de historische voorganger van de PiS) de enige juiste weg. Vanuit deze basisveronderstelling stond het hen voor ogen Polen de volmaakte vorm te geven. Dat betekende de machtige positie van het katholicisme onverminderd handhaven en het Pools nationaal gevoel onverstoorde overeind houden. Terwijl de aspiratie van de Poolse politieke autoriteiten om dit mogelijk te maken toen niet verder reikte dan wat administratieve druk uitoefenen op de eigen culturele instellingen bleek er toch, vakkundig gemaskeerd, sprake te zijn van culturele assimilatie ... *Poloniseren* ... en in het bijzonder door de katholieken, die graag hun positie wilden versterken. Deze bijzondere waardehouding wordt tot op heden voortgezet en geïntensifieerd.

Jarosław Kaczyński, die samen met zijn tweelingbroer Lech in 2001 de PiS oprichtte.

Doch bij de meest recente vertegenwoordiging – de conservatief-rechtse partij Recht en Rechtvaardigheid (PiS) – van deze toch wel bedenkelijke politieke strekking ontbreekt, om een sociale (f)actor te blijven, een belangrijke verbindende schakel. Voor de Polen was de katholieke kerk altijd een soortig neutrale factor, een fluïdum dat zich altijd en overal over alles heen vormde maar eigenlijk nauwelijks enig belang toonde in de mens achter de Pool. Dat is niet verwonderlijk, het is altijd het streven van de Poolse katholieke kerk geweest, *goed* te doen voor alle Polen, dat wil zeggen, tegemoet te komen aan gemeenschappelijke noden, gratis onderwijs, goede gezondheidszorg en behoud van sociale zekerheid. En voor wat hoort wat! Het zou best eens kunnen dat de Polen, hun kerk welgezind, gewoonweg zichzelf het zwijgen opleggen. Een goede Pool, zelfs ongelovig, spreekt met geen kwaad woord over de

kerk!

Het is een ideologie die geschreven is zoals de oprichter en voornaamste ideoloog ervan, Roman Dmowski [4] het voor ogen had: *je bent als Pool katholiek/gelovig en je verdedigt de traditionele idealen*, strak ingeklemd in de doctrine van Polak – Katolik, samengevat onder het hoofd *wie aan de kerk komt, komt aan Polen!* Onder PiS is de relatie tussen overheid en kerk pas echt symbiotisch geworden. Een dergelijke overheersing instandhouden vraagt om dwang, onderdrukking en verregaande beïnvloeding van het private leven. Het leidt ook tot de conclusie dat hoe vreedzaam de kerk zich ook voordoet, zij zich doorgaans te buiten gaat aan hypocrisie, intolerantie, verdrukking en misbruik. En het ziet er niet naar uit dat het daarmee stopt, de clerus wordt op haar wenken bediend, bezit speciale privileges, eigen media en heeft het recht eigen scholen te openen.

Islamisering

Dat is misschien ook uit noodzaak; het zich blijkbaar onzeker en onderdrukt voelende Poolse volk ziet hoe zijn vrijheden alsmaar sterker beperkt worden en dat de deuren voor migratie alsmaar wijder open staan. De Poolse overheid onderkent dat de instroom zorgt voor een *verergerd Pools nationalisme*. De Poolse bevolking wil echter dat bestaande grenzen gerespecteerd worden, dat wil zeggen, dat de overheid zich de meest radicale politiek moet aanmeten: terug naar de institutie van de kerk om Polen samen te houden, zorgen dat het territorium

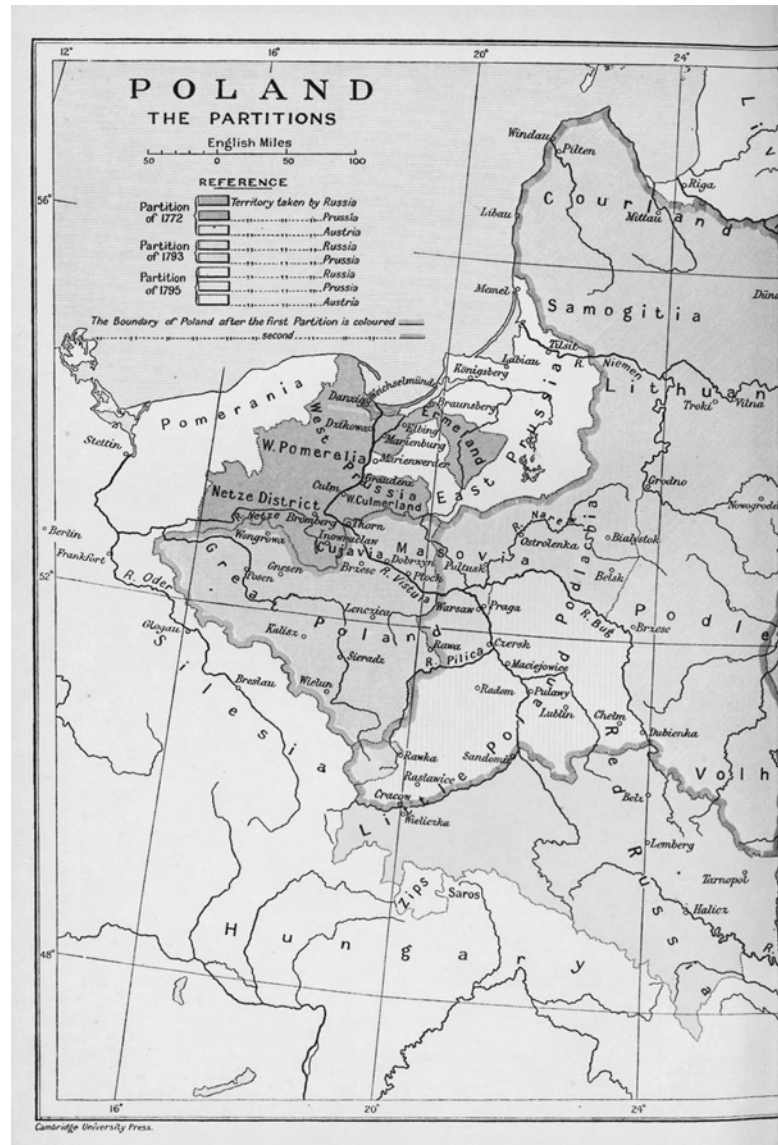
Jakub Baryła, 15 jaar, demonstreerde met crucifix en rozenkrans tegen de eerste LGBT Pride Mars in Polen op 10 augustus 2019 in Plock.

niet wordt afgepakt en verhinderen, zoals aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, dat de Polen tot onderdanigheid worden gedwongen. In de ogen van de Poolse bevolking wordt alles overhoop gehaald doordat de Europese Unie schaamteloos de binnenlandse politieke stellingname van Polen met eigenbelang invult. En veel Polen hebben al grote bezwaren tegen hoe in Europa het migrantendebat gevoerd wordt. Waar West-Europa er naar streeft een multiculturele en -religieuze samenleving op haar grondgebied te aanvaarden, staan de Polen er op hun grenzen af te grendelen, niet alleen voor de komst van migranten, maar met name voor de komst van de Islam.

De katholieke kerk kruipt weg zodra men het gaat hebben over integratie van, tolerantie tegenover en anti-discriminatie wettens ten voordele van Moslims. De Polen zien nu dat de kerk waar zij op konden rekenen en die hen staande hield, in onzekerheid verkeert, wankelt en haar ethische waardigheid verliest. Voor veel Polen doemt een gruwelijk vooruitzicht op: zij vrezen dat het bestaan van hun kerk (en dus van hun natie) zal worden aangetast door in naam van de tolerantie en onder druk van de Europese Unie de Islam toe te staan het Poolse traditionele leven te ondergraven. Het is dus niet ten onrechte dat de katholieke kerk in Polen haar bezorgdheid uit en zich haastig op zichzelf terugplooiert. Zij werpt wettelijke barricades op om zich te verdedigen én tegen de ontevredenheid van de Poolse bevolking én tegen de oprukkende Islam. Keer op keer dringt de gedachte zich aan ons op dat het bij de katholieke kerk en de Poolse overheid niet écht om de mensen gaat maar om de macht. De Poolse bevolking echter, kunnen we zeggen, streeft naar een meer rationele levensstijl, want cijfers wijzen op een gestage secularisatie. Onder jongeren gaat de ontkerkelijking (gelukkig) snel. Ik heb het gevoel dat, ook in Polen, als mensen niet langer hun innerlijke hartstocht, maar rationaliteit overwegen, het allemaal nog goed komt. Maar intussen...

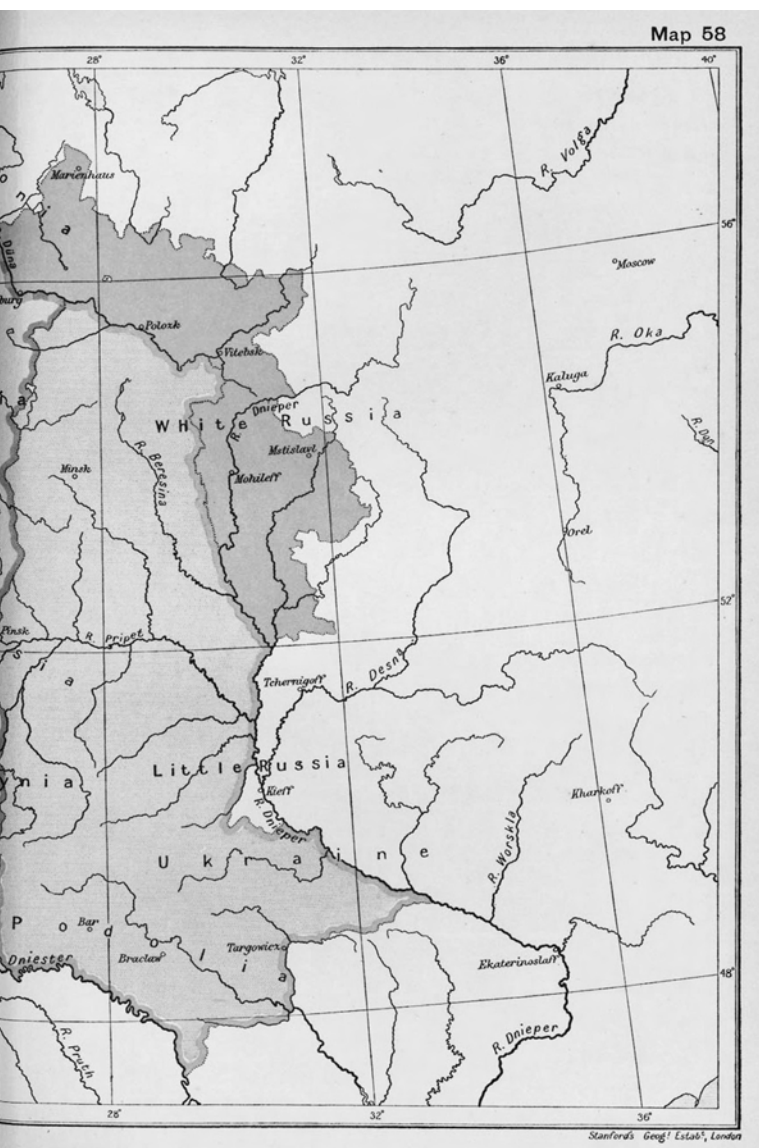
Ordo Iuris contra Igbtqia +

Voor de meeste Polen heeft het leven van iedere dag een vertrouwde structuur: een dagelijkse confrontatie met uitdagingen, frustraties en onbereikbare dromen. En al te vaak heeft de Poolse bevolking moeten ondervinden dat een te hoge prijs betaald moest worden voor de vrijheden en vreugde die zij mogen ervaren. Dat de Polen de katholieke kerk steunen in haar ijver de morele zuiverheid staande te houden is voor velen onder hen jarenlang een natuurlijk gegeven geweest. Maar ik ben mét hen beduusd blijven zitten, nu binnen het Pools religieus-politiek kader een omwenteling zich heeft voltrokken, een niet ten goede zijnde radicale omslag. De traditionele identiteit van Polen rustte op het beeld van hoe religie en politiek stevig, maar niet slaafs, respect voor elkaar konden opbrengen. In het huidige Polen, en in het bijzonder in bepaalde lagen van de conservatieve elite, is een extreme *anti-keuze-groep*, *Ordo Iuris*, ontstaan waarvan de oprichters zich lieten inspireren door de controversiële katholieke fundamentalistische groepering TFP (Traditie, Familie en Eigendom (property)) [5], een ultraconservatief religieus genootschap met een extreem moralistisch wereldbeeld, opgericht in Brazilië in de jaren '60 en anno 2020 actief in 32 landen. Het TFP put uit een rigide interpretatie van het christendom om gelovigen een allesom-

Hoe Polen verdeeld werd in 1772, 1793 en 1795

vattende ideologische (semi-fascistische) rechtvaardiging te bieden. *Ordo Iuris* (Instituut Voor Juridische Cultuur) [6] heeft als doel, in Polen, een (rechts)cultuur te bevorderen die door openlijke discriminatie, fysiek geweld, intimidatie en haatzaaiende uitlatingen wettelijk beschermde instellingen (het gezin bijvoorbeeld wordt als een juridische entiteit opgevat) actief/positief wil bevoordelen. We zouden ons veel zorgen moeten maken over op welke manieren het *OI* ook infiltreert in het internationaal debat. Het mengt zich immers in internationale gerechtelijke en administratieve procedures, geeft adviezen, is geaccrediteerd bij het Europees Parlement en heeft een consultatieve status bij de Verenigde Naties en streeft zijndoelen na door middel van onderzoek en academische activiteiten, maar ook door middel van belangenbehartiging en geschillen. Het is van betekenis dat vele leden tot de advocatuur behoren, analist zijn of zich bewegen in het centrum van het internationaal recht of in centra voor wetgevende studies, sociale wetenschappen en bio-ethiek. En dan zijn er nog veel losse medewerkers, professoren, communicatiemedewerkers, grafisch ontwerpers en specialisten voor boekhouding en administratie. Dit geheel wordt dan nog eens van buitenaf versterkt door financiële en logistieke steun van partnerorganisaties, het

Katholieke Familie- en Mensenrechteninstituut (C- Fam), European Dignity Watch en het Centrum voor Fundamentele Rechten. We zouden dit alles beter moeten begrijpen vanuit een context van angst, waar ook iets tegenstrijdigs in zit. Op de eerste plaats beroven verenigingen zoals OI mensen moedwillig van hun genderidentiteit. In Polen wordt de lgbtqia+-gemeenschap in haar bewegingsvrijheid gehinderd; gemeenten hebben lgbtqia+-vrije zones ingesteld; de politieke en kerkelijke instanties plooiën zich defensief terug én verdedigen én staan zélf manieren voor waarop de lgbtqia+-ideologie buiten scholen moet worden gehouden. Zij willen niemand discrimineren maar eerder de traditionele (katholieke) gezinswaarden beschermen. Daartoe is men alleszins bereid een *Family Charter* boven het doopvont te houden dat stipuleert dat koppels van hetzelfde geslacht noch mogen trouwen, noch kinderen mogen krijgen of adopteren. Omdat er veel belang wordt gehecht aan het verdedigen van de instelling van het huwelijk (enkel tussen man en vrouw) en aan het beschermen van kinderen, moet tegen de verspreiding van de lgbtqia+-ideologie opgetreden worden. De gedachte dat kinderen op school geconfronteerd zouden kunnen worden met mensen met een andere seksuele oriëntatie leidt tot de invoering van de *anti-lgbtqia+ en STOP pedofilie-wet*, die aan seksuele voorlichting niet al-

leen in het onderwijs maar in het gehele land een eind zou kunnen maken.

Wat voor mij dan moeilijk te verteren is, is dat organisaties zoals het OI (in Nederland is dat Civitas Christiana) tegen het humanisme aanschurken. Het zich openlijk distantiëren van de lgbtqia+-gemeenschap en het boycotten, marginaliseren en discrimineren daarvan wordt aan hen die het geloven willen, verkocht als een *volksinitiatief* om Polen te redden van een ideologie erger en nog veel verwoestender dan het communisme en pedofilie! **Ordo Iuris** probeert én door te dringen tot én via juridische spitsvondigheden invloed uit te oefenen op de Europese wet- en besluitvorming. Groepen zoals het OI stellen zichzelf gaarne voor als vooruitstrevend, mensenrechtengericht, humanitair en open minded. Het tegendeel is echter waar; zij presenteren zichzelf als slachtoffer van discriminatie die zij dan christenvervolging of *christianofobie* noemen doch verschuilen zich achter emotionele chantage en 'godsdienstvrijheid' om hun ultraconservatieve agenda's door te drukken: mensenrechten (gelijkheid tussen man en vrouw), seksuele oriëntatie en vrijheid van keuze voor abortus, echtscheiding en seks voor het huwelijk, te beperken of verbieden.

De European Humanist Federation wil groepen, verenigingen of organisaties zoals het OI niet het zwijgen opleggen maar door discussie en grondig onderbouwd beleid een weg effenen voor vrije keuze, gelijkheid en non-discriminatie. Ik kan dit alleen maar toejuichen; evengoed moeten we waakzaam blijven.

Noten

- [1] PiS, Poolse conservatieve – rechtse politieke partij, opgericht in 2001 door de tweelingbroers Kaczynski. Lech als president van 2005 tot zijn dood in 2010 en Jaroslaw als premier tussen 2006 – 2007. Sinds 2015 vormt PiS de Poolse regering.
- [2] Polen heeft veel meegemaakt sinds zijn ontstaan in 966. Het land is een aantal keren van de kaart verdwenen (zie Poolse Delingen) en verschillende malen van vorm veranderd.
- [3] en [4] Endecja (1895 – 1919) Pools voor Narodowa Demokracja (ND) afgekort Endecja, Poolse politieke beweging, actief vanaf de tweede helft van de 19e Eeuw. Hield op te bestaan in 1939. Oprichter en voornaamste ideoloog was Roman Dmowski (1864 – 1939).
- [5] TFP, de agenda van deze organisatie is oerconservatief – de échte traditionele katholieke leer met de familie als hoeksteen voor de samenleving.
- [6] Ordo Iuris, zie website en.ordoiuris.pl (who we are), zie ook Ordo Iuris, Instituut voor Juridische Cultuur. Zie ook Nicolette Moors.

Crypto-ongelovigen, kom tevoorschijn (4)

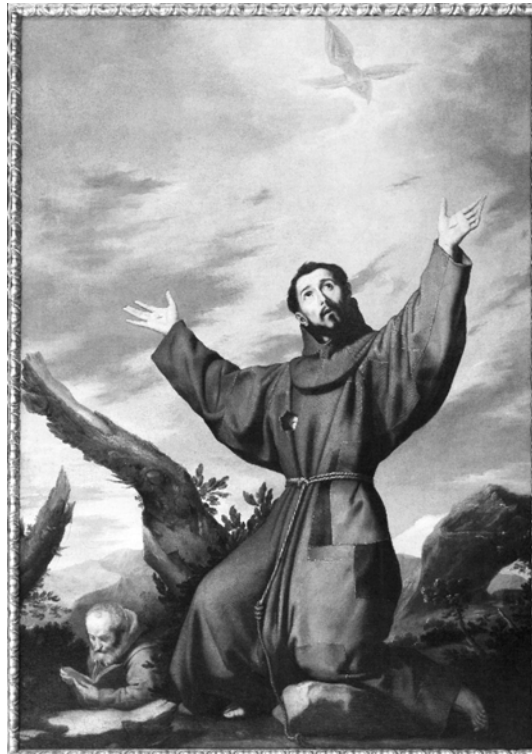
Anton Mullink

Verwondering liever dan waan

We hoeven de zin van het leven niet ver te zoeken. Die ligt voor het opscheppen: het feit alleen al dát we leven is geweldig, verbijsterend en uitermate bewonderenswaardig. Theoloog Rik Warren schreef een boek over het doel van het leven: *Purpose driven life*, door een doel (hemel) gedreven leven. Atheïst Dan Barker (over wie later meer) schreef als spitse reactie daarop: een boek over *Life driven Purpose*, leven zelf is ons doel. Verder zijn familieleden, vrienden, burens, mensen die we via welke weg dan ook ontmoeten, een bron van betekenis. Ook lidmaatschap van een club, vereniging of politieke partij heeft zin en betekenis. Het lidmaatschap van verenigingen als van de vrijdenkers en atheïsten hoeft voor mij geen vervanging te zijn van een geloofsgemeenschap, maar het ontmoeten van geestverwanten kan wel inspirerend werken. We hebben met andere mensen veel meer gemeen dan we van elkaar verschillen. Religie is echter een kwalijke splijtzwam.

Een geheel andere bron voor verwondering en verbijstering is ons eigen lichaam met zijn complexe structuur van spijsvertering, bloedsomloop, zenuwstelsel maar vooral ons brein met zijn miljarden hersencellen, die alles aansturen. Tussen die cellen zijn er talloze verbindingen; een onvoorstelbaar en duizelingwekkend ingewikkeld communicatief netwerk. Een computer of een telefooncentrale is er kinderspel bij. Verder het universum, de maan, de zon, de sterren, de dieren, de bossen, bloemen en planten. Als Sint Franciscus, in wiens boetekleed en bruine habijt ik mij een aantal jaren hulde, nu geleefd had, zou hij perfect begrepen hebben hoe evolutionair gezien alle bestaande wezens tot een groot organisch, nog steeds evoluerend geheel behoren.

Denken dat het prettige leven pas zou beginnen na onze dood is een grove miskenning en onderwaarde-

De heilige Franciscus, geschilderd door Jusepe de Ribera (Spanje, 1591-1652)

ring van het wonder dat leven heet. Beseffen dat dit leven eenmalig is, geeft tegelijkertijd energie en motivatie om iets te willen betekenen voor mensen die het door welke omstandigheid dan ook wat minder getroffen hebben. Ook zij hebben alleen dit leven. Jammer genoeg biedt de verheerlijking van het lijden in christendom en Boeddhisme geen steun voor deze gedachte. Lijden helpen voorkomen of waar het bestaat proberen te verminderen lijkt de centrale opgave voor elk mens. De lijdende mens troosten met de idee dat hierna allemaal beter wordt, is een schrijnende en cynische leugen.

Voor het verminderen van religieuze waanideeën is het belangrijk dat schijngeelovigen niet langer de schijn ophouden. Hoeveel dit sociaal-emotioneel ook kost, het is volop de moeite waard. Je krijgt er ongelooflijk veel voor terug. Maar zelfs als iemand verstandelijk eraan is toe zich te identificeren als ongelovige of atheïst, kunnen zich gevoelsmatige blokkades voordoen. Twee daarvan wil ik hier noemen. De eerste heeft te maken met het

veelvoud aan caritatieve religieus geïnspireerde personen en instellingen. Het historische toonbeeld is vaak Moeder Teresa. De tweede heeft te maken met de rijkdom aan kunstuitingen die op een of andere manier uit religieuze overtuigingen voortkomt en is voortgekomen. De suggestie die van deze twee uitgaat is dat deze liefdadigheid en deze culturele topprestaties onmogelijk zouden zijn geweest zonder de veronderstelde waarheid van het christelijk geloof.

Religie en caritas

Door gelovigen wordt zóveel goed werk verricht voor minderbedeelden, denkt men, dat het onvoorstelbaar en ongewenst zou zijn dat religie helemaal verdwijnt. Het wordt nog bedenkelijker als religieus geïnspireerde hulpverleners, zoals die van het Leger de Heils, uit de gemeenschapskas betaald worden. *‘Wij moraliseren niet’*, zegt zorgdirecteur Cornel Vader in een interview met Charlotte Huisman. *‘Maar als iemand ons vraagt: hoe sta je in het leven, dan vertellen wij wel ons hele verhaal. Wij geloven in de onsterfelijkheid van de ziel, in de wederopstanding van het lichaam, in het algemeen oordeel aan het einde van de wereld, in de eeuwige gelukzaligheid van de rechtvaardigen en in de eindeloze straf van de goddelozen.’*^[1]

In elke hulpverleningsrelatie speelt afhankelijkheid mee, die versterkend kan werken op de neiging om zulke baarlijke nonsens te geloven. Wie wil er nu het risico lopen van een eindeloze straf? Subsidie aan zo'n instelling als het Leger des Heils, wat een merkwaardig militaristische naam overigens, is in strijd met de scheiding van kerk en staat. Prima, dat ze hulp verlenen, maar dan wel uitsluitend op kosten van de eigen organisatie. Ook lijkt het zinvol te bedenken dat het geheel aan caritatieve activiteiten absoluut niet opweegt tegen de ellende die religie in de loop der geschiedenis teweeg gebracht heeft en dat nog steeds doet.

Naastenliefde is geen monopolie van gelovigen. Als iemand door geloof aangezet wordt tot sociaal gedrag heeft dit vrijwel altijd een dubbele agenda. Doorgaans zal er wel sprake zijn van bewuste solidariteit en betrokkenheid. De keerzijde is, dat het tegelijk een vorm van reclame is voor hun geloof in een onzichtbaar wezen, dat gelovige weldoeners belooft en atheïsten ongenadig en eeuwig straft. God of Allah, die toezegt ongelovigen voor eeuwig te martelen, dat is nog heel wat erger dan de zwaarste straf, levenslange opsluiting, die ons Nederlandse strafrecht kent. Eeuwig martelen vind ik erger dan moorden.

Moeder Teresa

Een schijnheilige non

Als zieltjeswinnarij het eigenlijke hoofdmotief is van het caritatieve handelen kan dat tot vreselijke uitwassen leiden. Een dramatisch voorbeeld daarvan is Moeder Teresa (Agnes Gonxha Bojaxhiu, 1910-1997), die door velen nog steeds als het voorbeeld en toonbeeld wordt opgevoerd voor barmhartigheid. Een uitspraak van haar: *'Er is iets moois in het zien van de armen die hun lot accepteren, om te lijden zoals de Passie van Christus. De wereld verkrijgt veel van hun leed.'* [2]

Zij verdient menselijk gezien de hemel zeker niet. Volledig onterecht is het haar op te hemelen. Zo voorbeeldig was zij niet, deze professionele huichelaarster. Zo gul als ze was met gebeden, zo gierig was ze als het ging om het besteden van de miljoenen dollars aan de armen waarvoor dat geld bedoeld was. Toen bekend werd dat moeder Teresa genomineerd was voor heiligverklaring, schreef ik een ingezonden brief naar de NRC en werd deze brief gelukkig gepubliceerd: [3] *'Moeder Teresa. Ongelofelijk dat moeder Teresa begin september heilig verklaard gaat worden. Voor haar was het katholieke verbod op geboortebeperving en abortus belangrijker dan de zorg voor arme kinderen. Zij is allesbehalve een heilige; ze financierde haar verwerpelijke praktijken met geld van een Albanese en Haïtiaanse dictator. De situatie in haar klinieken was erbarmelijk. Daarnaast ontving zij geld*

van extreem rechtse katholieke Amerikaanse miljonairs. Slachtoffers van de giframp in Bhopal riep zij op tot vergevingsgezindheid in plaats van tot verzet tegen zoveel sociaal onrecht. (...).'

Deze brief was de aanleiding dat ik van de NRC een paar maanden later, kort na haar heiligverklaring het verzoek kreeg een opiniestuk over Moeder Teresa te schrijven. Dit verzoek greep ik met beide handen aan. Hier enkele fragmenten uit het stuk met de titel *'Moeder Teresa heilig? Schijnheilig zul je bedoelen': Een onderzoeksteam van de universiteit van Montréal kwam tot onthutsende bevindingen. Het ontmaskerde deze zuster, stichter van de orde van de Missionarissen van Naastenliefde, als een hypocriete fundamentalistische katholieke. Haar liefde voor de armen had meer te maken met verspreiding van het katholieke geloof dan met efficiënte hulp aan de armen. De patiënten die in haar 'huizen voor de stervenden' en weeshuizen werden opgenomen, verdienden medische hulp. Af en toe kwam er een arts. De meesten ontvingen geen passende zorg. Vaak werden diagnoses en behandelingen door vrijwilligers en nonnen gedaan. Artsen die langs kwamen, schrokken van de slechte hygiëne. Er waren onvoldoende medicijnen; injectienaalden werden niet gesteriliseerd.*

Gebrek aan geld was niet de oorzaak van die wantoestanden. Zij ontving donaties van superrijke Amerikaanse katholieken. Zelfs dictator Duvalier van Haïti schonk haar miljoenen. Onduidelijk blijft

waar de miljoenen die ze ontving, gebleven zijn.

Wijlen Christopher Hitchens bekritiseert haar in zijn boek scherp (The missionary position, mother Teresa in theory and practice, 2012). Hij geeft aan dat zij meer liefde voor armoede had dan betrokkenheid bij de armen. Bij een ontmoeting in Calcutta confronteerde hij haar met de situatie van doodzieke patiënten. Haar choquerende reactie was: „Er is iets moois in het zien van de armen die hun lot accepteren, om te lijden zoals de Passie van Christus.” Zie Hitchens' YouTube-video: Hell's Angel.

Strijdvaardig predikte zij: „Ik denk dat vandaag de dag het grootste gevaar

voor de vrede abortus is, omdat het een directe strijd is, het rechtstreeks doden – rechtstreeks moorden door de moeders zelf.” Etienne Vermeersch schreef furieus: „Heel haar leven lang streed ze tegen het enige geneesmiddel tegen armoede: empowerment van vrouwen en hun emancipatie van een systeem van verplichte voortplanting.” [4]

Het is toch onvoorstelbaar en walgelijk dat een, naar ik veronderstel, verstandig iemand als Moeder Teresa kan zeggen: *'Ik denk dat het heel mooi is voor de armen om hun lot te accepteren en zo te delen in het lijden van Christus.... Ik denk dat de wereld wordt geholpen door het lijden van de armen der wereld.'* Is het niet gênant dat ook de Nederlandse regering bij het ritueel van haar heiligverklaring vertegenwoordigd was?

Natuurlijk wordt er veel barmhartig werk verricht door gelovigen. Maar dit gebeurt niet minder door ongelovigen. Voor barmhartigheid heb je geen geloof nodig; een sociaal voelend hart en menselijk geweten zijn meer dan voldoende. De aanmatiging van liefde door gelovigen is beledigend voor ongelovigen. Van nature zijn we een sociale diersoort.

Religie en kunst

De tweede blokkade om tot de meest logische conclusie te komen dat er geen God bestaat is de volgende. Veel culturele uitingen zijn geïnspireerd op religie. Zeker is dat

het christendom daarin een voornaam plaats inneemt. We hoeven maar te denken aan de meesterwerken van Johann Sebastiaan Bach; er is niets mis met je geëmotioneerd voelen bij het indrukwekkende 'Erbar-me Dich'. Hoog-culturele vakantie-bezoeken aan kathedralen of het aandoen van musea, allemaal geweldig. Met overtuiging heb ik in mijn roomse periode Veni Creator spiritus, Credo in unum Deum, gezongen. Nog steeds luister met ik incidenteel nostalgisch naar gregoriaanse koren. Het zijn aangename herinneringen aan een mistige periode in mijn leven.

Muziek, schilderkunst en andere vormen van beeldende kunst, vaak geïnspireerd op bijbelse mythes, kunnen een enorme bron van genoeg zijn. Hoe vaak zijn de kruisiging van Jezus en de aanzegging aan de Maagd Maria van haar wonderbaarlijke zwangerschap niet geschilderd? Van belang is te bedenken dat middeleeuwse kunstenaars geen ander referentiepunt hadden dan het christelijke geloof. In tijden dat het christendom een overheersende machtsfactor was, zaten kunstenaars in de houdgreep van de beeldrijke mythologische christelijke fantasie. Vormen de prachtige tempels van de hindoes in India dan enige aanleiding Vishnu en alle andere hindoe-goden te gaan aanbidden? Het zelfde geldt natuurlijk voor de monumentale moskeeën en andere kunstzinnige uitingen van de moslimgemeenschap. Kunst en cultuur zijn altijd afhankelijk van de op dat moment overheersende cultuur. De mythologische verhalen die ze in beeld brengen, zeggen niets met betrekking tot de waarheidsvraag.

De kunst is om ons niet langer door 'christelijke kunst' te laten misleiden. Richard Dawkins is onder de indruk van schoonheid van wetenschap, maar is tegelijkertijd een bewonderaar van literatuur en muziek. Hij en andere briljante wetenschappers zijn volgens hem in staat de wetenschap over natuur en evolutie uit te beelden en te verwoorden. En componisten zouden oratoria kunnen maken over de overweldigende indruk die natuur, de adembenemende variëteit van levende wezens en de kosmos op ons stervelingen maken.

Het monopoliseren van moraliteit en kunstuitingen door religies

hoeft geen belemmering te vormen om bij geloofstwijfel de stap naar het bevrijdende ongelooft te zetten.

Jean Meslier, de stille voorganger

Jean Meslier (1664-1729) is het prototype van een gelovige voorganger, een dorpspastoor, die door historische omstandigheden tijdens zijn leven niet uit de geloofskast heeft kunnen komen.

Het katholieke Frankrijk dwong hem 'in the closet' te blijven en zijn inzicht in de valsheid van het christelijk geloof onder de pet te houden. Meslier werd door zijn ouders voorbestemd om zijn leven als priester door te brengen. Na zijn theologie-studie werd hij pastoor in een Frans dorpje Étrépy in de Franse Ardennen. Daar bleef hij zijn leven lang in functie en preekte hoewel hij al snel na zijn studie niets meer geloofde. Mogelijk vond hij enige steun in de gedachte dat religies toch mooie mythologische verhalen voortbrengen, die iets verduidelijken over mens en wereld. Veertig jaar (1689-1729) was hij pastoor in deze kleine dorpsparochie. Hij werd eigenlijk sociaal gedwongen tot een halfslachtig en geforceerd leven. Slechts één keer krijgt hij een verwijt van de bisschop. Een landheer had zich bij de bisschop beklagd dat Jean Meslier hem gekapitteld had over zijn gebrek aan christelijke naastenliefde voor zijn pachters. Landeigenaren en bisschoppen waren toen twee handen op één omvangrijke buik.

Tijdens zijn leven schreef hij een ruim duizend pagina's tellend manuscript, waarin hij uitgebreid de christelijke dogma's weerlegde en honderden interne tegenstrijdigheden in de bijbel blootlegde. Hij liet

dit geschrift in drievoud bij verschillende notarissen achter bij wijze van testament. Dat maakte zijn dubbelleven postuum in één klap goed. Hij deelde een paar rake klappen uit richting katholiek geloof. Hij deed er alles aan om zeker te weten dat zijn in die tijd opzienbarende visie na zijn dood publiekelijk bekend zou worden. Middels dit testament deelde hij zijn jarenlange worsteling. Hij biedt in dit testament de parochianen zijn excuus aan dat hij hen zijn hele leven had voorgelogen. Hij heeft geleden onder deze noodgedwongen halfslachtigheid en hypocrisie. Zijn testament is feitelijk een vurig pleidooi voor het atheïsme. Hij zat zodanig in het katholieke leven opgesloten dat hij het sociaal-emotioneel niet opbracht al eerder uit de geloofskast te komen. Dat zou hij niet zonder gevaar hebben kunnen doen. Misschien kende hij ook het afgrijselijke verhaal van de ketterse priester Jules-César Vanini die in 1691 in Toulouse in opdracht van de kerk (!) werd opgehangen nadat eerst zijn tong was afgesneden. Om de gruweligheden af te ronden werd het lijk van deze Vanini op de brandstapel goegoid.^[5] Vanini was niet eens een afvallige maar slechts een ketter. Een afvallige werd in die periode zeker niet minder gemarteld dan een ketter.

Jean Meslier heeft een dubbelleven moeten leiden waar hij zwaar onder geleden heeft. Uitkomen voor zijn echte mening zou hem het leven onmogelijk gemaakt hebben. Het zou zelfs zijn leven gekost hebben. Moest hij inderdaad de priesterlijke carrière voortzetten en tegen heug en meug de baarljke vrome onzin blijven preken? (Zitten mogelijk ook nu nog vele vrijzinnige predikers niet voor hetzelfde dilemma?) Jean Meslier heeft zich evident genoodzaakt gevoeld pastoor te blijven. Dit zal voortdurend geschuurd hebben met zijn kennis dat de kern van het christendom simpelweg een mythe is. Voor sommigen is mythologie niettemin nog steeds aanleiding respect voor religie te tonen. De gedwongen oneerlijkheid moet Meslier dagelijks pijn gedaan hebben. Zelf merkte hij daarover nuchter en cynisch op: *'Ik wilde niet op de brandstapel dan na mijn dood'*. Voltaire gaf een uittreksel van Jean Meslier's manuscript uit

en een korte biografie. De hele tekst werd pas in 1861 in Amsterdam als *Le Testament de Jean Meslier* uitgegeven, in drie franstalige delen, door de bekende vrijdenker Rudolf Charles Meijer (ook bekend als R.C. d'Abblang van Giessenburg).

Klem in de bubbel

In eerste instantie kan men Meslier hypocrisie en lafheid verwijten, maar hij zat zo klem in de katholieke bubbel van het Franse roomse platteland in de zeventiende eeuw dat zijn beslissing van geforceerd doorgaan te begrijpen is. In hedendaagse verhoudingen is hij vergelijkbaar met een afvallige imam in Afghanistan of Saoedi Arabië, die Mohammed een pedofiel en massamoordenaar zou noemen. Van onschatbare waarde is in elk geval dat Meslier zijn overtuiging van de valsheid van het christelijk geloof (indirect van elk geloof) uitgebreid heeft opgeschreven. Hij zag het belang ervan in dat zijn inzicht niet beperkt moest blijven tot een individuele aangelegenheid. Een soortgelijke drive voel ik voor mijn verhaal om geloofstwifelaars over de streep te trekken, ofschoon ik me op geen enkele manier met hem wil vergelijken.

Ik doe Jean Meslier pas echt recht door uit zijn eerste hoofdstuk te citeren:

'Een sekte die zoiets beweert (en zichzelf respecteert) moet kunnen bewijzen dat haar leer werkelijk van God is uitgegaan. Zij zal dit moeten doen met behulp van duidelijke bewijzen en betrouwbare getuigenissen. Indien zij daartoe niet in staat is, dan mag men er zeker van zijn, dat de sekte er een is van menselijke makelij, en dus niet vrij van vergissingen en bedrog. (...) Het blijkt echter dat tot nu toe nog geen enkele sekte er in geslaagd is de goddelijke oorsprong van haar godsdienst aan te tonen. Dat moeten we wel aannemen, want we zien, sinds vele eeuwen reeds, de verschillende sekten op dit punt met elkaar wedijveren. Zij hebben het er zelfs voor over elkaar hiervoor bloedig te vervolgen.'

Zullen we Jean Meslier benoemen tot held en kampioen van allen die christelijk opgegroeid en geïndoctrineerd zijn maar ontdekten dat het allemaal verzinsels waren? Hij liet dit geluid al horen meer dan een

eeuw voordat wetenschappers inzicht hadden in de evolutie van de wereld. Een evidente aanwijzing dat je helemaal geen groot wetenschapper hoeft te zijn om van het atheïsme overtuigd te raken. In zijn testament windt hij er geen doekjes om en verwoordt hij zijn ambivalentie scherp: *'De plichten van mijn beroep had ik na te komen, maar hoe leed ik wanneer ik u de vrome leugens predike die ik in mijn hart verafschuw. Welk een wroeging heeft uw goedgelovigheid mij bezorgd.'*^[6] Hij realiseerde zich dat priesters en andere geloofsbedienaren afhankelijk zijn van de goedgelovigheid van zijn beminde gelovigen. Hij bleef herder voor zijn volgzaam schapen. Hoe lang wil een serieus twijfelende pastor, dominee, imam of rabbi daar nog mee doorgaan?

Jean Meslier was machteloos boos en verontwaardigd. Hij was een wijze ziener, die tijdens zijn leven zijn stem niet kon verheffen. Hij ging te keer tegen waanideeën, dwalingen, leugens, verzinsels en bedrog, die de mensheid in het duister doen dwalen.

Zijn testament kan in het Europa van de 21-ste eeuw een verlossend woord betekenen. Niet alleen de Islam, dat veel elementen van de Bijbel overnam, is de grote boosdoener, maar het verschijnsel religie. Lezen van Bijbel en Koran kan goede diensten bewijzen om het absurde van de kern van religies te gaan inzien.

Het 'Uit de geloofskast komen' van crypto-ongelovigen onder priesters, dominees, rabbi's en imams zal behalve een bevrijding voor henzelf ook een steun en stimulans zijn voor de gewone gelovigen hun goedgelovigheid en bereidheid tot slaafse volgzzaamheid op te zeggen. Niet alleen bij de Islam is het verschijnsel 'submission', onderwerping, een kernbegrip.

'Clerus, kom uit de kast'

De Amerikaan Dan Barker was jarenlang evangelisch predikant. Hij schreef verschillende boeken over zijn bekering tot het atheïsme o.a. 'Losing faith in faith' en 'Godless'. Hij is een aantal jaren missionaris geweest in Mexico, waar hij, zo stelt hij zelf met een knipoog vast, probeerde katholieken tot het christendom te bekeren. Het protestantse licht in hem doofde niet snel. In

1984 viel hij van zijn geloof. Hij schreef er een beladen afscheidsbrief over, die hij aan familieleden, vrienden, collega-predikanten, collega's in de christelijke muziekwereld stuurde.^[7] Deze voormalige evangelisch predikant, thans spraakmakende atheïst, is al jaren actief voor de organisatie Freedom from Religion Foundation (FFRF); in september 2017 vierde deze FFRF zijn 40 jarig jubileum.

Dan Barker

Van hun National Convention zijn er vele interessante en bevlogen verhalen van de sprekers op YouTube, waarin de gecompliceerde weg van gelovige naar atheïst op persoonlijke wijze naar voren komt. Deze organisatie zet zich in voor bevrijding van religie. Een van de voorvechters is journalist Ron Reagan, inderdaad de zoon van... In 2004 kreeg hij zelfs de Freedom from Religion Award 'The emperor has no clothes' (De keizer heeft geen kleren aan). Door zijn atheïsme is het uitgesloten dat deze Reagan jr. ooit het ambt van zijn vader zal kunnen bereiken. Hij sprak op de National Convention en zei o.a. *'Waar zijn de Noorse Goden heden ten dage? Waar zijn de aanbidders van Amon-Ra nu? Wat zullen mensen over duizend*

jaar maken van een man ter dood gemarteld aan een kruis of van een profeet waarvan beweerd wordt dat hij op een gevleugeld paard naar een mythische hemel reed? Rede en vrijdenken zullen blijven, maar geloof zal wegwijnen.^[8]

Zelf zette Dan Barker in 2011 'The Clergyproject' op. Deze organisatie behartigt de belangen van ex-bedienden van welke godsdienst dan ook. In 2012 richtte Darrel Ray, socioloog en antropoloog een soortgelijke organisatie op voor gewone gelovigen die niet alleen hun vertrouwen in religie hebben opgegeven maar deze vorm van bijgeloof ook de rug hebben toegekeerd. Deze beweging heeft de veelzeggende naam: 'Recovering from religion', bekomen van religie. Doel van deze organisatie is om zo nodig mensen die hun geloofsbubbel verlaten te helpen bij het vinden van een seculiere en op wetenschap gebaseerde therapie. Inderdaad kost het heel wat moed en moeite een vertrouwde geloofsgemeenschap te verlaten. Herstellen van religie vraagt veel. Maar het loont de moeite.

Lotgenoten

The Clergyproject is feitelijk een patiënten-zelfhulpproject ofwel een online gemeenschap van lotgenoten, in dit geval geloofsbedienden, dominees en andere 'geestelijken'. Begin zeventiger jaren bij mijn uittrede heb ik een soortgelijke lotgenotengroep node gemist. Ik heb die perio-

de als een vrij eenzame strijd ervaren. Via mijn nieuwe baan als maatschappelijk werker is het me gelukt een nieuw sociaal netwerk op te bouwen. Vervolgens heb ik in mijn jarenlange ervaring als groepsmaatschappelijk werker geleerd hoe effectief lotgenotencontact werkt. Het geeft de ervaring dat je niet alleen staat met de desbetreffende problematiek. Dat levert door die herkenning een zucht van verlichting op en vaak ook kameraadschap met lotgenoten. In The Clergyproject worden uitwegen gezocht en vaak gevonden voor de sociale en emotionele problemen die zich aandienen bij het verlaten van het vertrouwde geloof en geloofsgemeenschap. Oplossingen worden besproken en gedeeld. Vele ervaringen zijn gepubliceerd op website.^[9] De ervaring anderen te ontmoeten die voor dezelfde dilemma's staan werkt beemoedigend en geeft nieuwe energie. Velen van hen die in de loop der jaren eigenlijk helemaal ongelovig geworden waren, zaten of zitten nog klem in hun eigen religiebubbel. Volgens de auteurs van *Caught in the pulpit* (klem in de preekstoel) is ongeveer een op de drie mensen die een beroep doen op het project van The Clergyproject nog predikant gebleven. Om toch uit de voeten te kunnen in het predikersberoep geven zij een vrijzinnige draai aan het geloof. Voor hen gelden de geloofsverhalen vooral als mythologische en metaforische verhalen die in al-

gemene zin iets zouden verduidelijken over ons menszijn. Ik vermoed dat ze zelf terdege aanvoelen dat ze eigenlijk zichzelf en de toehoorders bedriegen. Ik denk dat zij het niet gemakkelijk hebben met hun eigen visie waarvan ze weten dat de meesten onder hun gelovige gehoor die niet delen. Deze ambivalentie, oneerlijkheid en onzekerheid doen niemand goed.

De gekunstelde en slimme draai die sommigen van de blijvers aan hun prediking geven is vergelijkbaar met wat Jean Meslier in de 17-de eeuw in Frankrijk overkwam. Per slot van rekening is er altijd wel iets te zeggen over naastenliefde, sociale rechtvaardigheid en compassie. Voor een vrijzinnige prediker zijn er met gemak teksten in de bijbel te vinden die menselijk en aanbevelenswaardig zijn en die naastenliefde, sociale rechtvaardigheid en compassie aanbevelen.

[1] Volkskrant, 31 oktober 2017.

[2] Uit de website Wikiquote Moeder Teresa.

[3] NRC 16 mei 2016.

[4] NRC 6 september 2016

[5] Michel Onfray, *Atheologie*, de hoofdzonden van jodendom, christendom en islam p.42

[6] Gevonden bij Google onder: Het Testament van Meslier.

[7] <https://ffrf.org/news/media/item/18378-ripples-from-faith-to-reason>

[8] Dan Barker, *The good Atheist*, p.112 Uitg. Ulysses Press Berkeley US, 2011.

[9] www.theclergyproject.com

Indirecte vaccinatieplicht

Sicco Polders

Uit onderzoek blijkt dat 14% van de Nederlanders uit principe een vaccin tegen Covid-19 zal weigeren.^[1] Daarvan handelt (of beter gezegd: handelt niet) een groot aantal uit religieuze motieven. Voor hen geldt vrijheid van godsdienst. Maar kan de vrijheid van het belijden van je geloof opwegen tegen de vrijheid van anderen? Wat weegt zwaarder: de vrijheid van het individu om uit principe een inenting te weigeren of de vrijheid van ons allen, die beter wordt gewaarborgd als diegene wel een inenting neemt? Ik neig naar het eerste omdat de vrijheid een inenting te weigeren samenhangt met het recht op lichamelijke integriteit.

Velen denken dat een verplichte inenting ongrondwettelijk is.^[2] Maar dat ligt genuanceerder. Artikel 11 stelt dat een ieder het recht heeft op de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam, dus zelf bepaalt wat er met zijn of haar lichaam gebeurt, *tenzij een beperking van deze vrijheid wettelijk geregeld is*.^[3] De overheid kan in het belang van de volksgezondheid dwingen tot vaccinatie. Mocht daar grote ophef over ontstaan dan stelt artikel 9 dat men recht heeft of betoging, *tenzij daarmee de volksgezondheid in gevaar komt*.^[4] Ik laat het aan de rechtsdeskundigen in hoeverre deze artikelen de mogelijkheid bieden burgers te dwingen tot een inenting, een tamelijk invasieve hande-

ling ten opzichte van het lichaam. Maar per se ongrondwettelijk zou de vaccinatieplicht niet zijn.

Wel zal een verplichting averechts werken. Het wantrouwen en de boosheid jegens de overheid en de wetenschap zullen toenemen. Het verbieden van betogingen daarbovenop zou een explosieve situatie scheppen in een periode dat eensgezindheid van groot belang is. Het is al een klein wonder dat de overgrote meerderheid van de bevolking de maatregelen accepteert. De delicate balans tussen gehoorzaamheid en onvrede moet niet gaan overhellen naar het laatste en de kans op een opstand of massale burgerlijke ongehoorzaamheid vergroten. En welke sancties leg je op als niet aan de plicht wordt voldaan?

Indirecte plicht

De indirecte plicht, met restricties voor niet-gevaccineerden, valt beter te rechtvaardigen. Het systeem van indirecte plicht heeft een vrijstelling op medische gronden. Maar voor *alle* anderen geldt, dat een weigering je te laten vaccineren, beperking betekent. Daarmee heffen we meteen de bijzondere positie voor religieuzen op; tenslotte kan het niet de bedoeling zijn dat iemands geloofsovertuiging indruist tegen het algemeen welzijn. Want wat weegt zwaarder: de vrijheid van het individu een religieus gebod na te leven of de volksgezondheid?

We verplichten niemand zich te laten inenten maar diegene die uit principe weigert, religieus of niet, wordt wel 'gestraft'. Daarbij valt te denken aan uitsluiting van allerlei vormen van niet noodzakelijke vrije tijdsbesteding of de toegang weigeren tot bepaalde gebieden en/of ruimtes. Over de verdere invulling moet goed worden nagedacht, maar het is een rechtvaardige optie. Zoals ook een coronapaspoort legitiem is. Op het eerste gezicht een weinig effectief middel. Bij een goed werkzaam vaccin wordt de ingeënte persoon beschermd. Deze kan zich zorgeloos bewegen en anderen op den duur niet meer besmetten. Niet gevaccineerden lopen wel risico, op besmetting en op het besmetten van anderen. Maar dat kunnen alleen mensen zijn die ook niet zijn gevaccineerd. Met andere woorden, de ongevaccineerde onderwerpt zichzelf of andere ongevaccineerden aan een risico en de gevaccineerde burger zal geen risico lopen. Restricties of een pas zijn niet nodig.

Maar bij nadere beschouwing klopt er iets niet. Het doel van vaccinatie is niet alleen de directe bescherming tegen

het virus, maar ook het bereiken van groepsimmunititeit. Daarmee kunnen de bestaande coronamaatregelen worden versoepeld, de economie kan zich weer herstellen en de druk op de ziekenhuizen zal afnemen. Het niet nemen van een vaccinatie vertraagt dit proces. Dat is tegen het algemene belang in, en ook tegen het belang van de ongevaccineerde zelf in. Die is er immers bij gebaat zich zonder vaccinatie risicoloos, vrij te kunnen bewegen.

Daarnaast zal de ongevaccineerde die wordt besmet, zorg nodig hebben. Zorg die momenteel niet voorhanden is door het rondwaren van het virus. Een virus dat effectiever bestreden kan worden als meer mensen zich laten vaccineren. Wellicht is het een idee om de restricties uit te breiden tot de toegang tot zorg. Uit principe niet ingeënt, maar wel ziek geworden? Zou het dan niet gepast zijn zorg te weigeren? Een vaccinweigeraar wil zijn keuze gerespecteerd zien, zonder verdere consequenties. Maar hij profiteert ondertussen wel van groepsimmunititeit en zorg, die beide door zijn handelen worden gefrustreerd.

Scheve afweging

Een vaccin weigeren, uit wantrouwen, vanwege geloof, of vanwege welke andere reden dan ook behalve een medische, brengt het algemene welzijn in gevaar. De volksgezondheid is sterk gebaat bij een vaccinatiegraad van ten minste 70%. En het sociaal-economisch belang van groepsimmunititeit en het bespoedigen van het opheffen van de ernstig ontwrichtende maatregelen, wegen zwaarder dan het individuele belang van keuzevrijheid. Zeker omdat de individuele keuzevrijheid wordt ingeperkt om diezelfde keuzevrijheid op de lange duur te waarborgen. Want zonder de beoogde dekkingsgraad blijven de maatregelen overeind en is er per saldo minder keuzevrijheid, ook voor diegene die geweigerd heeft zich te laten vaccineren.

Elke volwassen burger dient te weten dat zijn handeling gevolgen heeft, evenals niet-handelen, in dit geval het weigeren van een vaccinatie. Het is niet onbillijk de vrijheid van vaccinweigerers in te perken, want het gevolg van hun weigering is de beperking van de vrijheid van heel veel anderen, wier gezondheid zij tevens in gevaar brengen. Het voorop stellen van de eigen vrijheid, waardoor tegelijkertijd velen hun vrijheid, en wellicht hun gezondheid, verliezen, is een scheve afweging. Het gaat te ver om mensen te dwingen zich te laten inenten. Het gaat niet te ver, om mensen die een inenting weigeren, uit te sluiten van sommige sociale interactie, in het belang van alle anderen, en zeker in het belang van de kwetsbaren die juist zo zijn gebaat bij een hoge vaccinatiegraad omdat zij zich niet kunnen beschermen.

[1] <https://www.eur.nl/sites/corporate/files/2020-11/tu-delft-rapport-de-meeste-nederlanders-staan-niet-vooraan-in-de-rij-voor-een-covid-19-vaccin.pdf>

[2] Ook ik dacht het tot voor kort. Met dank aan redacteur René van Elst die mij wees op de genoemde artikelen uit de grondwet.

[3] Mijn cursivering.

[4] Artikel 9.2 Mijn cursivering.

Angst voor een no-go-area?

Reactie op "Ruimte maken voor nieuwkomers" van Jan Voerman

Enno Nuy

Dat er iets van een discussie ontstaat over hoe wij omgaan met symbolen in de publieke ruimte kan ik alleen maar toejuichen. Het is de discussie die ons verder helpt en hoe meer mensen aan die discussie deelnemen, des te beter is het. Dank dus aan Jan Voerman voor zijn reactie in de decembereditie van de Vrijdenker.

Voerman veronderstelt dat als ik ruimte wil maken voor medelanders die zich storen aan symbolen uit de tijd van de slavenhandel en het daarmee gepaard gaande en eruit voortvloeiende racisme, dat ik dan ook ruimte zou moeten willen bieden aan bijvoorbeeld mensen die blasfemie of religiekritiek willen verbieden. Ik zie de logica van deze redenering niet in.

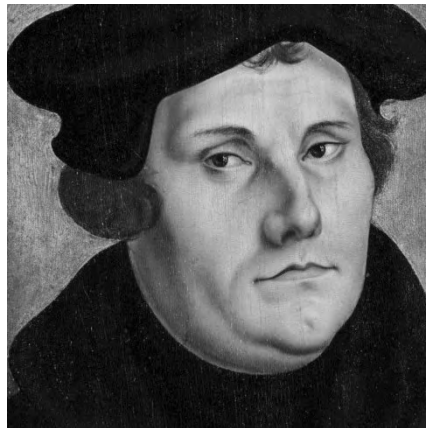
Maar laat ik er helder en expliciet over zijn: religie behoort naar mijn mening tot de privésfeer en zou zich alleen daar mogen manifesteren. Iedereen mag geloven wat hij of zij wil maar het financieren van religie met middelen uit de collectieve voorzieningen is onaanvaardbaar. Wie een kerk op wil richten, zoekt daar zelf de centjes maar voor bij elkaar. Buitenlandse geldstromen dienen daarbij onder alle omstandigheden geweerd te worden, juist omdat het geloof een privé aangelegenheid is.

Natuurlijk moet artikel 23 uit de Grondwet geschrapt worden, maar we weten allemaal dat dat voorlopig niet, misschien wel nooit, gaat gebeuren. Wij allen gaan dat zeer bevestigd niet meemaken. Maar wat ik nog veel belangrijker vind, is dat artikel 6 van de Grondwet, waarin de vrijheid van godsdienst is gewaarborgd, ondergeschikt wordt gemaakt aan artikel 1, waarin het discriminatieverbod is opgenomen en aan artikel 7, waarin de vrijheid van meningsuiting wordt gegarandeerd. De huidige minister van onderwijs merkt terecht op, dat de Grondwet geen hiërarchie tussen de verschillende artikelen aanbrengt en dat is precies de zwakte van de huidige wet. Daarom mogen christelijke scholen homoseksualiteit afwijzen

en daarom krijgen gelovigen van onze premier de grondwettelijke ruimte om in hun tempels en kerken asociaal gedrag in Coronatijden te vertonen. En tot grote tevredenheid van Cees van der Staaij maken die gelovigen ruim en dankbaar gebruik van die ruimte, ook al schrijft hun godsdienst hen voor dat ze bij tijd en wijle ook eens over 'solidariteit' moeten nadenken. Het hemd is nader dan de rok.

Historiciteit

Terug naar de standbeelden en de overige argumenten van Jan Voerman. Jaren geleden heb ik mij verdiept in de persoon **Maarten Luther**, met name naar aanleiding van *Luthers theologisch testament* van

René Süß, beter bekend onder de subtitel *Over de Joden en hun leugens*. Süß laat zien dat Luther een rabiaat antisemiet was, bij wie vergeleken Hitler een kleine jongen was. Naar aanleiding hiervan heb ik destijds contact opgenomen met een groot aantal predikanten uit de Lutherse kerk en naar hun reactie gevraagd. Vrijwel zonder uitzondering kwamen zij met het argument 'historiciteit' op de proppen. 'Antisemitisme was in de tijden van Luther nu eenmaal normaal, gewoon, wijd verspreid, iedereen was antisemiet' (hoort u de nagalm van Baudet?)

Welnu, tot mijn verbazing komt ook Jan Voerman ten aanzien van J.P. Coen met het argument 'historiciteit'. De vraag die wat mij betreft relevant is, is de volgende: als je je

geloofsbeleving baseert op het gedachtegoed van Luther, is het dan moreel aanvaardbaar om diens onvoorstelbare antisemitisme gewoon maar te vergeten, te negeren, te verdonkeremen? En dus ook: als je J.P. Coen wilt eren om diens immense (geloof u het echt?) verdiensten voor ons vaderland en onze geschiedenis, is het dan moreel aanvaardbaar om diens genocide gewoon maar te vergeten, te negeren, te verdonkeremen?

Wat ik maar wil zeggen: er is waarachtig wel enig verschil tussen een gekleurde medelander die ons wijst op enkele episoden uit onze vaderlandse geschiedenis die minder fraai zijn en een gelovige medelander die geen kritiek op zijn profeet verdraagt. Voerman stelt hen beiden op een en dezelfde lijn en dat lijkt mij niet vol te houden.

Ik zeg nergens dat iemand maar een kik hoeft te geven om ons ertoe te bewegen standbeelden van hun sokkels te rukken, maar wat mij betreft mag het standbeeld van J.P. Coen uit de openbare ruimte verwijderd worden. Maar we kunnen dat pas doen nadat we er uitvoerig over hebben gediscussieerd met elkaar en nadat de bevindingen uit die discussies hebben geleid tot politieke besluitvorming. Was ik gelovig, dan zou ik schrijven: God verhoede een nieuwe beeldenstorm!

Grappig genoeg plaatste de redactie (dat neem ik tenminste aan*) een foto van zwarte pietten bij het artikel van Jan Voerman. Ik weet niet of hij daar blij mee is. Maar zijn redenering doortrekkend, moet ik wel veronderstellen dat hij geen voorstander is van 'Kick Out Zwarte Piet'. Tja, dan vind ik hem toch wel erg weinig tegemoetkomend aan al die medelanders die op goede gronden aanstoot nemen aan die symboliek. Maar geloof mij: over een paar jaar hebben we het er niet meer over en is die zwarte piet geheel uit het straatbeeld verdwenen, wellicht op een heel klein hoekje hier en daar in het Gallisch Rijk na, daar waar Asterix Jenny Douwes is gaan heten.

Tot slot nog even over klokgebeier en minarettenzang. Ik wil er geen halszaak van maken, maar idealiter worden we van dat soort luide aankondigingen natuurlijk bevrijd. (De eerlijkheid gebiedt mij hier op te merken dat ik bij klokgebeier wel wat nostalgie ervaar; ik ben natuur-

lijk wel als atheïst geboren maar al heel snel daaraan contrair opgevoed). Waarom Jan Voerman bang wordt van mijn redenering, is mij al met al niet duidelijk geworden. Waarom mijn opvatting voor hem een no-go-area is, evenmin.

*) De zwarte-pieten-foto is inderdaad door de redactie bijgeplaatst. (Red.)

Europees Hof van Justitie staat verbod op onverdoofd slachten toe

Maarten Gorter

In september vorig jaar kreeg ik een zeer slecht voor gevoel toen de Advocaat-Generaal van het Europees Hof van Justitie (EHJ) [1] adviseerde aan het EHJ dat het in 2017 ingevoerde verbod van Vlaanderen op onverdoofde rituele slacht in strijd is met de vrijheid van godsdienst. Adviezen van de Advocaat-Generaal worden namelijk in meer dan 90% van de gevallen opgevolgd. Het EHJ besloot echter op 17 december dat het Vlaamse verbod op onverdoofde rituele slacht een rechtmatige inperking van de vrijheid van godsdienst is. Er zijn namelijk drie eisen waar een maatregel aan moet voldoen om een rechtmatige inperking te zijn op vrijheden vastgelegd in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

De eerste eis is dat de maatregel vastgelegd moet zijn in een wet, hieraan is voldaan; het Vlaams Parlement heeft het verbod namelijk vastgelegd in een wet[2]. De tweede eis is dat het doel van de maatregel legitiem is, hieraan is ook voldaan zoals het EHJ ook schrijft: "Het Hof merkt vervolgens op dat deze inmenging is ingegeven door een doelstelling van algemeen belang die door de Unie is erkend, namelijk het bevorderen van het dierenwelzijn"[3]. De derde eis is dat de maatregel noodzakelijk is. Dat is zeker, aangezien de vele gesprekken van de Vlaamse regering met islamitische en joodse organisaties niet tot een oplossing hebben geleid, aan noodzakelijkheid is daarmee volgens het hof voldaan. Ook is het EHJ van mening dat er geen beperking is van de vrijheid van godsdienst aangezien de Vlaamse wet islamitische en joodse organisaties toestaat om onverdoofd ritueel geslacht vlees uit het buitenland te importeren.

Verder is het nog belangrijk om op te merken dat het EHJ erkent dat het een wetenschappelijk feit is dat dieren lijden onder islamitisch en joods onverdoofd slachten: "Er bestaat wetenschappelijke consensus over het feit dat voorafgaande bedwelming de optimale methode is om het lijden van dieren bij het doden te verminderen" en dat "de Vlaamse wetgever zich op wetenschappelijk onderzoek heeft gebaseerd en bij voorkeur gebruik heeft willen maken van de meest moderne geoorloofde methode voor het doden".

De argumenten van de islamitische en joodse organisaties dat zij slachtoffer zijn van "discriminatie" aangezien "seculiere" manieren van onverdoofd dieren slachten wel zijn toegestaan werden ook van tafel geveegd door het EHJ: "Het Hof wijst erop dat de productie van vlees bij culturele of sportieve evenementen hooguit marginaal is en economisch niet van belang is. Bijgevolg kunnen dergelijke evenementen niet redelijkerwijs worden beschouwd als activiteiten die bestaan in de productie van levensmiddelen, wat rechtvaardigt dat deze evenementen anders worden behandeld dan slachtingen. Het Hof komt tot dezelfde conclusie voor de jacht en de recreatievisserij. Die activiteiten spelen zich namelijk af in een context waarin de dieren in heel andere omstandigheden worden gedood dan landbouwdieren".

Nu dit precedent op tafel ligt, is het aan de Tweede Kamer om ook in Nederland tot een verbod te komen op onverdoofde rituele slacht. De argumenten van de voorstanders van onverdoofde rituele slacht dat het verbod "discriminatie" is en een "inperking" van de vrijheid van godsdienst, zijn van tafel geveegd. Het is nu aan de politiek om dit op te lossen en als die weer falen, dan moeten de vrijdenkers weer opstaan en zich laten horen.

[1] Niet te verwarren met het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

[2] België is in tegenstelling tot Nederland een federale staat en daarmee hebben de Vlaamse, Waalse en Brusselse parlementen hun eigen soevereiniteit.

[3] <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-12/cp200163nl.pdf>

Religie, ziekte en de dood

Hoe ging men daarmee om en hoe doen we dat nu?

Jan Voerman

Bij wijze van vrijetijdbesteding ben ik dit jaar in de historie gedoken van onze oude woonboerderij, haar eigenaren en bewoners. Om te achterhalen van wanneer de boerderij stamt en er achter te komen 'wat de muren allemaal hebben gezien'. Aangezien die nog steeds niet kunnen praten, heb ik ontelbare uren zowel via het internet als op meerdere locaties kadastrale-, bevolkings-, genealogische- en andere relevante archieven doorzocht. Hoewel op het toen nog veel grotere perceel al in 1640 een boerderij stond, was daarvan nog maar weinig over, toen rond 1783 de bouw van de huidige boerderij begon die in 1785 werd opgeleverd. Gaandeweg het onderzoek ontvouwt zich niet alleen het hele feitelijke relaas, maar ga je je als vanzelf ook steeds meer inleven in de mensen, de omstandigheden waarin ze leefden en het lief en vooral leed dat hen ten deel viel. Er kwamen veel kinderen, maar de dood was ook nooit ver weg. Doordat vanaf 1798 de boerderij tot aan 1932 in dezelfde familie bleef, krijg je een nog beter beeld van wat ze voor de kiezen kregen. De plek waar de ouderlijke bedstee stond is bekend, daar heeft het zich ooit grotendeels afgespeeld.

De dood steeds dichtbij

De eerste eigenaar/bewoners uit deze familie, Hendrik van Beusekom en Geertruida van Oijen, kregen op rij negen dochters. De laatste in 1822, die een uur na de geboorte overlijdt. En Geertruida twee dagen later op 37-jarige leeftijd. Een andere dochter overlijdt op 20-jarige leeftijd. In 1835 overlijdt ook Hendrik, op 57-jarige leeftijd, met achterlating van zijn dochters waarvan er drie nog minderjarig zijn.

Twee daarvan, Janna Catharina en Everdina Sofia, blijven uiteindelijk in de boerderij wonen en stichten er ieder een gezin, waarbij de boerderij in twee gedeelten wordt gesplitst. Sofia Jacoba die niet in de

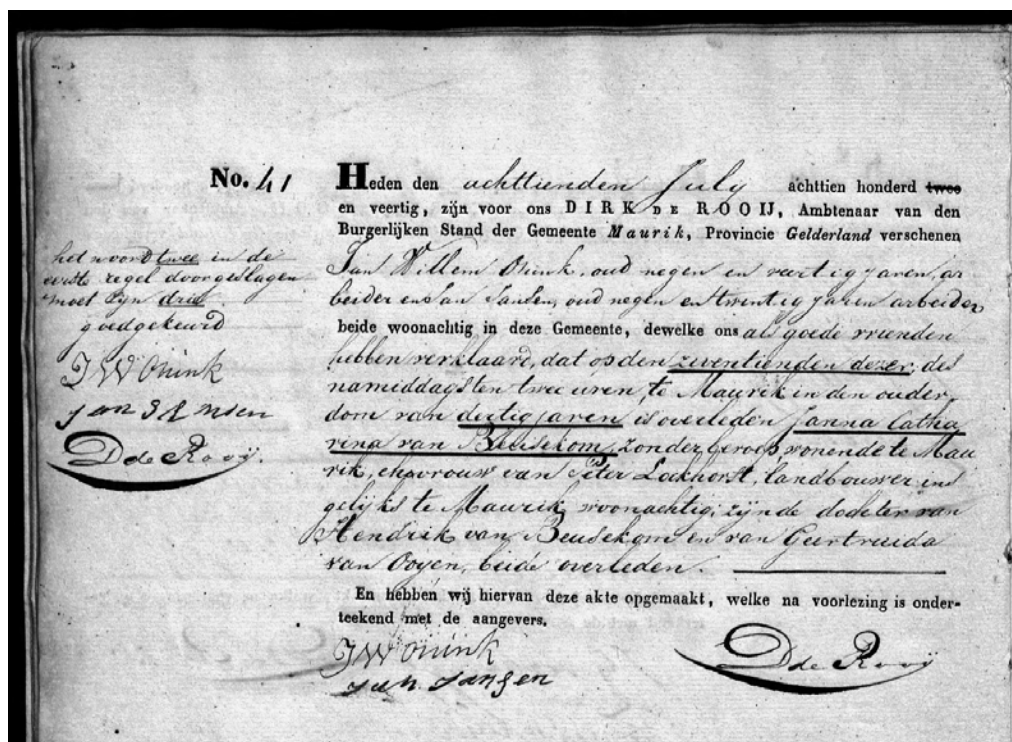

boerderij woont maar wel mede-eigenaar is, verliest 4 jaar na haar huwelijk haar man die 35 wordt, op het moment dat ze zwanger van hem is. Dat kind, een zoon wordt tenslotte niet ouder dan 51 jaar. Niet eens zo slecht voor die tijd.

Janna Catharina krijgt in de boerderij met Peter Lokhorst, met wie ze in 1842 trouwt, in datzelfde jaar een dochter en in 1843 een levenloos geboren zoon. Vijf dagen

later overlijdt Janna Catharina op 30-jarige leeftijd.

Haar zus Everdina Sofia die in 1844 met Frank Verbrugh is getrouwd, wordt ook al gauw met de dood geconfronteerd: alle vijf hun in de boerderij geboren kinderen overlijden op (heel) jonge leeftijd, respectievelijk 3 maanden, 5 maanden, 1 jaar, 22 jaar en 32 jaar jong. Peter Lokhorst hertrouwt in 1845 en krijgt met zijn tweede vrouw Luthe-

ra Jacoba van Wijk vier kinderen, waarvan twee zoons overlijden op de leeftijd van respectievelijk 6 en 8 jaar. Veel later, in 1934, als de familie de boerderij verlaten en verkocht heeft, wordt het nog net geen 3-jarige zoontje van de nieuwe eigenaar aangevallen door een (hun?) hond en overlijdt hij daaraan in het ziekenhuis.

Dit hele verhaal, om een beetje te kunnen gaan meevoelen met alle ellende waarmee men in die dagen werd geconfronteerd, en je af te vragen hoe men er desondanks in slaagde dat te verwerken en het leven toch weer te laten doorgaan.

Religie en acceptatie van de dood

Het is niet moeilijk om te bedenken dat hun geloof daarbij een belangrijke functie vervulde. In de bevolkingsarchieven staat bij de desbetreffende familieleden van het begin tot het eind N.H. genoteerd. Bij gebrek aan medische kennis was er dan toch een verhaal. Een verhaal van de beslissing van God om hen tot zich te nemen, om reden van beloning of straf voor de overledene c.q. als straf voor of beproeving van het geloof voor de nabestaanden, enzovoort. En de troost dat de overledene voortleeft, het daar nu goed heeft, en je elkaar t.z.t. weer zult terugzien. Of 'als God het behaagt', het doodgeboren of overleden kindje misschien wel op aarde laat voortleven in het volgende kind van hetzelfde geslacht, dat dan vaak ook dezelfde naam kreeg. Hoe anders zou je zoveel dood en verderf kunnen accepteren en de kracht vinden telkens weer door te gaan met het harde leven van die tijd?

Maar zo'n sprookje hebben we tegenwoordig niet meer, althans als je niet meer erg overtuigd bent van het bestaan van een god, die bovendien rechtvaardig, goed en almachtig is, en we bovendien een medisch verhaal hebben bij ziekte en dood. Leven met de dood doen de meesten van ons niet, zolang we zelf of een naaste niet door ernstige ziekte of door hogere leeftijd in die modus terecht komen. We verbannen het zo lang mogelijk uit onze gedachten en als het dan toch zo ver lijkt te komen, hebben we ongetwijfeld aanzienlijk meer moeite om in de acceptatiemodus te komen, met name als de persoon nog niet al flink op

leeftijd is. Het laat zich aanzien dat de verwerking zonder dat sprookje dan ook aanzienlijk zwaarder zal zijn dan dat dit in die 'goede' oude tijd het geval was. Maar gelukkig hebben we daarvoor tegenwoordig therapeuten en rouwbegeleiders in alle soorten en maten, terwijl men het vroeger met de dominee of pastoor moest doen.

Coronacrisis als sprekend voorbeeld

Inmiddels zijn we zo ver van de eenigheid van het leven, van acceptatie en berusting afgedreven, dat wij naast een ongekennde financiële en economische schade ook het levensgeluk alleen al van honderdduizenden mensen in ons land, in lichte tot zeer ernstige mate opofferen, evenals gezondheidsverlies en mogelijke vroegtijdige dood van tienduizenden anderen als gevolg van de afschaling van de reguliere zorg, om de dood van enkele tienduizenden ouderen en andere kwetsbaren voor het coronavirus te voorkomen. Het is nogal wat, zoals een moeder in een ingezonden brief in de NRC liet weten: 'Mijn zoon is failliet'. Na een keurig afgeronde universitaire studie gekozen voor de horeca. Tien jaar hard werken, eerst alleen, toen met z'n tweeën en onderwijl 2 kinderen erbij. Zij redden het slim, keer op keer. Tot de corona. Nu moeten ze bij hun familie intrekken, weg huis en geen sociale huur voorhanden. 's Nachts wakker liggen van de zorgen over hoe het ooit weer op de rit zal kunnen komen, met inkomen en weer een eigen plek voor het gezin. Tot zover die ingezonden brief.

Wij zijn in de fuik terecht gekomen dat we de beschikbare meest geavanceerde apparatuur en best mogelijke behandeling als absoluut recht voor iedereen beschouwen om te trachten de dood zolang mogelijk niet te hoeven accepteren, en we het als onethisch zijn gaan aanvoelen om daar überhaupt maar vragen bij te stellen. Alsof het wél ethisch is wat er als wisselgeld daarvoor allemaal aan die andere kant wordt aangicht.

Egoïstisch? Wie dan?

Om te beginnen hoe ik er zelf in sta. Met mijn 75 jaar heb ik in de eerste golf al besloten niet naar het ziekenhuis te gaan, laat staan naar de IC, als ik Covid-19 zou krijgen. Ik beschouw het als egoïstisch en bovendien volkomen buitenproportioneel als naast de hoge medische kosten anderen zoveel ellende moeten ondervinden om aan mijn 75 jaren er nog een stuk of wat toe te kunnen voegen, als dat al zou lukken. Ook al krijg ik er graag nog wat jaartjes bij, het is zoals het is. Dat ik daarmee vrede zal kunnen hebben, evenals mijn partner met wie ik al ruim 40 jaar samen ben, heb ik eerder al mogen proeven, toen ik darmkanker

met een zestal deels inoperabele metastasen in de lever bleek te hebben en het universitaire ziekenhuis mij deelname aan een fase-2 studie adviseerde naar een nieuwe palliatieve behandeling die hopelijk nog wat meer maanden respijt zou geven dan bestaande palliatieve behandelingen. Dat ik vier jaar later nu toch nog leef is dan zo'n wending van de aanvankelijk zeker naderende dood, die ik vooral aan mijzelf te danken heb. Door altijd met een gezonde kritische blik te bekijken wat autoriteiten of en/of deskundigen je vertellen. Dat leerde mij via het internet dat ik in een ander universitair ziekenhuis kon meedoen aan een fase-3 studie van een behandeling die zelfs in Nederland al een 15 jaar bestond en inmiddels was ontwikkeld tot eentje met een zeer hoge curatieve potentie. Hetgeen bij mij in ieder geval ook bevestigd bleek. Overigens bleek dat eerste ziekenhuis zeer goed op de hoogte te zijn van

die 'nieuwe' curatieve behandeling in dat andere ziekenhuis, ze hadden er zelfs eerder vergelijkbare patiënten naar doorverwezen vernam in dat tweede ziekenhuis, waar men zowel verbaasd als het grondig oneens was met hun advies, maar klaarblijkelijk had men nu net deelnemers nodig aan hun eigen fase-2 studie...

Kortom, de vraag is wie is er nou egoïstisch: de voorstanders van een minder beperkte en een minder schade oplopende samenleving gepaard gaande met meer coronadoden, of die ouderen en overige kwetsbaren die zo nodig tot aan het gaatje willen gaan om de dood nog maar eventjes te kunnen ontlopen, koste wat het moet kosten en zo nodig over de rug van anderen? Hoe belangrijk moet je jezelf en je leven dan wel niet vinden? Voor mij is het antwoord daarop volkomen helder.

Maar hoe dan anders?

Dat de ontwrichting van de samenleving door vervreemding van de dood los van de overheidsuitgaven en de economische gevolgen in nog veel meer vlakken speelt, hoef ik hier niet uit te leggen. Toename van huiselijk geweld, langdurig verlies tot ernstig verlies van levensgeluk, verlies van gezondheid, enzovoort. Zie daarvoor de diverse media.

De huidige grondslag van de maatregelen is het aantal IC-plekken, plus daarnaast de overige ziekenhuiscapaciteit voor Covid-19 patiënten buiten de IC.

Wat zou het mooi zijn als we samen met de ouderen en de andere zeer kwetsbare groepen, net zoals ikzelf, besluiten het einde van ons leven weer wat meer te gaan accepteren, 'het is zoals het is'. Dat we ook net zoals ik absoluut niet willen dat anderen moeten lijden om onze natuurlijke dood wellicht nog te kunnen uitstellen.

In praktische zin zouden we dan kunnen beslissen dat er voor ouderen vanaf een bepaalde leeftijd en andere kwetsbaren met duidelijk onderliggende kwalen, kortom voor mensen die eigenlijk toch al met één been in het graf staan en dankzij de huidige medische mogelijkheden toch al in reservetijd leven, zoals ikzelf, geen plek op de IC zal zijn. Wat betreft de leeftijdsgrens zou je die variabel kunnen maken afhankelijk van waar je de grens legt van

het maximum aantal IC plekken die je voor Covid-19 patiënten kunt reserveren zonder de reguliere zorg meer dan 10% te hoeven afschalen. Het is goed te weten dat vanaf 75 jaar het aantal overlevenden van Covid-19 op de IC kleiner is dan het aantal overlevenden, nog los van hoe die laatste hier uit komen. In de groep 70-74 jarigen is er slechts een kleine meerderheid die het overleeft.

Tegelijkertijd is het vrij eenvoudig om buiten de ziekenhuizen noodhospitalen in te richten voor hen die moeten worden opgenomen, zodanig dat in de ziekenhuizen ook wat dat betreft de reguliere zorg niet meer dan 10% hoeft te worden afgeschaald. Het probleem van de bemensing is ook eenvoudig en snel op te lossen, met een 'leger' van tijdelijke verpleeghulp die de verpleegkundigen in de ziekenhuizen en in de noodhospitalen veel praktisch werk uit handen kunnen nemen. Mij maak je niet wijs dat je niet in precies een week iemand kunt opleiden in: het aangeven van een glaasje water of andere spullen aan een bedlegerige patiënt, het helpen bij het plassen of ontlasten, het wassen, het opnemen van de temperatuur, bloeddruk en zuurstofgehalte van het bloed, het vervangen van een lege zak infuusvloeistof door een volle, te vragen hoe de patiënt zich voelt, hoeveel pijn hij heeft, en dat alles te noteren in het systeem. De verpleegkundige hoeft die waarden dan alleen maar vanachter de computer te beoordelen en verder alleen die handelingen te verrichten die echt aan een verpleegkundige toekomen. Al tijdens de eerste golf had men dat alles kunnen opzetten,

in de wetenschap dat er bijna zeker meerdere golven zouden gaan komen en t.z.t. zeker ook weer een pandemie van een volgend virus. Tijdelijke verpleeghulp aanvaankelijk te zoeken onder vrijwilligen, maar waarom niet voor de toekomst ook een korte maatschappelijke dienstplicht van hooguit drie maanden ingevoerd, waarin men deze en andere vaardigheden aangeleerd krijgt? Bovendien ook erg handig als die vaardigheden in de privésituatie binnen het eigen gezin of bij bureaus in geval van nood kunnen worden aangewend. Dat alles bij elkaar zou dan tot veel soepeler maatregelen leiden en navenant minder schade en ellende voor anderen.

Nu hoor ik sommigen alweer verontwaardigd roepen: discriminatie! Inderdaad, discriminatie, onderscheid. Maar dan wel onderscheid dat naar mijn oordeel tot een aanzienlijk ethischer en tevens realistischer situatie leidt dan wat we nu zonder dat onderscheid zien gebeuren. Enig onderscheidend vermogen is natuurlijk ook nooit weg.

De ene soort van dood anders dan de andere?

Heel bijzonder is het hoe wij omgaan met de dood als gevolg van ziekte vergeleken met de dood door ongeval, om maar wat te noemen. Onder andere gebruikmakend van de cijfers van het RIVM wat betreft Covid-19 en te verwachten levensjaren van het CBS, is een mogelijke uitkomst de volgende. Zouden er, aan de ene extreme kant, totaal geen maatregelen getroffen zijn of nog worden, waarvoor ik nou ook weer niet pleit, dan zou dat maximaal een 90.000 extra Covid-19 doden ople-

veren voordat het virus is uitge-raasd. Met de leeftijdsverdeling van de Covid-19 patiënten die zieken-huisczorg nodig hebben (die er dan niet is) en de door hen nog te ver-wachten levensjaren in goede kwali-teit, zouden aldus een 650.000 goe-de levensjaren extra verloren gaan. Dit is hetzelfde aantal goede levens-jaren dat er, *bovendien elke periode opnieuw*, in ruim 4 jaar verloren gaat als gevolg van ongevallen: in het verkeer, in en om huis, en werk-gerelateerd. Accepteren wij deze laatste als nevenschade van ons ge-drag dat ons welvaart, welzijn en

vrijheid oplevert, zo schaden we de-zelfde drie waarden ernstig zodra het verlies aan levensjaren betreft als gevolg van een ziekte, dat wil zeggen in het bijzonder ten gevolge van een pandemie. Hoe realistisch is dat eigenlijk?

Tenslotte ter vergelijking ook nog de verloren goede levensjaren als gevolg van obesitas, overge-wicht en roken. Dat levert in Neder-land respectievelijk het volgende aantal verloren goede levensjaren op: 306.000, 5 miljoen, 27 miljoen. Hoe simpel en met hoe weinig scha-de voor anderen zouden we bijvoor-

beeld dat verlies van 27 miljoen goede levensjaren kunnen voorko-men, door de verkoop van rookwa-ren en het roken te verbieden? Daar laten we die waarde van de vrijheid van het individu wel gewoon preva-leren. Als het echter om corona gaat met maximaal tweederde miljoen goede levensjaren te redden, schie-ten we klaarblijkelijk in een onge-kende kramp waarin alles gerecht-vaardigd wordt en vinden we ook na de eerste paniek ons onderscheidend vermogen niet meer terug. Op som-migen na dan.

Eervolle vermelding, eeuwige roem en € 100,- *René van Elst*

Jan Willem Nienhuys schreef het beste artikel van 2020

Als redactie hebben wij te maken met een afnemende toe-stroom van artikelen vergeleken met vroegere jaren. Sommi-ge auteurs zijn door leeftijd weggevallen, anderen zijn hun energie vooral in de sociale media gaan steken, van weer an-deren is het aandachtsgebied veranderd en zijn stukken min-der relevant geworden voor ons blad. Daarom hebben wij in het afgelopen jaar de lezers van De Vrijdenker opgeroepen om actief mee te praten en te denken door middel van het geschreven woord; als stimulans hebben wij aan de schrijver van het beste artikel van 2020 een eervolle vermelding, eeu-wige roem en een waardebon van € 100,- beloofd.

Deze wedstrijd heeft niet tot de door ons gehoopte toename van het maandelijks aantal inzendingen geleid, maar als steeds waarderen wij de inzet van een ieder die – al of niet begerig naar de prijs – een bijdrage heeft geleverd. Dat geldt ook voor de inzenders van wie stukken niet geplaatst zijn, speciaal degenen die zich daardoor niet uit het veld laten slaan. Wij werken in het besef dat niet-plaatsing steeds een teleurstelling voor de betrokken inzender betekent. Als re-dactie hebben wij tot taak om te beoordelen of een stuk (net) wel of (net) niet in onze uitgave past; zo'n beslissing is niet altijd makkelijk – ook niet altijd makkelijk uit te leggen als het om een afwijzing gaat. Beoordelingspunten als duide-lijkheid van de probleemstelling, originaliteit, structurering, argumentatie, vrijdenk-relevantie, bronvermeldingen, stijl en taalgebruik spelen op een subtiele manier door elkaar in de redactionele hoofden en laten zich vaak moeilijk hard maken.

De toekenning van de prijs voor 2020 was in zoverre makkelijker dat wij daarvoor alleen naar geplaatste artikelen hebben gekeken. De meeste stemmen gingen naar het artikel *De lijkwade van Turijn* van Jan Willem Nienhuys, ver-schenen in ons juni-nummer 2020-05 op pag. 9. Het 'juryrap-port', verstrekt aan de heer Nienhuys, was kort en krachtig: "Uw artikel *De lijkwade van Turijn* - geplaatst juni 2020 -

sprak alle redactieleden aan. Niet alleen vanwege de vlotte schrijfstijl, wat we gewend zijn van u, maar vooral de combinatie van atheïsme en scepticis-me werd op prijs gesteld."

In wat zoal gebeurd is rond de lijkwade van Turijn ziet Nienhuys een bevestiging van zijn vaker naar voren gebrachte standpunt dat

het in georganiseerde religie vooral draait om – ik vat het maar even heel kort samen – werkgelegenheid en inkomsten voor de geestelijkheid. Persoonlijk vind ik dat 'vooral' aan-vechtbaar, maar het is geen voorwaarde voor de waardering van een artikel, dat wij het als redactieleden met alles eens zijn wat er in staat. De lijkwade is een lange linnen doek waarop vaag een afbeelding van een dode(?) man met bloed(-achtige) sporen te zien is en waarin het lijk van Jezus gewikkeld zou zijn geweest. C₁₄-onderzoek heeft uitgewe-zen dat de doek uit de 14e eeuw stamt. Intussen heeft de geestelijkheid door de eeuwen heen de doek gebruikt om het geloof te bevorderen en daarmee de instandhouding van de kerk. Nienhuys neemt ons mee door die geschiedenis en noemt daarbij ook andere methoden van religie, zoals het te vriend houden van machthebbers en het verzinnen van fan-tasieverhalen over het verleden om huidige claims kracht bij te zetten.

Uiteraard is de toekenning van deze prijs een aanbeveling om het stuk zelf (nog eens) te lezen. Voor wie ons juni-num-mer niet (meer) heeft zullen wij het op onze website plaat-sen. Ik sluit af met een hartelijke gelukwens aan vrijdenker en scepticus Jan Willem Nienhuys.

Aan de wandel met Etienne Vermeersch

Floris van den Berg

Vele mensen [...] zetten bij bepaalde vragen hun redelijke denken op een zijspoor: Etienne Vermeersch

In de Griekse oudheid, ten tijde van de sofisten, werd filosofie op een andere manier gedoceerd dan nu. Leerlingen zochten een docent en al wandelend door de stad werd er onderwezen met behulp van dialogen. De bekendste dialogen zijn die van Socrates, die door zijn leerling Plato zijn opgetekend. Het boek *Provençaalse gesprekken* (2020, oorspronkelijk 2013) is een verslag van de toepassing van die oude methode in de huidige tijd. Filosoof Etienne Vermeersch (1934-2019) wandelde door het zonnige Franse landschap omringd door leerlingen en organisator Willy Weyns. In het boek zijn die gesprekken opgetekend en uitgewerkt.

Er zijn twee dialoogboeken met Vermeersch. Er is naast *Provençaalse gesprekken*, samengesteld door Willy Weyns, nog een dialoogboek met Vermeersch: *Een zoektocht naar waarheid* waarin hij wordt geïnterviewd door filosoof Dirk Verhofstadt. *Provençaalse gesprekken* lijkt qua opzet het meest op de traditie van ambulante dialogische wijsbegeerte van de Grieken. Deze thans excentrieke onderwijsmethode paste uitstekend bij filosoof Etienne Vermeersch, hoewel hij ook een academisch filosoof was die hoorcolleges gaf en boeken schreef. 'Filorando', zo noemt organisator Weyns deze denkexercitie. Hij organiseert filosofievakanties in Frankrijk, aan de voet van de Mont Ventoux, waarbij een denker door een groep van vijftien deelnemers wordt gestimuleerd het onderwerp uit de kan te halen. Zo ook de destijds 80-jarige Vermeersch. De vijftien deelnemers werd gevraagd drie vragen voor te bereiden. Weyns ordende deze vragen in vijf thema's. Iedere ochtend gaf Vermeersch een referaat over het thema, op basis van de vragen. Daarna werd er gewandeld met een picknick en in de late namiddag was er een groepsgeprek

over het thema van de dag. Weyns tekende het allemaal op en stelde er een boek van samen, *Provençaalse gesprekken*, dat thans is herdrukt door uitgeverij Houtekiet die na de dood van Vermeersch (18 januari 2019) diens complete werk opnieuw uitgeeft in een serie.

Rationaliteit

Weyns introduceert Vermeersch als een neopositivist die een groot vertrouwen heeft in wetenschap. Weyns neemt een citaat van Vermeersch op uit een interview in *Knack* uit 2010: 'Ons beeld van de werkelijkheid benadert de werkelijkheid steeds meer en meer; over de structuur van de werkelijkheid heb ik geen fundamentele vragen meer.' Vermeersch is een aanhanger van het project van de Verlichting en meent dat wetenschap de beste manier is om kennis over de werkelijkheid te vergaren: 'Naarmate wetten en theorieën meer en meer bestand blijven tegen pogingen om ze te weerleggen, wordt hun betrouwbaarheid groter.' (p 22) 'De meeste wetenschappen zijn voor 'de gewone mens' ontoegankelijk; het volstaat dat er een consensus van de deskundigen is en dat iedereen kan vaststellen dat hun voorspellingen succes hebben.' (p 45) Die laatste toevoeging – 'dat iedereen kan vaststellen dat hun voorspellingen succes hebben' – is lang niet altijd gemakkelijk in te zien, zeker niet voor 'de gewone mens'.

Om twee voorbeelden uit het hedendaagse maatschappelijk debat te noemen: de Covid-19 pandemie en de door mensen veroorzaakte klimaatverandering. Welke voorspellingen maken de experts en hoe kun je als leek zien dat de voorspellingen kloppen?

Volgens Vermeersch is wetenschap een concrete toepassing van rationaliteit en is rationaliteit nastrevenswaardig. Hij onderscheidt daarbij twee soorten rationaliteit: d-rationaliteit: doen/handelen (instrumentele rationaliteit) en k-rationaliteit (k van kennen). K-rationaliteit gaat erover hoe je tot betrouwbare kennis kunt komen. K-rationaliteit is een kenleer/epistemologie waarin Vermeersch een waarschijnlijkheidsschaal van (wetenschappelijke) kennis uiteen zet. Niet iedere kennisclaim heeft eenzelfde waarschijnlijkheidswaarde, anders gezegd: niet iedere kennisclaim is even zeker.

Deze indeling van Vermeersch is verwarrend voor wie bekend is met de twee soorten rationaliteit die de Frankfurter Schule onderscheidt, namelijk doelrationaliteit (rationeel nadenken over welke doelen nastrevenswaardig zijn) en instrumentele rationaliteit: het rationeel proberen te verwezenlijken van je doel, ook als dat doel op zichzelf irrationeel is, zoals de nazi's instrumentele rationaliteit gebruikten voor het nastreven van een irrationeel (en immoreel) doel: de vernietiging van het Joodse volk. Vreemd genoeg ontbreekt de waarde-rationaliteit bij Vermeersch.

Rationalisten wordt nog wel eens voor de voeten geworpen dat zij geen oog hebben voor de niet-rationele zaken van het leven en dat zij daarom kil zijn. Vermeersch heeft hier een fraaie repliek op: 'Er is een verschil tussen het waarderen van het niet-rationele in de mens (bv. het waarderen van de schoonheid in de natuur; het belang hechten aan vriendschap en liefde) en het waarderen van niet-rationele methodes om kennis te verwerven.'

(p. 49) Kortom, het is van wezenlijk belang na te denken wat het domein is waarop rationaliteit van toepassing is. Vermeersch is een filosoof die rationaliteit op alle dimensies van het bestaan waar dat relevant is, loslaat. In tegenstelling tot veel hedendaagse (Angelsaksische) filosofen heeft hij zich niet op een specifiek onderwerp toegelegd. Hij ontwikkelt door het toepassen van rationaliteit een consistent naturalistisch wereldbeeld en levensbeschouwing. Het intellectuele bouwwerk van Vermeersch is meer dan zijn persoonlijke filosofie, het is een voorbeeld van hoe een consistent atheïstisch (eco)humanistisch wereldbeeld eruit kan zien.

Of de rationele argumentaties van Vermeersch ertoe leiden dat mensen van gedachten veranderen is nog maar de vraag. Dat geldt niet alleen voor hem maar bij elke poging mensen door rationele argumenten van gedachten te doen veranderen. 'Wie immers heel sterk aan een denkpatroon gehecht is, voelt een enorme psychische weerstand als hij van mening moet veranderen.' (p. 21)

Verlichting

Vermeersch meent dat er sinds de Verlichting een kentering in het denken heeft plaatsgevonden: "De doorslaggevende rol van de Verlichting in de geschiedenis van het westerse denken, en misschien van het menselijk denken in het algemeen, bestaat erin dat men afstand neemt van godsdienstige en in het bijzon-

der christelijke dogma's. Dat gebeurt hetzij door een radicale breuk, hetzij door een herinterpretatie: in elk geval durven velen van nu af aan autonoom te denken zonder te verwijzen naar christelijke stellingen." (p. 140) "Het "grote verhaal" van de Verlichting heeft de wereld substantieel veranderd. Het principe van de scheiding der machten, de afschaffing van foltering en uiteindelijk de doodstraf, de principiële gelijkheid van de mensen, inclusief van de vrouw, de afschaffing van de slavernij, de afbraak aan het *Ancien Régime* en de langzame doorbraak van de democratie, het grote belang van theoretisch leren in de opvoeding, de secularisering van het maatschappelijk leven." (p. 147)

Toegepaste ethiek

Vermeersch is een pionier in toegepaste ethiek en met name op het terrein van medische ethiek, in het bijzonder abortus en euthanasie. Hij zoekt naar een rationele ethiek om praktische problemen op te lossen. Zo vraagt een cursist: 'Mag de overheid sowieso geboortebeperkingsprogramma's opleggen?' En Vermeersch antwoordt: 'De bevolkings-explosie gekoppeld aan het verbruikspatroon van vlees en vis is een ontzaglijk probleem. Bevolkingsreductie is nodig, contraceptie is nodig.' (p. 98) Vervolgens geeft hij voorbeelden van overheidsprogramma's die bevolkingsreductie beogen. Blijkbaar vindt hij het geoorloofd dat de overheid dit doet. En dat ben ik met hem eens. Overbevolking is een geval van de *tragedy of the commons*. Iedereen die een kind op de wereld zet heeft daarvoor zijn eigen redenen, maar collectief heeft bevolkingstoename catastrofale gevolgen. Het ziet er niet naar uit dat mensen zichzelf kunnen beteugelen, dus overheidsregulering is nodig. Vermeersch gaat echter ook niet zover om de individuele ethiek van populatiegroei te adresseren. Ik ben van mening dat iedereen die beschikt over voldoende informatie en voorbehoedsmiddelen, de plicht heeft om niet meer dan maximaal twee kinderen (drie indien de tweede een tweeling is) op de wereld te zetten en liefst minder. Wie meer dan twee kinderen heeft, draagt namelijk bij aan de *tragedy of the commons*. En kinderen in gezinnen met een grote ecologische

voetafdruk (zoals iedereen in de zogenaamd ontwikkelde wereld) dragen disproportioneel veel bij. Een kind in Nederland heeft een ecologische voetafdruk van misschien wel tien Ethiopische kinderen. Het is dus wel erg makkelijk om uitsluitend beschuldigend naar het hoge kindertal in Afrika te wijzen.

Het WTK-bestel

Net als in zijn filosofisch boek *De ogen van de Panda*, dat over het milieu gaat, wijst Vermeersch op zijn theorie van het WTK-bestel dat de drijvende kracht achter de ecologische crisis is. WTK staat voor Wetenschap – Technologie – Kapitalisme. Toen deze drie in de loop van de negentiende eeuw samenkwamen, ontstond wat wordt genoemd de *Great Acceleration*: de explosieve toename van de ecologische voetafdruk die de mensheid als geheel op de aarde zet. Die explosieve groei vindt echter plaats in een eindig ecologisch systeem en we naderen thans rap de limiet van dat systeem. Wanneer die wordt overschreden, implodeert het hele systeem met desastreuze gevolgen. Het probleem met het WTK-bestel is dat het systeem een krachtige interne dynamiek heeft voor oneindige groei. Het WTK-bestel is het monster van Frankenstein dat de mensheid zal vernietigen. We hebben het zelf gecreëerd, maar we kunnen het niet beteugelen. Bevolkingsgroei is slechts één van de aspecten van ongelimiteerde groei die we niet kunnen stoppen. Het WTK-bestel uit zich in de ideologische vorm als neoliberalisme dat Vermeersch krachtig verwerpt. Hij noemt neoliberalisme 'de deviatie van het echte liberale denken.' (p. 148)

België

Het meest verrassend vond ik Vermeersch' scepsis over België als natie en identiteit. Volgens hem is er wel een Vlaamse en een Waalse,

maar geen Belgische identiteit. 'Deze langzame "verdamping" van de Belgische "natie" is geen ideologische inbeelding maar een feitelijk onomkeerbaar gegeven.' (p. 128) Enerzijds is Vermeersch een kosmopoliet, anderzijds ziet hij het belang voor mensen om bij een bepaalde groep te horen aan wie ze hun identiteit kunnen ontleen. Hij benadrukt dat kosmopolitisme en nationalisme (of zelfs Vlaams nationalisme) elkaar niet uitsluiten. Hij lijkt pragmatisch over staatsvorming: om samen een natie te vormen moet er een gedeelde identiteit zijn. Ik weet dat ik me in een mijnenveld begeef, maar, van een afstandje kijkend, zou ik denken dat wanneer België volledig tweetalig zou zijn, de problemen grotendeels zouden verdwijnen. Vermeersch komt met een pragmatisch voorstel voor een 'afgeslankte Belgische staat': '[...] als (con)federatie' (p. 129) maar, zo voegt hij er onheilspellend aan toe: 'ware het niet dat enkele diepgaande conflict-haarden een harmonisch samenleven onmogelijk dreigen te maken.' (p. 129)

Filorando

In discussiesessies die in het boek zijn opgenomen, blijkt dat het niveau van de vragen nogal eens basaal is en ondermaats voor serieuze filosofie. De paar keer dat ik de vraagssessie na afloop van een lezing van Vermeersch bijwoonde, was er steevast een vraag over homeopathie die door hem categoriaal wordt afgewezen – en terecht. In *Provençaalse gesprekken* duikt toch weer zo'n vraag op, in de vorm van een drogreden. Een cursist merkt op over een magnetiseur: 'Ik spreek uit eigen ervaring' en dan volgt een zielig verhaal over een dochttertje met brandwonden dat door de reguliere geneeskunde niet geholpen kon worden maar toen er een magnetiseur aan te pas kwam was 'zij evenwel binnen twee maanden volledig genezen'. Voilà! Dit is de drogreden van het verwijzen naar een persoonlijke anekdote. Psychologisch werkt dit zeer goed. Mensen vertellen hun persoonlijke succesverhalen over alternatieve geneeswijzen door en maken er aldus goede reclame voor. Vermeersch merkt echter droog op:

'Het is heel moeilijk een adequate analyse of verklaring te geven van ervaring van individuen indien daarover op populatieschaal geen onderzoek werd verricht. [...] Zonder die voorwaarden kunnen verschillen in resultaat aan toeval te wijten zijn, of ook aan psychische beïnvloeding van de patiënt of van de waarnemende arts.' (p. 47)

Het idee van Filorando spreekt me zeer aan, de filosofie van Etienne Vermeersch is interessant, de thema's zijn boeiend en belangrijk, het is goed dat er interactie is in het filosoferen, er staan prachtige passages in, scherpe onderscheidingen en analyses, en toch is *Provençaalse gesprekken* niet op alle aspecten een geslaagd boek. Dat komt omdat de leesbaarheid uit het oog is verloren. Ik vermoed dat menig fan van Vermeersch verzandt in het boek want het is een allegaartje. Een intellectueel uitdagend allegaartje. Dat dan weer wel.

Ervaringen met kennisoverdracht

onderstaand (ongeveer) de tekst zoals **Sjef Wester** die heeft uitgesproken op de AC-Lezing-/Atheïsmedag van AV en DVG op 19 december 2020

Ervaringen

Na werkzaam te zijn geweest als projectmanager ben ik nu gepensioneerd. Ik ben licht katholiek opgevoed en nu al lang overtuigd atheïst en vrijdenker, al jaren lid van De Vrije Gedachte en lid van het Atheïstisch Verbond vanaf de oprichting. Ik ben actief lid van de werkgroep Onderwijs van het AV.

Door de secretaris van het AV Tomasz Radecki werd ik benaderd om bij deze gelegenheid iets te vertellen over mijn ervaringen in de werkgroep Onderwijs. Daar heb ik ja op gezegd.

In het kader van de vrijheid van meningsuiting kom je snel op het gebied van religie. Als meer dan de helft van de bevolking zich gedraagt als een atheïst en je kijkt naar het aantal leden van AV en DVG dan is er nog veel werk te verzetten. Door onze omvang hebben we geen stem. Maar we willen wel invloed. Hoe komen we van de vele passieve atheïsten en de ook grotendeels passieve vrijdenkers naar overtuigde atheïsten/vrijdenkers? De sleutel is onderwijs.

Ervaringen in de Werkgroep Onderwijs van het AV

Op mijn vraag 'wie is er gelovig' komen altijd maar enkele handen omhoog. Bij gereformeerde of islamitische scholen word ik natuurlijk niet uitgenodigd.

Je merkt het lage kennisniveau over Atheïsme. Ze kunnen alles opzoeken op het internet maar aanhoren is gemakkelijker. Als de eerste vraag is gesteld komen er meer en zeker als je ze wat uitdaagt. Bij werkstukken ook veel vragen. Hier ook weinig kennis. Je merkt wel het verschil tussen een gymnasium of een vmbo. Bij volwassenen ook niet veel kennis maar wel meer vragen en dieper gaande vragen.

Mijn ervaring is dat de toehoorders en/of lezers er echt wat van opsteken en voor mij is het leuk en leerzaam om te doen.

Kennisoverdracht

Bij De Vrije Gedachte zie ik vooral preken voor eigen parochie. Lezingen zijn vaak erg interessant. Ook de reacties daarop. Met veel plezier lees ik zo'n reactie van Leon

Korteweg op Rik Peels. Scherpe teksten en woordjes vangen. Leuk voor enkelen maar het levert weinig op in brede zin. Een vrijdenkersmanifest met wel 9 actiepunten. Mooie woorden maar erg weinig actie.

Hoewel het Atheïstisch Verbond ook niet overloopt van activiteiten, blijft de werkgroep Onderwijs actief. 2020 was door corona wel een slecht jaar. Wij bieden gastlessen aan op verzoek. Meestal middelbare scholen maar ook wel eens een vrouwenvereniging of een natuurbe-

graafplaats. Ook vragen t.b.v. werkstukken van leerlingen van middelbare scholen worden door ons beantwoord.

Pleidooi

Ik wil pleiten voor doorgaan met en liefst uitbreiden van het voldoen aan de vraag vanuit het onderwijs en van overige belangstellenden. Misschien kan de vraag worden gestimuleerd, maar dan zonder de indruk te wekken dat er zendingsdrang achter zit.

De geest is uit de fles

Het gevaar van de vrijheid van meningsuiting
uitgesproken op de AC-Lezing-/Atheïsmedag van AV en DVG
op 19 december 2020 en daarna verder uitgewerkt door

Floris van den Berg

Goebbels was in favor of free speech for views he liked. So was Stalin. If you're really in favor of free speech, then you're in favor of freedom of speech for precisely the views you despise. Otherwise, you're not in favor of free speech. Noam Chomsky

De vrijheid van meningsuiting is een geweldige verworvenheid voor de mensheid. De vrijheid van meningsuiting maakt deel uit van een ongekende mate van vrijheid van het individu. Vooral sinds de opkomst van internet en de sociale media zien we echter voor onze neus dat deze vrijheid het Paard van Troje binnenhaalt en dat deze vrijheid ons ten gronde kan richten. De coupoging op 6 januari 2020 met de bestorming van het Capitool in Washington is de bizarre uitkomst van een ongekende hoeveelheid misinformatie en desinformatie^[1], leugens en opruiende meningen die kunnen gedijen onder de vrijheid van expressie. De combinatie van sociale media en vrijheid van expressie heeft geleid tot een explosief mengsel van desinformatie, leugens, onwaarheden en, zoals blijkt, een ondermijning van de liberale democratie waar de vrijheid van expressie juist deel van uitmaakt. Voorstanders van de vrijheid van expressie geven namelijk ook ruim baan aan desinformatie.

Bizar is dat op sociale media termen het omgekeerde kunnen betekenen van wat er wordt bedoeld. Zo spreekt Trump geregeld over *fake news*, terwijl hij zelf een groot verspreider is van *fake news* en hij beschuldigt de gevestigde journalistiek (niet specifiek maar in het algemeen) van het verspreiden van leugens, terwijl de betrouwbaarheid van de gevestigde media (en zeker van de media die Trump op het oog heeft) veel hoger is dan de betrouwbaarheid van de politiek geladen websites waar Trump zich op beroept. Er lijkt sprake te zijn van een Orwelliaanse *newspeak* met een pervers gebruik van begrippen. Denk aan de beroemde zinsneden uit George Orwells 1984: *War is peace. Freedom is slavery. Ignorance is strength.* Trump maakt waarheid ondergeschikt aan zijn eigen belangen, daarover is hij dan wel duidelijk: *Just re-*

member what you're seeing and what you're reading is not what's happening.

De Fabeltjesfuik

Om het met een andere vergelijking duidelijk te maken: de vrijheid van expressie is als een monster van Frankenstein en kan, hoe mooi toch ook, misschien wel onze ondergang zijn. We hebben een monster gebaard en we

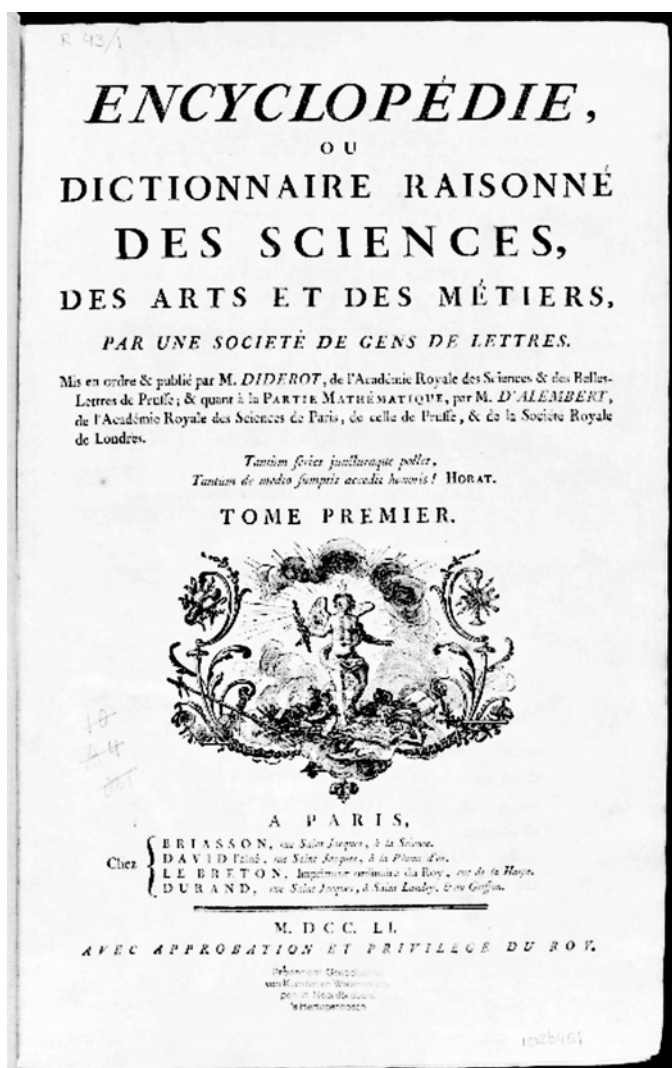

gaan ten onder aan de vrijheid van het woord. Kijk maar naar de hoeveelheid desinformatie die op het internet te vinden is. Degenen die het internet hebben ontwikkeld, zagen prachtige mogelijkheden voor zich en die zijn er ook wel, maar je vindt er tegelijkertijd ook een waanzinnig grote hoeveelheid desinformatie en nonsens op. Het is moeilijk om het kaf van het koren te scheiden. Om een simpel voorbeeld te geven: we kennen allemaal de 9/11-aanvallen op het World Trade Center en het Pentagon; daar zijn heel veel *conspiracy theories* over en het is heel lastig, als je je uitsluitend op internet baseert, om de waarheid naar boven te halen. Mijn eerste reactie zou zijn: dan zoek je toch gewoon een goed boek daarover van een historicus, met alle *ins and outs*. Maar als je gaat zoeken naar boeken over 9/11, dan blijken het er ontstellend veel te zijn en ook daarbij is het – zelfs voor academici en geschiedkundigen – moeilijk om te zeggen wat goed is en wat onzin is. Ik was stomverbaasd dat zelfs de (internet)boekhandels zoveel desinformatie aanbieden dat het reuze moeilijk is om de waarheid boven tafel te krijgen. Dat geldt ook voor een heleboel andere onderwerpen. We hebben nu de Covid-19-pandemie en ook daarover wordt veel desinformatie verspreid.^[2] Veel mensen zwemmen de fabeltjesfuik van desinformatie in. Het aanklikken van links is niet hetzelfde als kritisch nadenken en zeker geen garantie voor het verwerven van betrouwbare kennis. De scepsis ten aanzien van het vaccineren is groot, allerlei complottheorieën doen hierover de ronde. Ik heb een van mijn vrienden, die viruswappie is geworden (we zijn nog wel bevriend), daarover aangesproken en die zei dat ik hem juist geleerd had om altijd zelf kritisch te blijven nadenken. En dat is wat hij claimt te doen: hij begon met informatie te halen vanaf het internet. Daar vind je echter ook altijd wel wetenschappers die een mening verkondigen die buiten de wetenschappelijke consensus ligt. Als leek kun je daar dan heel moeilijk een mening over hebben. Je kunt je helemaal *down the rabbit hole* klikken op het internet; je kunt in een fuik van desinformatie belanden. Mensen kunnen er in verdwalen.

Eén van de gevaarlijkste kanten van de vrijheid van meningsuiting is desinformatie over klimaatverandering; ontkennen of bagatelliseren van door mensen veroorzaakte klimaatverandering gebeurt op het internet op grote schaal. Er is een grote mate van consensus over onder wetenschappers, maar op het internet is de hoeveelheid desinformatie ontstellend groot. Een andere (hooggeleerde) vriend zegt bijvoorbeeld dat hij de oorzaak van klimaatverandering niet zo zeker weet, omdat hij geen klimaatexpert is en dat hij enerzijds het standpunt van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) ziet maar anderzijds het standpunt van een hoogleraar uit Delft, die zegt dat er helemaal geen door mensen veroorzaakte klimaatverandering is of dat klimaatverandering niet erg is. Hoe kun je zo het kaf van het koren scheiden? Het is moeilijk, maar het kan, je hebt daar *critical thinking skills* voor nodig, wat wetenschapsfilosofie, geduld en studie. Maar hoe meer desinformatie er is, des te moeilijker wordt het de waarheid te achterhalen.

Tegengas

Het gekke is – en ik verwijs hierbij naar de memen-theorie van onder andere Daniel Dennett^[3], Susan Blackmore^[4] en Richard Dawkins^[5] – dat van de ideeën, die zich snel kunnen verspreiden, diegene het best beklijven die

makkelijk verteerbaar en spannend zijn. Of een idee waar is of moreel, is irrelevant voor de verspreiding ervan. Religie is een voorbeeld van grootschalige, geïnstitutionaliseerde en gekoesterde desinformatie. Het ideaal van de Verlichtingsdenkers uit de achttiende eeuw was dat als je mensen opleidt en je verspreidt informatie, dat dan de desinformatie en onzin allengs zouden verdwijnen. Dat was ook het idee van de makers van de achttiende-eeuwse *Encyclopédie*: we zetten de beste beschikbare kennis bij elkaar en dan verdwijnen religie en onzin vanzelf uit de wereld.^[6] Dat is een traditie waar de vrijdenkers in staan, maar het wil nog niet zo erg vlotten.

Door de dynamiek tussen de moderne massamedia en hoe de menselijke geest werkt, is de vrijheid van expressie levensgevaarlijk. Zo komen we in een paradoxale situatie terecht: als vrijdenkers staan wij pal voor de vrijheid van expressie, maar daar staat tegenover dat het ook onze eigen ondergang kan betekenen. Ik weet de oplossing niet. Ik kan slechts wijzen in de richting van een oplossing. Daartoe kom ik bij de filosoof Jürgen Habermas (1929). Toen hij nog bij zinnen was – want nu hij oud is heeft hij religieuze inclinaties – was hij rationalist, die nadacht over hoe je een stabiele liberale democratie kon maken en wat je daarvoor nodig had.^[7] Habermas benadrukte de rol van onderwijs waarmee je mensen leert om goed te debatteren en rationeel na te denken. Er is goede journalistiek nodig, maar ook (gemodereerde) debatplatforms, allerlei instituten en organisaties. Ook dienen sociale me-

dia-kanalen de ergste excessen van gevaarlijke desinformatie en opruiing te censureren.

Cruciaal is de zogenaamde tolerantie-paradox zoals geformuleerd door Karl Popper in diens beroemde werk *The Open Society and Its Enemies* (1945). Ik citeer de desbetreffende passage in extenso: *"We should therefore claim, in the name of tolerance, the right not to tolerate the intolerant. We should claim that any movement preaching intolerance places itself outside the law, and we should consider incitement to intolerance and persecution as criminal, in the same way as we should consider incitement to murder, or to kidnapping, or to the revival of the slave trade, as criminal."*

Poppers liberale inperking van de vrijheid was bedoeld om de vrijheid van alle individuen te kunnen garanderen. Hij wijst op de logische beperking van de vrijheid: jouw vrijheid houdt op waar die van mij begint. Om de continuïteit van de vrijheid en een samenleving waarin de vrijheid van het individu centraal staat – dat noemt hij een open samenleving – te kunnen waarborgen, mag intolerantie niet getolereerd worden. Popper propageert liberale zelfverdediging. Bij hem gaat het uitsluitend om uitingen van intolerantie. Vertaald naar onze tijd zou dat kunnen slaan op opruiende berichten en op oproepen tot gewelddadig verzet – zoals de bestorming van het Capitool. Waar Popper geen aandacht aan besteedt is aan het verspreiden van desinformatie. De verspreiding van desinformatie neemt dankzij sociale media een grote vlucht. Door desinformatie worden mensen uiteengedreven naar radicale standpunten die een gevaar vormen voor de democratie. De vrijheid van meningsuiting ondergraft zo zichzelf.

Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is een organisatie die zou kunnen meehelpen om het debat in goede banen te leiden. Maar hoe kunnen we voorkomen dat viruswappies met potten en pannen staan te rammen bij het Torentje tijdens een televisietoespraak van de minister-president of dat mensen onterecht sceptisch zijn over het vaccineren? Om de theorie van de platte aarde kunnen we lachen, maar om radicale moslims valt niet te lachen, evenmin om viruswappies of klimaatontkenners. Allemaal levensgevaarlijke desinformatie die via het internet

wordt verspreid. Vrijdenkers^[8] proberen tegengas te geven, maar gelet op het aantal leden, volgers en fans, vermoed ik dat we nog een tandje bij moeten zetten.^[9] Haast is geboden.

[1] Bij misinformatie gaat het om het onopzettelijk doorgeven van verkeerde informatie; bij desinformatie wordt opzettelijk doorgeven van verkeerde informatie. In de praktijk is het niet eenvoudig om het onderscheid tussen des- en misinformatie te maken. In de rest van de tekst gebruik ik de term desinformatie voor opzettelijk dan wel onopzettelijk verspreide foutieve informatie.

[2] Denk aan de arts (en homeopaat!) die tijdens een verboden demonstratie tegen de Corona-maatregelen en het vaccinatiebeleid op 16 januari 2021 de volgende uitspraak deed naar een journalist: 'Ach man, laat je niets wijsmaken, er ligt niemand op de IC. De artsen faken alles. Voor iedere patiënt krijgen ze 20.000 euro.' Ik vind het belangrijk om te horen wat zo iemand te zeggen heeft, maar door internet kunnen dergelijke ideeën en opvattingen zich razendsnel verspreiden.

[3] Daniel Dennett, *Breaking the Spell*.

[4] Susan Blackmore, *The Meme Machine*.

[5] Richard Dawkins, *The Selfish Gene* en *The God Delusion*. Zie ook mijn boek *Hoe komen we van religie af?*

[6] Het enthousiasme voor internet als verspreider van correcte informatie is ook te vinden bij de hedendaagse filosoof Peter Singer: *"Today, if you have an Internet connection, you have at your fingertips an amount of information previously available only to those with access to the world's greatest libraries - Indeed, in most respects what is available through the Internet dwarfs those libraries, and it is incomparably easier to find what you need."*

[7] Zie zijn hoofdwerk *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981).

[8] De moed zakt je helemaal in de schoenen wanneer je bemerkt dat vrijdenkers en leden van De Vrije Gedachte ook niet altijd vrij zijn van desinformatie. Wie van zichzelf meent een vrijdenker te zijn en meent zijn of haar opinies te baseren op de best beschikbare informatie, kan zichzelf best eens wat op de mouw hebben gespeld. Als voorbeelden noem ik een onvoorwaardelijk geloof in communisme dan wel anarchisme, geloof in technologische oplossingen voor alle menselijke problemen, onterechte scepsis over klimaatwetenschap en carnisme.

[9] Het bereik van De Vrije Gedachte is zeer gering. Er zijn zo'n 400 leden. Er is een papieren clubblad. Op bijeenkomsten komen gemiddeld enkele tientallen mensen, voornamelijk leden. De vrijdenkers zijn bepaald geen influencers. Met hun gelijk dat ze gretig publiceren in De Vrijdenker, staan ze buitenspel.

Het rijke geloofsleven in Amerika

Goed nieuws! President Joe Biden erkent het bestaan van atheïsten en andere niet-godsdienstige individuen in een nieuwe *executive order*, waarin de discriminerende inreisbeperkingen van de vorige president Trump voor moslims en mensen uit landen met een moslim-meerderheid worden opgeheven. Uit de tekst: „Presidentiële Proclamaties die het voor bepaalde individuen onmogelijk maakten de Verenigde Staten binnen te komen (...) zijn een smet op ons nationale geweten en passen niet in onze lange geschiedenis waarin mensen van elk geloof en zonder enig geloof worden verwelkomd.” (Michael Stone, Patheos Non-religious, 21 jan. 2021, vertaald door René van Elst)

Hoe kun je in godsnaam god beledigen?

uitgesproken op de AC-Lezing-/Atheïsmedag van AV en DVG

op 19 december 2020

Anton van Hooff

Soms zijn verlichte gelovigen onhebbelijker dan degenen die recht in de leer zijn. Bij dezen weet je tenminste waar je aan toe bent: een god heeft alles geschapen ... is wel almachtig, maar laat door ellende de mens beproeven ... alles heeft hij (of is het zij of het?) geschapen. Waar die god dan zelf weer vandaan komt is helaas een mysterie...

Het is vaak een genoegen de confrontatie met zulke orthodoxen aan te gaan. Van echte gedachtewisseling is natuurlijk geen sprake, maar ze scherpt wel het eigen denken.

Maar dan die verlichte gelovigen. Van de remonstranten kun je bijvoorbeeld geen hoogte krijgen, want ze zijn niet op de hoogte van zichzelf. Of neem de zogenaamd verlichte moslim, Yassin Elforkani, die onlangs afscheid nam als imam van de Blauwe Moskee in Amsterdam. Bij die gelegenheid had hij een vraaggesprek met NRC. Daarin verklaarde hij parmantig dat Nederland blij moest zijn met een verlicht iemand zoals hij. Hij was zomaar in onze taal gaan preken. In hetzelfde interview vertelde hij ook parmantig dat hij op een Koranschool in Marokko de hele Koran uit zijn hoofd geleerd. Dat hij op die onzinnige belasting van de hersens trots is, be-

wees hij toen ik met hem op 8 maart 2015 in Nijmegen debatteerde. Hij begon zomaar een stuk Koran te zingen! Ik heb nog spijt dat ik niet direct het Latijnse Credo heb ingezet, dat ik nog helemaal in het Latijn kan zingen: *Credo in unum deum. Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae...* Elforkani deed dus wat alle imams doen: ze maken de leken wijs dat ze over bijzondere kennis beschikken door een brok oud-Arabisch te reciteren dat niemand van het publiek verstaat. Zo epateerden vroeger priesters het kerkvolk ook met hun beheersing van wat kerklatijnse spreuken. Daar begonnen ze de preek mee.

In hetzelfde debat met mij verdedigde hij het recht om zijn zoon te besnijden, want de rechters verboden het toch niet, wel? Het beroep op de Nederlandse waarden neergelegd in de grondwet gleed van hem af. Artikel 6 garandeert immers de vrijheid van godsdienst, dus ook van godsdienstkeuze. Artikel 11 garandeert de lichamelijke integriteit. En dan praat ik maar niet over de wetten en internationale verdragen tegen kindermishandeling die ons land gretig heeft ondertekend. Maar de zogenaamd verlichte Elforkani vindt dat ouders misbruik mogen maken van de ouderlijke macht.

Toen ik in een radiodiscussie met een andere imam vroeg waarom ze niet tot 18 jaar wachtten, zodat de volwassen man tot de ingreep kon beslissen, was het veelzeggende antwoord: 'Ja, maar dan zouden niet zoveel mannen zich laten besnijden.'

Een woestijngoeroe beledigen?

Terug naar Elforkani. In dat interview verklaarde hij zijn steun voor de petitie om het beledigen van Mohammed strafbaar te maken. Hier gaan mijn hersenen knarsen. Hoe kun je in Allahsnaam een woestijngoeroe

van 1300 jaar geleden beledigen? Als het mogelijk is figuren uit het verleden te krenken, moet ik uitkijken. Ik ben lelijke dingen over Caesar aan het schrijven in mijn nieuwe boek over tirannenmoord. Ik moet uitkijken dat hij geen proces tegen mij begint wegens belediging. Of nog eerder dat een bewonderaar van Caesar mij aanklaagt wegens belediging. Kun je trouwens wel een aanklacht indienen omdat een ander beledigd is? Zoiets zou een muzelman doen die zich beklagt over de belediging van Mohammed. De neuroloog Dick Swaab – die van *Wij zijn ons brein* – diagnosticeerde in zijn Anton-Constandse-lezing van 2013 Mohammed als epilepticus. In aanvallen van godsdienstwaan moet hij – weer volgens Swaab – zijn heilige boek hebben geschreven of gedictend. Het begin van iedere Soera ontlokt me steeds een glimlach: 'Allah is groot en Mohammed is zijn profeet', was getekend: Mohammed. Zo kan ik mezelf ook verheerlijken: 'het Spaghettimonster is groot en Anton is zijn profeet,' verklaart Anton.

Ik noemde Mohammed een woestijngoeroe. Oei, ik moet oppassen! Als de petitie succes zou hebben en blasfemie tegen de schrijver van de Koran strafbaar wordt, zal ik wel worden aangeklaagd omdat ik hem een woestijngoeroe noem. Het is voor een onbevangen lezer van de Koran echter overduidelijk dat al die saaie, maar gruwelijke voorschriften waaruit het heilige boek van de Islam bestaat, wortelen in een samenleving van stammen die in de woestijn leven. Als historicus ben ik niet geschokt door het goedkeuren van het kinderhuwelijk en het recht van de man om zijn vrouw tegen haar zin tot seks te dwingen. Maar wel doet mij soera 88:17 schateren. Daarin wordt bewezen dat Allah bestaat. De schepping bewijst het:

Kijken zij (de ongelovigen) dan niet naar hoe de kamelen zijn geschapen?

Yassin Elforkani, de 'verlichte' imam

Dit bewijs van Allah's grootheid wordt gevolgd door zijn andere grandioze scheppingsdaden:

En naar hoe de hemel opgeheven is?

En naar hoe de bergen stevig gegrondvest zijn?

En naar hoe de aarde uitgespreid is?

Uit de laatste zin en uit andere plaatsen blijkt dat Mohammed nu lid van het Platte-Aarde-Genootschap zou zijn. Natuurlijk zijn kamelen voor woestijnnomaden heerlijke dieren. Als Mohammed Nederlander was geweest had hij waarschijnlijk de koe tot het toppunt van Allah's creatie verklaard, zo zal ik mij verdedigen als ik word aangeklaagd wegens profeetbelediging.

Maar beledigen van iemand uit het verleden is volstrekt onzin. Nog ongerijmder is het beledigen van een godheid. Hoe kan die nou gekrenkt zijn als die almachtig is? Als iemand het toch voor dat opperwezen opneemt, bezondigt hij zich aan gruwelijk ongeloof. De ware gelovige vertrouwt er vast op dat de

Kamelen zijn volgens de Koran, Soera 88:17, het toppunt van Allah's schepping

god, als-tie al gegriefd kan zijn, zelf wel een appeltje zal schillen met die ongelovige, die *kafir*, als die sterft. Een god of een profeet beledigen is dus volstrekt onmogelijk.

Alleen menslastering

Wel kan iemand in zijn geloof in zo'n buitengewoon fantasiewezen geraakt worden, bijvoorbeeld als hem wordt toegevoegd dat hij dwaas is om in een epileptische woestijngoeroe te geloven.

Zo was de betiteling 'geitenneukers' voor islamieten door Theo van Gogh geen uitnodiging tot een gedachtewisseling: 'Ja, nou je het zegt, Theo, we hebben inderdaad een probleem met mannen onder de moslims die zich in seksuele nood van kleinvee bedienen.' Van Gogh wilde mensen op de kast jagen en dat lukte hem. Op de ochtend na zijn dood heb ik in mijn column in *De Gelderlander* geschreven dat hij als enorme pestkop echt niet een martelaar voor het vrije woord was. Maar niemand heeft natuurlijk het recht om een treiteraar te vermoorden.

Het onmogelijke vergrijp van smadelijke godslastering is gelukkig uit het wetboek van strafrecht verdwenen, maar smadelijke menslastering is wel denkbaar. Er zijn er onder ons die beweren dat beledigen moet kunnen omdat alleen de beledigde een probleem heeft. Ik vind echter dat woorden wel degelijk pijnlijke wapens kunnen zijn. Als filoloog heb ik geleerd dat spreken het stellen van taaldaden is.

Als ik bijvoorbeeld Theodor Holman, groot voorvechter van het recht op beledigen, voor pedofiel zou uitmaken, zal hij dan onbewogen verklaren dat hij het met die bewering helaas niet eens kan zijn?

Het is uitgevoerd!

uitgesproken op de AC-Lezing-/Atheïsmedag van AV en DVG

op 19 december 2020

Hans de Vries

De onthoofding van de Franse geschiedenisleraar Samuel Paty is uitgevoerd op 16 oktober 2020, veertien jaar na de aanklachten en doodsb bedreigingen gericht aan het adres van de Deense cartoonist Kurt Westergaard. Als onderwijssocioloog wil ik deze aanval op de vrije meningsuiting en het burgerschapsonderwijs bezien. Dat houdt in dat ik kijk naar een aantal aspecten van vrije meningsuiting in relatie tot burgerschapsvorming. Mijn benaderingswijze is onderwijs-sociologisch.

De onthoofding is uitgevoerd door een geradicaliseerde adolescent in de buurt van de openbare school waar Paty les gaf over de vrijheid van meningsuiting, waarbij hij de aanslag op de Charlie Hebdo-redactie besprak in de klas.

De onthoofding van Paty is er één in een lange rij van gewelddadige aanslagen. Ik noem maar even de lijst die voor iedereen bekend zal zijn: Theo van Gogh, Charlie Hebdo, Bataclan maar ook de aanslagen in Madrid, Parijs, Londen, Berlijn, Nice, Wenen, Stockholm, Brussel en meer.

In de jaren 80 was ik zelf docent maatschappelijke vorming in een vormingscentrum in de Haagse Schilderswijk en in de jaren '90 ben ik nog een periode Maatschappijleraar geweest op een VMBO school. Vanuit die achtergrond had deze aanslag ook impact op mij.

Omkering slachtofferschap

Al direct na de aanslag en de eerste reacties tegen dit vergriep werd de vermeende dader als slachtoffer gepositioneerd. De gevoelens van belediging worden door de gelovigen opgeroepen en aangezwengeld door onder meer de Turkse president Erdogan en de Pakistaanse regeringsleider. Deze omdraaiingen zijn niet nieuw. Niet de vermoorde is het slachtoffer maar de dader. In de afgelopen jaren heeft Pakistan in de Verenigde Naties herhaaldelijk geprobeerd om wereldwijde blasfemiewetten ingevoerd te krijgen. Nu slaan ze weer op de trommel met het opdringen van dit censuurargument op godslastering. Zelfs in Nederland werd dit overgenomen door de imam van de Blauwe Moskee samen met de voorman van NIDA die met een petitie weer een godslasteringswet ingevoerd willen zien te krijgen met een verbod op het beledigen van een door zichzelf uitgeroepen profeet. Gelukkig heeft een groot deel van de politiek hier afstand van genomen. Ik dit licht wil ik een uitspraak van

Andrew Copson, voorzitter van de International Humanists aanhalen:

"Het pad naar het verbieden van 'belediging' is een pad naar nog meer bloedvergieten en ellende! Dit zorgt voor de erosie van onze vrijheid om de waarheid tegen de macht uit te spreken en levert een afname van kleur en diversiteit op van de menselijke cultuur en het menselijk leven. Gevoelens van belediging kunnen nooit geweld rechtvaardigen, net zoals ze op zichzelf nooit censuur kunnen rechtvaardigen."

Het is zorgwekkend dat gelovigen het vanuit hun geloof vanzelfsprekend vinden om aan andersgelovigen hun religieuze regels op te leggen. Blasfemiewetten beperken de individuele vrijheden zoals religiekritiek, gedachtevrijheid, vrije meningsuiting, inclusief de expressievormen als kunst, zang, dans, film, cabaret en satire.

gedachtevrijheid, vrije meningsuiting, inclusief de expressievormen als kunst, zang, dans, film, cabaret en satire.

Geen tolerantie voor intolerantie!

Laten we duidelijk zijn: vrije meningsuiting en de expressie en het verspreiden daarvan via satirische cartoons horen thuis in een vrije democratische samenleving waarin gelijkwaardigheid voor iedereen geldt. Religies kunnen zich niet beroepen op privileges om geloofsrespect af te dwingen. Je hebt respect voor het individu, maar je hoeft geen respect te hebben voor religies, ideologieën of dogma's die een uitzonderingspositie eisen. Juist op school is het nodig dat je als docent de veiligheid hebt om het brede spectrum van de samenleving te kunnen duiden en bespreekbaar te maken.

Uit het politieke Tweede Kamer debat over de aanslag tegen de seculiere waarden van Frankrijk wil ik twee uitspraken aanhalen; de eerste is van de Tweede Kamervoorzitter Arib:

"Nooit verdraagzaam zijn voor onverdraagzaamheid." En zelfs een uitspraak van Rutte:

"Het vrije woord kan en mag nooit geslachtofferden worden op het altaar van het extremisme."

In het licht van deze tegenstelling tussen intolerantie en tolerantie wil ik Daniel Dennett aanhalen, om duidelijk te maken dat religiekritiek hoort bij het lesgeven over burgerschap. In het debat naar aanleiding van zijn Erasmus laureaat in 2012 stelde hij volgende in de Rode Hoed: *"Scholen geven geen onderwijs vanuit religie, maar over religie. Elke school dient verplicht te worden niet één bepaalde religie, maar alle basisfeiten van alle*

wereldreligies te onderwijzen, inclusief de kwalijke kanten van de geschiedenis en met aandacht voor de onderlinge verschillen."

Dit is in het huidige tijdsgewricht op scholen voor voortgezet onderwijs zeker niet makkelijk. Zelfs in Nederland gaat het zover dat een docent van het Erasmus-college in Rotterdam voor een cartoon over Charlie Hebdo die hij al vijf jaar in zijn klas heeft hangen onder bedreigingen moet onderduiken (5 nov. '20). Dit is een ongewenste situatie die komt overwaaien en zelfs de klas in Nederland binnendringt. Mijn statement hierbij is: Het moeten ONDERDUIKEN omdat je je beroep uitvoert is ONGEWENST!

Identiteitspolitiek

Identiteitspolitiek stelt het groepsdenken voorop, en gaat daarbij zover dat je onderdanig moet zijn aan de groep waartoe je behoort dan wel geacht wordt te behoren. Dat is je identiteit waarvan de groep verwacht dat je die uitdraagt voor en verdedigt tegen de buitenwereld. Dit oude hokjesgeest-denken is in het racismemedebat volledig teruggedraaid. Hierbij delf je als individu volledig het onderspit als je hierin meegaat.

Het probleem van dit identiteitsgroepsdenken is dat je in een groep wordt opgesloten. Je bent daarin een representant van je sekse, je geloof, je ras of wat dan ook en je moet daar voor de buitenwereld ook naar handelen en je wordt daar op gelabeld. Tot welke groep jij behoort of gerekend wordt, bepaalt wat je ervaren moet hebben en hoe je andere identiteiten moet beoordelen en veroordelen; je bent al slachtoffer of dader zonder dat je zelf daarover iets kunt zeggen.

Denkende individuen met een vrijzinnige, open, rationele en kritische blik worden reactionair opgesloten in het 'wij/zij'-denken. Behorende of gerekend tot een bepaalde identiteitsgroep moet je blind loyaal daaraan zijn. De vrijheid van het individu verzuip in het collectieve van het identiteitsgroepsdenken.

Regressief versus Progressief

Nu kom ik op een tweede maatschappelijke tweedeling of tegenstrijdigheid die in het

maatschappelijk debat naar voren komt. Namelijk die van het onderscheid tussen Regressief en Progressief in de sociaalpolitieke arena. De perspectieven van de identiteitspolitiek komen duidelijk terug in het links regressief sociaalpolitiek denken.

Links waar GroenLinks zichzelf toe rekent, omarmt religie of het nu gaat om de gereformeerde hoogleraar van de VU in de Eerste Kamer of om de nieuwe kandidaat geplaatst op de kieslijst van de Tweede Kamer die duidelijk een vertegenwoordiger is van de moslimgemeenschap met niet goed verborgen lijnen naar organisaties die banden hebben met de moslimbroederschap.

Als je progressief (vrijzinnig) opkomt voor het streven naar een seculiere samenleving waarin de scheiding van staat en kerk vooropstaat, word je verweten dat je het in veler ogen verfoeilijke Franse laïcisme aanhangt omdat je geen respect hebt voor iemands geloof/religie. En als je dan ook nog opkomt voor het fundamentele recht van kinderen op seculier openbaar onderwijs, vrij van religieuze of ideologische invulling, word je ervan verdacht dat je voor staatsonderwijs bent, want dat is het enige binaire gedachtegoed dat men beheerst.

Voor 'nieuw rechts' behoor je 'onze tradities en cultuur' te verdedigen en voor 'regressief links' behoor je respect te hebben voor 'hun religie en cultuur'.

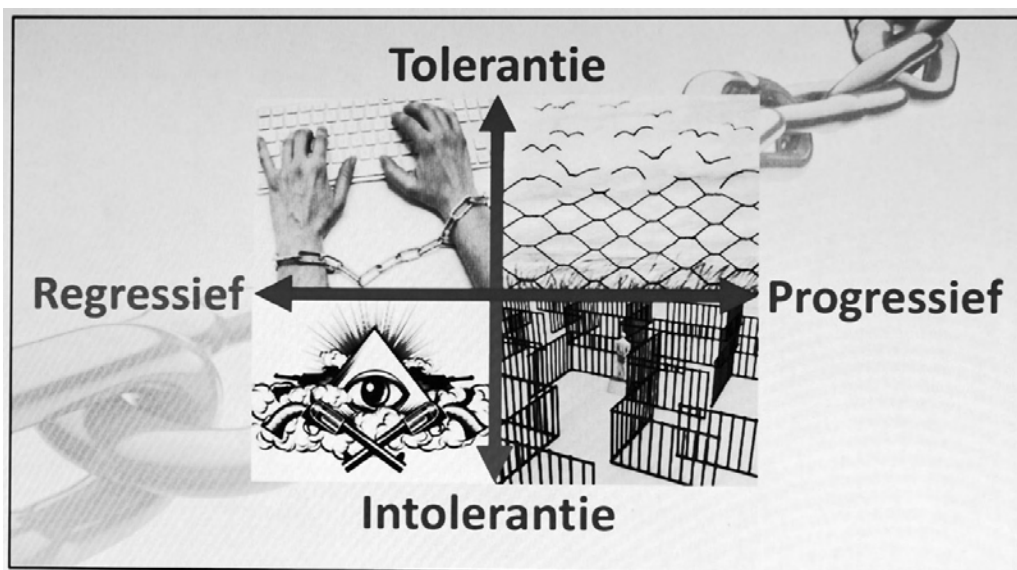
De vier kwadranten

Ik heb hiermee twee tegengestelde perspectieven benoemd. De vier aspecten kunnen sociologisch als opposanten op een assenstelsel geplaatst worden. Tolerantie versus Intolerantie gecombineerd met Regressief versus Progressief. Dit levert vier kwadranten op.

Ik zal deze vier kwadranten gebruiken om vier visies te schetsen op vrije meningsuiting in de huidige samenleving.

Kwadrant Intolerantie + Regressief

Het eerste kwadrant linkszonder zou je kunnen typeren als een omgeving van heersende theocratische almachten, autoritaire autocratische regimes, waar vrije meningsuiting is uitgebannen dan wel wordt onderdrukt. Waar geen vrije pers wordt getolereerd. Waarin gesloten parallelle geloofsgemeenschappen als stamverbanden de wetten voorschrijven.

Kwadrant Intolerantie + Progressief

Het tweede kwadrant rechtsonder zou je kunnen typeren vanuit het ultieme diversiteitsprincipe waarin multireligieuze en multiculturele stromingen vanuit hun eigen hokjes deelnemen aan de samenleving. Waarmee een nieuwe verzuiling ontstaat met een gelijk speelveld voor iedere groep binnen zijn eigen territorium; binnen je hokje ben je vrij jezelf te zijn en je bemoeit je niet met het andere hokje. Op internet bestaan deze globale lokale netwerken optimaal. De vrije meningsuiting is gebonden aan het respect hebben voor ieders eigen hokje.

Kwadrant Tolerantie + Regressief

Het derde kwadrant linksboven gaat er vanuit dat je tolerant bent voor iedere culturele groep die zich laat voorstaan op een erkende of afgeroepen identiteit. Elke groep gaat uit van zijn eigen gesloten wereldbeeld in het besef dat je uit respect voor elke groepsidentiteit moet knielen omdat zij vinden dat ze onderdrukt zijn door de heersende culturele identiteit. Je schept een omgeving/samenleving waarin iedere identiteit zich veilig moet voelen. Door vanuit je eigen groep/identiteit rekening te houden met, 'respect te hebben voor', de gevoeligheden van de andere. Ofwel politieke correctheid of 'woke' zijn zorgt ten aanzien van vrije meningsuiting en persuitlating voor 'zelfcensuur'. Zelfcensuur in het vrije debat ten aanzien van beledigen geeft het fundamentalistisch denken een vrijbrief om extremistisch handelen goed te praten.

Kwadrant Tolerantie + Progressief

Het vierde kwadrant rechtsboven drijft op het perspectief van de autonomie van het individu waarbij het vrijzinnig onafhankelijk kritisch denken en handelen vooropstaat. Waarin oude progressieve waarden als scheiding van staat en kerk bijdragen aan een seculiere invulling van de samenleving. Waar je respect hebt voor ieder individu als mens, niet voor wat hij aanhangt of vertegenwoordigt. Religie en ideologische dogma's zullen moeten kunnen omgaan met kritiek waarin meningen/opvattingen geargumenteed en bediscussieerd worden zonder haat en/of geweld te prediken tegen het individu. Hoor en wederhoor zijn grondbeginselen van vrije meningsuiting.

Elke vorm van expressie van cabaret, cartoons, satire en andere uitingsvormen is vrij van ideologische, religieuze of andere dogmatische decreten. Wie de vrijheid wil ervaren zal moeten leren om te gaan met het feit dat niets heilig is.

Wie met blasfemie-wetgeving onder het mom van godsdienstvrijheid (artikel 6 van de Grondwet) de vrijheid van meningsuiting, expressie en satire wil beknotten beperkt de gedachtvrijheid en de handelingsvrijheid van het individu.

Samenlevingscirkels

Misschien zou je die vier kwadranten ook kunnen laten representeren door de volgende vier cirkels die ik soms aankleed met een uitspraak:

Uitsluiting (Intolerant/Regressief)

Ik wil dit duiden met een uitspraak van Keklik Yücel (oud-PvdA-kamerlid): "neem islamitische meisjes op ba-

sisscholen die met hoofddoekjes op in de klas moeten zitten. Dat moet je verbieden, het zijn kinderen! De gedachte achter een hoofddoek is dat je als vrouw moet voorkomen dat mannen opgewonden van je raken. Door ook kinderen onder de twaalf hoofddoekjes te laten dragen, seksualiseer je ze in wezen. Dat moeten we niet faciliteren."

Segregatie (Intolerant/Progressief)

De claim op groepsdenken en de dwang vanuit identiteitspolitiek is, zoals ik al eerder heb betoogd, funest voor de vrijheid van het individu en het onafhankelijk kritisch denken en zelfbewust handelen.

Integratie (Regressief/Tolerant)

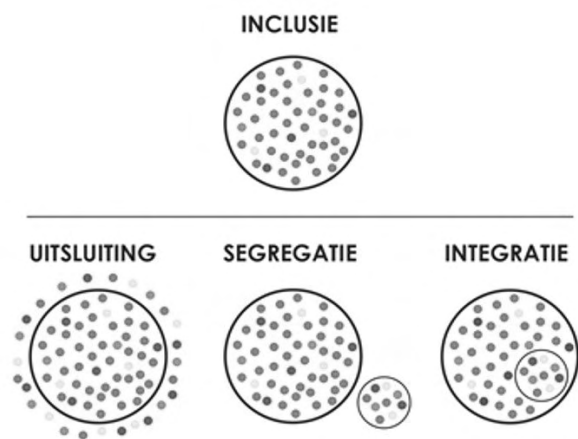
Volgens Andrew Doyle is het 'woke' om jezelf als underdog te presenteren om diversiteit af te dwingen. Hiermee worden onverdraagzaamheid en intolerantie ten opzichte van inclusie normaal zonder in discussie te kunnen gaan. 'Woke' denken en handelen vanuit de norm van diversiteit draagt bij aan intolerantie waarmee de vrije meningsuiting wordt ingeperkt door zelfcensuur als uitgangspunt te nemen.

Inclusie (Progressief/Tolerant)

In een seculiere samenleving kiezen we voor een humane samenleving waarin iedereen gelijkwaardig is. Daarin passen geen privileges/uitzonderingen voor geloofsinstituten. Ofwel we gaan uit van het gelijkheidsprincipe.

Ik wil afsluiten met een ecologische uitspraak van socioloog Albert van de Ploeg die ik opgetekend heb uit de Volkskrant van 10 december 2020:

"Leidt de samenleving aan het 'shifting baseline syndrome'?" Door alleen maar de samenleving te benaderen vanuit het heden, nemen mensen de achteruitgang niet meer waar in de 'natuur'. Of in ons geval wordt 'woke' politieke correctheid regressief als 'vrijheid van expressie' gezien als geen aandacht wordt geschonken

aan de schouders waarop we staan. Omdat elke generatie de tegenwoordige biodiversiteit of in ons geval de 'sociaal maatschappelijke politieke cultuur' in de huidige tijd als waar dan wel normaal ziet.

We nemen de teruggang in het vrije denken, de vrije expressie, de satire niet meer waar als we onze ogen en oren sluiten voor de orthodoxie.

TERUG IN DE TIJD

Godsdienst en Politiek

Dr. Anton Levien Constandse

Radiopraatje voor De Vrije Gedachte, uitzenddatum niet bekend, afgedrukt in het blad *De Vrije Gedachte* van december 1971. Gedigitaliseerd door R. van Elst.

Vandaag zou ik uw aandacht willen vragen voor de verhouding tussen godsdienst en politiek. U zult misschien vragen of dit onderwerp heden nog actueel is. Er is zo veel veranderd, dat niemand meer kan zeggen dat kerkelijkheid betekent, dat iemand rechts en conservatief is, terwijl dan de onkerkelijke of ongodsdienstige mens links en vooruitstrevend zou zijn. Er zijn toch nu godsdienstigen, die zich voornamelijk op het evangelie beroepen, die sociaal en politiek zeer radicaal genoemd moeten worden. Men denke aan schrijvers in de Nieuwe Linie, die van huis uit katholiek is; aan figuren als pater [van] Kilsdonk, een zeer progressief man; aan vele studenten van de Nijmeegse Universiteit – die officieel katholiek is, maar die men wel eens de rode universiteit heeft genoemd. Of aan de PPR, de Politieke Partij Radicalen, die in allerlei opzichten links van de Partij van de Arbeid staat, vooral onder de nieuwe leiding. En dus, zo is men geneigd te zeggen, maakt godsdienst of godsdienstloosheid weinig uit voor de politieke gezindheid. Wie zo redeneren, erkennen wel dat de kerkelijke partijen in ons land steeds uitgesproken reactionair waren. Er bestaat gelukkig weer grote aandacht voor de scherpe tekeningen van Albert Hahn, aan wie een leerzame tentoonstelling is gewijd. Op een van zijn bittere caricaturen, uit het jaar 1902, ziet men een massieve brandkast, bewaakt en bewierookt door een calvinistische dominee, kennelijk Abraham Kuiper, en een roomse priester. Voor hen geknield liggen slaafse arbeiders; en de vaderlandse God, die zij moeten aanbidden, is de brandkast van hun

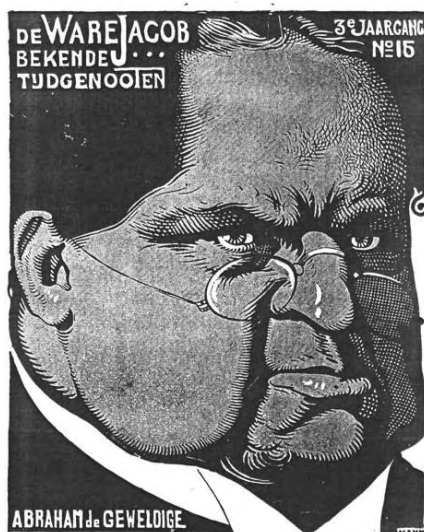
meester.

In diezelfde tijd werden de grote socialisten geciteerd, zowel marxisten als anarchisten, die de oorlog hadden verklaard aan het Christendom. Marx had de godsdienst een soort opium van het volk genoemd, een verdovingsmiddel om de aardse ellende te vergeten en zich te troosten met een denkbeeldige hemel. Bakoenin had de voorstelling van God vergeleken met die van een opperheerser, een meester over de mensen. Hij geloofde niet dat zulk een hemelse gezaghebber bestond, maar, zo zei hij, "als er een god zou bestaan zou men hem moeten afschaffen". Terwille van de bevrijding van de mensen uit armoede en slavernij. Men zou dikke boeken kunnen vullen met anti-godsdienstige uitspraken van socialisten. Zij hebben in ons land minstens zoveel bijgedragen tot de toeneming van de onkerkelijkheid als de vrijdenkersvereniging de Dageraad, die in de periode van 1900 tot 1940 niet alleen een organisatie was, die de godsdienst bestreed, maar ook een instrument [was] van de arbeidersklasse, die zich wilde bevrijden van armoede, bijgeloof en onderdrukking.

Maar, zo zullen velen zeggen, die tijd is voorbij. En zij zullen wijzen op een doorbraak in de kerken,

op vooruitstrevende christenen. Wij zouden dit niet graag willen betwisten, want voor radicale humanisten is dit verschijnsel uiterst verheugend. Eindelijk zien we dat ook godsdienstigen idealen gaan aanvaarden, waarvoor vrijdenkers tientallen jaren hebben gestreden, en wel: gestreden tegen de kerken, gedwarsboomd door geestelijken en predikanten. Welke idealen zijn dat? Materieel welzijn, aards geluk, sociale veiligheid, medezeggenschap van de arbeiders, afwijzing van priesterheerschappij, erkenning van de geboortebepiering, seksuele hervorming, recht op lustgevoelens en vreugde, ook op zondag, afkeer van het militarisme, de aanspraak om het geweten te laten gelden boven de versteende dogma's, vrijheid van de persoonlijkheid. Als nu de theologie ook bij de godsdienstigen dikwijls lachwekkend is geworden, steeds minder mensen zich storen aan de dogma's van de kerken, en als de sociale strijd wordt gevoerd, onverschillig wat een dominee of pastoor daarvan denkt, dan zijn dat gelukkig resultaten van de actie, die jaren lang is gevoerd door vrijdenkers en humanisten.

Is daardoor nu het geloof, of de gelovigheid, verminderd? Natuurlijk. Elk verzet tegen het verleden is het gevolg van een bevrijding van het denken, het afschudden van gehoorzaam geloven. Het gezag en de gezaglievendheid zijn ondermijnd omdat van iedereen, die regeert, wordt geëist dat hij zich rechtvaardigt. Het gezag is niet meer vanzelfsprekend. De bijbel nu is vol van bevelen om te gehoorzamen. In dit opzicht is berucht de brief van Paulus aan de Romeinen: "Iedereen moet onderdanig zijn aan de machthebbers die boven hem zijn gesteld, want niemand heeft macht dan door God, en de bestaande overheden zijn door God ingesteld". Of de eerste brief van Petrus: "Gij zult u onderwerpen, om des heren wil, aan alle menselijke gezag." Ja: "Gij die naren, weest in alle vrees onderda-

Kuiper, getekend door Albert Hahn

nig aan uw heren, niet alleen aan de goede en gematigde heren, maar ook aan de harde meesters". Als zulke geboden verworpen worden, is dat een gelukkig dóórbreken van het vrije denken. Wij zijn dus wat de emancipatie van de mens aangaat op een betere weg. Maar heeft daarmee de kerk afgedaan als conservatieve politieke factor? Geenszins, helaas. Overal vormen de religieuze rebellen, die nog wel gelovig heten maar niet meer geloven in de god van de bijbel, overal vormen zij nog maar een minderheid. In ons land hebben we nog pas verkiezingen achter de rug. Wie waren de kampioenen voor handhaving van wet en orde op de ouderwetse manier? De christelijkhistorische kandidaten. Wie leerden nog in de vrome gemeenten, waar zij vrij uit praatten – zoals in Urk – dat alle gezag uit God is en dat dus eigenlijk de ministers door God zelf zijn aangesteld? Dat waren de anti-revolutionairen. En hoe gingen de echte katholieken te keer tegen de ketters in hun gelederen! Men neme eens de heer **Jozef Luns**. Negentien jaar lang minister, een lievelingskind van de roomsen, nu secretaris-generaal van de NAVO, die een contrarevolutionaire organisatie is geworden, die het best kan vinden met regimes als in Portugal en Griekenland. De heer Luns noemde het Griekse fascistische bewind "een essentiële schakel in de NAVO". Hij heeft in een kamercommissie Portugal, dat een verschrikkelijke koloniale oorlog in Afrika voert, verdedigd omdat Portugal zijn bloed zou vergieten voor onze vrijheid. In een interview heeft hij gezegd dat we een voorbeeld moesten nemen aan de Portugese katholieke kerk, die nota bene volledig achter de koloniale oorlog in Angola en Mozambique staat. Want, zo zei hij, die kerk "houdt de traditie nog hoog, in plaats van die halve protestanten in onze (Nederlandse) katholieke kerk". De heer Luns is ook een aanhanger van de meest rechtse roomse fractie in ons land, die van pater Kotte. Ziehier een gevierd katholiek politicus, voor wie godsdienst en politiek ongescheiden zijn... en reactionair.

Maar ons land is de wereld niet. En daarbuiten? Bij onze oosterburen vormen de vrome Beierse katholieken van Franz-Josef Strauss natuur-

lijk weer de meest reactionaire en militaire politieke groepering. Over Italië zwijgen we maar. Daar schept de kerk behagen in de ellende van de mensen. Zij probeert de ziekelijke dienstbaarheid aan het middeleeuwse Vaticaan te bestendigen: geen geboorteregeling, geen echtscheiding, geen wetenschappelijke seksuele voorlichting. Wel een enorme prostitutie, dat mag wel. Wat Spanje aangaat is de kerkelijke ellende niet minder groot. En wie verbaast er zich over dat het katholieke karakter van Spanje tegelijk betekent: zware uitbuiting van arbeiders en boeren, onderwerping aan het goddelijke gezag van de meest verachtelijke generaals en industriële exploitanten, de weerzinwekkende

aantasting van de menselijke waardigheid? In Griekenland is het natuurlijk ook weer de geestelijkheid, die de militaire dictators helpt hun fascistische gezag te handhaven.

Zien wij nog verder om ons heen, dan ontwaren we nog meer dat de godsdienst een betreunswaardige politieke factor vormt. In Indonesië zijn de massamoorden van 1965 in niet geringe mate geïnspireerd door de traditionele mohammedanen die in iedere ongelovige of minder gelovige een communist zagen, die wel vermoord mocht worden. In het conflict tussen India – dat een lekenstaat is met een enorme variatie van religies – en het orthodox-mohammadaanse Pakistan speelt het verschil van godsdienst een fatale rol. In Oost-Pakistan wordt de bevolking geterroriseerd door de Westpakistaanse reactionaire kanten. Die noemen zich ortho-

dox-godsdienstig en allereerst hebben zij geprobeerd de hindoes uit te roeien die in Oost-Pakistan woonden. De overgrote meerderheid van vluchtelingen uit Oost-Pakistan bestaat dan ook uit hindoes.

En wil men nog een voorbeeld van de funeste rol van de godsdienstige verdeeldheid, dan moet men het conflict beschouwen tussen Israël en de Arabische landen. Natuurlijk zijn hier nog allerlei andere factoren in het spel. Maar toen in 1967 de Israëli's de overwinning behaalden hebben zij er zich op beroepen, dat God aan hun kant stond. De Nederlandse opperrabijn Schuster heeft toen gezegd dat de overwinning van Israel was toe te schrijven aan "de goddelijke voorzienigheid, waaronder het Joodse volk was gesteld". En dokter J.Z. Baruch meende dat Israël "metafysisch was geïnspireerd", een moderne zegswijze voor: geleid door onze Lieve Heer. En natuurlijk zult U zelf denken aan Noord-Ierland, aan Ulster, waar de haat tussen protestanten en katholieken een sociale oorzaak heeft – hier zijn de protestanten weer de heersers – maar waar de godsdienst van christenen onder elkaar heel weinig verheft is. Degenen die dus menen dat de godsdienst geen politieke rol meer speelt, vergissen zich helaas. Natuurlijk is de voorstelling van een god een verbeelding van mensen. Maar wat verbeelden zij zich? Een mensvormige God, gelijk aan hun eigen wezen en hun eigen wens. Als zij zeggen: God wil, dan menen zij: wij willen. Maar die wil wordt absoluut gedacht en zonder tegenspraak. Wie zich van God bedient, doet dit om zijn eigen gezag onaantastbaar en heilig te verklaren. In die zin is de gelovige die beveelt, een autoritaire persoonlijkheid, die een God de Heer, zelfs een Heer der Heerscharen, uitvindt om andere gelovigen er onder te houden. Het is zeer verheugend dat een toenemend aantal christenen dit eindelijk dóór heeft. Maar zij zullen verder moeten gaan, en zich ook moeten losmaken van de godsvoorstellingen van heersende kasten van het verleden, neergelegd in zogenaamd heilige Schriften die onheilige sociale voorschriften bevatten. Als zij zich niet losmaken van deze waandenkbeelden zullen zij zich ook sociaal en politiek niet zelf kunnen bevrijden.

TERUG IN DE TIJD

De jeugd wil verandering, doch bij de vrijdenkers wordt te veel aan oude zaken vastgehouden. Het is harde noodzaak de jeugd aan onze zijde te krijgen. De Duitse *Freidenker* noemt hiertoe enkele punten om dit doel te bereiken.

1. Laat u door de jeugd uit uw zelfvoldaanheid rukken.
2. Geeft de jeugd voorlichting over de Vrije Gedachte (zorg voor public relation)
3. Weest niet conservatief en autoritair tegenover de jeugd.
4. Past u zelf ook aan aan de moderne tijd. (doe dus niet meesmuilend over gedrag en kleding)
5. Geeft de jeugd ook het woord in de vereniging en in het maandblad (en de radio)
6. Spreekt met de jeugd over de wederzijdse idealen.
7. Schaft in de organisatie de conservatieve stijl van doen af.
8. Ondersteunt de jeugd bij haar doelstellingen, geeft ze de zekerheid, dat zij niet alleen staat in haar strijd.

Men moet de jeugd vertrouwen schenken en haar overtuigen, dat wij ze ernstig nemen. Pas dan zal de Vrije Gedachte overleven als de jeugd tot ons komt in de overtuiging, dat wij haar idealen nastreven. Wij zullen ons moeten bezinnen hoe wij ons Actie-programma onder de jeugd bekend kunnen maken.

J.J. de Kl.

Uit een artikel van Job Jacobus de Klepper (1914-ca. 2007, bestuurs-/redactielid) in het maandblad *De Vrije Gedachte* van oktober 1971 (jaargang 2 van ons blad dat nu *De Vrijdenker* heet).

GEVONDEN IN DE MEDIA

Kom je op het internet een artikel tegen over Atheïsme of gerelateerd? Stuur ons een link.

Nieuws uit Soest: <https://svjmedia.nl/soestbaarn/2386/achtergrond-de-huidige-status-van-het-atheïsme/>

De Koninklijke Bibliotheek: <https://www.kb.nl/herman-philipse-en-het-atheïsme>

HP-De Tijd: <https://www.hpdetijd.nl/2018-06-06/amerikaanse-atheïst-europese-christen/>

NPOkennis: <https://npokennis.nl/longread/7985/wie-was-charles-darwin?>

Terzijde Het einde der tijden Sicco Polders

Ik ontkom niet aan gevoelens van neerslachtigheid en zwartgalligheid in deze pandemische tijden. Wat erop neer komt, dat ik denk dat het niet goed gaat komen. Zoals het gezamenlijke doel van de weldenkenden tijdens de Tweede Wereldoorlog vrede was, maar later diezelfde vrede de bodem legde voor conflict, is ook nu het na te streven doel paradoxaal genoeg niet alleen de oplossing, maar ook de bron van ellende.

De vrede van 1945 leidde onder meer tot het ontstaan van de staat Israël en de tweedeling van Duitsland. Beslissingen waarvan we nu nog de gevolgen ervaren. De zo vurig gewenste vrede was een verlossing, maar bleek op de langere termijn tevens een wolf met nare verrassingen onder zijn schaapskledij. En zo is het ook met het felbegeerde vaccin. Los van een aantal vragen dat nog moet worden opgehelderd, zal een wijdverspreid toegediend vaccin een mondiale opluchting veroorzaken. Maar de onderliggende wens om zo snel mogelijk weer te produceren en te consumeren als vanouds, zal funest blijken te zijn. De Elon Musks van deze tijd ten spijt; het 'project' mens lijkt zijn einde te naderen. De vooruitgangsgoeroes die ons hun vergezichten voorhouden als douceur voor de pijn, veroorzaakt door ons grenzeloos verlangen dat nooit bevredigd zal worden, versnellen de teloorgang in plaats van deze af te remmen. Het tempo van verdwazing neemt toe. Is er een weg terug? Is er een manier om uit deze bestaansparadox te geraken?

Jazeker, die is er. Wat nodig is, is een collectieve herbezinning. Een universeel gedeeld inzicht van het menselijke falen, een niets en niemand ontziende zelfreflectie; alleen dit kan leiden tot een ommekeer. De eerste noodzakelijke stap is, ons te realiseren dat het voordat de pandemie uitbrak, niet goed ging. Het normaal vóór het nieuwe normaal was niet normaal. Wat we verstonden onder welvaart was

schone schijn en de manier waarop we het dachten te hebben bereikt, bleek desastreus.

Zolang we terugverlangen naar groei, in plaats van de zo broodnodige krimp, oversterfte willen voorkomen ten koste van alles, mensen sterven nu eenmaal, en duurzaamheid het nieuwste adagium is, in plaats van verduurzaamheid – het gaat niet zozeer om de onvergankelijkheid van de aarde maar om hoelang de aarde *ons* nog kan verduren – zolang deze zaken leidend zijn in het hedendaagse hersteldiscours, zullen we na deze pandemie niets zijn opgeschoten. Dat alle tot op heden verkondigde eschatologische onheilsprofetieën geen realiteit werden, betekent niet dat we er ditmaal mee wegkomen. Toegegeven, ook niet dat het einde der tijden gegarandeerd is, maar we zijn aardig op weg om echt voor de allerlaatste maal de kans te krijgen het tij te keren.

KOOPKRACHT

**DE KRACHT OM
TE LATEN LIGGEN**

**WAT JE NIET
NODIG HEBT**

Loeje

Postbus 1045 6801 BA Arnhem www.loeje.nl

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

Anton Constandse (Brouwershaven 1899) atheïst, anarchist, leraar, journalist, publicist, hispanist. Verder heeft hij ook nog voor het Humanistisch Verbond, De Vrije Gedachte, De Gids, De AS, De Vrijdenker, Verstandig Ouderschap, het tijdschrift van de NVSH en Mens en Wereld gewerkt. Bron Wikipedia.

Jaap van Dijk (Oostzaan 1950) gepensioneerd instrumentmaker, ex-voorganger pinkstergemeente, voorheen uitgever Vlaamse christelijke bladen. Nu medewerker Westfriese Bibliotheken, Vrijdenker en opmaker layout De Vrijdenker en secretaris De Vrije Gedachte.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

Anton Mullink (Vorden 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan. Wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Enno Nuy (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Kenneth van Oost (België 1960) is internationaal werkzaam geweest in de logistiek, is geïnteresseerd in o.a. progressieve politiek, de problematiek individu-collectief, memetics; is lid van de Gentse cultuurvereniging.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofdredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Jan Voerman (Utrecht, 1945) is gepensioneerd rijangsttherapeut en was voorheen wiskundeleraar en vakfotograaf.

Hans de Vries is voorzitter van de Atheïstisch Seculiere Partij, studeerde Onderwijs sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Aan Sheffield Hallam University Master E-Learning, Multimedia and Communication.

Sjef Wester, Licht katholiek opgevoed, gepensioneerd projectmanager, overtuigd atheïst en vrijdenker, lid werkgroep Onderwijs AV, lid van het AV vanaf oprichting, jaren lid van DVG.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden